

Sermann Eszter

TERMINOLÓGIAI SZABVÁNYOSÍTÁS ÉS NYELVI KÖZVETÍTÉS

JGYF Kiadó

Sermann Eszter

TERMINOLÓGIAI SZABVÁNYOSÍTÁS
ÉS NYELVI KÖZVETÍTÉS

Sermann Eszter

TERMINOLÓGIAI SZABVÁNYOSÍTÁS
ÉS NYELVI KÖZVETÍTÉS

Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó
Szeged, 2021

A borítót tervezte:
Toldi Gergő

Technikai szerkesztés:
JGYF Kiadó

Szakmai lektorok:
Fóris Ágota
Zentainé Kollár Andrea

© Sermann Eszter 2021

ISBN 978-615-5946-57-8 (nyomtatott)
ISBN 978-615-5946-58-5 (pdf)

TARTALOM

Előszó	7
Bevezetés	9
1. Terminológia és nyelvi közvetítés az ISO-szabványokban	13
1.1. Terminológiai szabványok a műszaki szabványosításban	14
1.1.1. A műszaki szabványosítás és a szabványosító szervezetek	14
1.1.2. A terminológiai szabványosítás kezdetei	14
1.1.3. A terminológiai szabványosítás folyamata	17
1.1.4. A terminológiai harmonizáció	19
1.1.5. A terminológiai szabványosítás meghatározása	20
1.2. Nyelvpolitika, terminológiai politika és terminológiai szabványosítás	21
1.2.1. Nyelvpolitika, nyelvtervezés, nyelvművelés	21
1.2.2. Terminológiai politika, -stratégia, terminológiai tervezés és az UNESCO-irányelv	23
1.2.3. Az Európai Unió terminológiai politikájáról	26
1.2.4. A magyarországi műszaki szabványosítás terminológiai politikai vonatkozásairól	27
1.3. A terminológiai munkafolyamatok és a nyelvi közvetítés szempontjából releváns ISO- szabványok	28
1.3.1. A terminológiai munkafolyamatokra vonatkozó szabványok	29
1.3.1.1. Terminológiai szócikkek a szabványokban	29
1.3.1.2. A terminológiai munka alapelvei és módszerei	31
1.3.1.3. Terminológiai harmonizáció: a fogalmak és a terminusok harmonizációja	37
1.3.1.4. Terminológiai termékek és szolgáltatások	40
1.3.1.5. Fordításorientált terminográfia	41
1.3.1.6. Terminológiai politika	42
1.3.2. A tolmácsolásra mint szolgáltatásra vonatkozó ISO-szabványok	44
1.3.2.1. A tolmácsolási szolgáltatásra irányuló általános követelmények és ajánlások	45
1.3.2.2. A közösségi tolmácsolásra vonatkozó ajánlások	47
1.3.2.3. A jogi tolmácsolás mint szolgáltatás	48
1.3.2.4. A szinkrontolmácsoláshoz szükséges telepített és mobil fülkékre vonatkozó követelmények	49
1.3.2.5. A tolmácsfülkék műszaki adataira vonatkozó szabványok	50
2. Terminológiai szabványosítás és terminológiai adatbázisok	53
2.1. Terminológiai adatbázisok a szabványosítás szolgálatában	53
2.1.1. A fordítói segédeszközök típusai	53

2.1.2. A terminológiai adatbázisok meghatározása	54
2.1.3. A terminológiai adatbázisok szerkesztésére vonatkozó alapelvek az ISO-szabványokban	55
2.1.4. Terminológiai adatbázis vagy online szótár?	56
2.2. Elemzési szempontrendszer terminológiai adatbázisokhoz.	58
2.2.1. A központi terminológiai adatbázissal kapcsolatos háttér-információk	58
2.2.2. A terminológiai adatbázis technikai paraméterei	59
2.2.3. A terminológiai adatbázis tartalmáról szóló információk	60
2.2.4. Az adatbázis használatáról szóló információk	63
2.3. Magyar nyelven (is) elérhető néhány terminológiai adatbázis tartalmi és szerkezeti vizsgálata	64
2.3.1. DictionELI, lézerágazati terminológiai adatbázis/szótár	64
2.3.2. Az IATE, az Európai Unió intézményeinek egyesített adatbázisa	66
2.3.3. Microsoft Terminology Collection.	68
2.3.4. A Termin, az Igazságügyi Minisztérium terminológiai adatbázisa	69
3. A terminológiai szabványosítás mint a nyelvpolitika eszköze.	
Spanyolországi terminológiai szervezetek és adatbázisok.	71
3.1. Fordítástudomány és terminológia Spanyolországban	71
3.1.1. A nyelvi közvetítés kezdetei	71
3.1.2. A nyelvészeti megközelítés felé	73
3.1.3. Modern kutatási irányok a fordítástudományban	74
3.1.4. Spanyolország nyelvei és a terminológiafejlesztés	75
3.2. Spanyolországi terminológiai szervezetek és adatbázisok	77
3.2.1. A spanyol nyelvhez kötődő kezdeményezések	78
3.2.1.1. A Spanyol Terminológiai Társaság	78
3.2.1.2. ONCOTERM (Granadai Egyetem)	79
3.2.2. A katalán nyelvhez kötődő szervezetek és adatbázisok.	80
3.2.2.1. A katalán nyelv hivatalos színtereken és az oktatásban.	81
3.2.2.2. Katalán nyelv, katalán identitás.	82
3.2.2.3. A Neoloteca és a Cercaterm adatbázisok (TermCat).	83
3.2.2.4. Az UBTerm adatbázis (Barcelonai Egyetem)	92
3.2.2.5. UPCTerm, Terminología Tècnica Multilingüe (Katalóniai Műszaki Egyetem)	93
3.2.2.6. Katalán nyelvű glosszárium az IATE-adatbázisban	94
3.2.3. A baszk nyelvhez kötődő szervezetek és adatbázisok.	95
3.2.4. A galego nyelvhez kötődő szervezetek és adatbázisok	97
Összegzés	99
Irodalom	103
Források	116

ELŐSZÓ

Sermann Eszter olasz és spanyol nyelvészetet, fordításelméletet és -gyakorlatot, továbbá terminológiát oktat a Szegedi Tudományegyetem Olasz Nyelvi és Irodalmi Tanszékén, valamint Fordító és Tolmácsképző Központjában. Kutatási területe a terminológia, a fordítás és a szabványosítás érintkező területe, és immár több mint másfél évtizede foglalkozik a fordítói terminológiai adatbázisok struktúrájának és tartalmának vizsgálatával. E vizsgálatok és elemzések egy részét összegzi és teszi közzé ebben a monográfiában. Terminológiai témájú kutatásait a Károli Gáspár Református Egyetem Terminológiai Kutatócsoportja (TERMIK), valamint Szegedi Tudományegyetem Fordítói Kompetencia Kutatócsoportja keretében végezte.

A TERMIK keretében folyó szaknyelvi kutatások célja a tradicionálisnak tekinthető szociolingvisztikai megközelítés mellett többféle nézőpontból vizsgálni a szakszöveget és az összetevőiket, például kommunikációs-pragmatikai, szövegnyelvészeti, lexikai-terminológiai megközelítésből. A vizsgálatok egyik iránya a terminológiai szabványosítás, harmonizáció és a terminológiai stratégia kérdésköre. Sermann Eszter jelen monográfiája ez utóbbi területeket, vagyis a szabványosítás, a terminológia és a terminológiastratégia kérdéskörét kapcsolja össze egymással.

Egy-egy nyelv lexikai állományának és terminológiájának összegyűjtése során mind a terminológiai, mind a nyelvpolitikai szakirodalom különbséget tesz *szabványosítás* (egységesítés) és *harmonizáció* (egyesítés) között. A szabványosítást egységesítésre való törekvésnek határozza meg, vagyis általában a terminusok közül kijelölnek egyet, amely a szabványosított terminussá válik; míg a harmonizáció során összegyűjtik a használt lexikát, illetve terminusokat, ezeket stabilizálják és egyesítik, tulajdonképpen összehangolják a sokféle lexémát. Ahhoz, hogy egy nyelv minden szükséges kommunikációs területen jól használható legyen, az egyik legfontosabb feladat a terminológiai tevékenység tervezése, a terminusok összegyűjtése, harmonizációja és nyilvánossá tétele.

A nemzetközi egységesítési folyamatok egyik fontos lépése a szabványosítás, melynek fő célja a nemzetközi szakmai kommunikáció megkönnyítése, egyértelműsítése. A szabványosítás során fogalmak, terminusok, folyamatok szabványosítása is történik a műszaki egységesítéssel egyidejűleg. A terminológiai szabványok fő fajtái a *terminológiai folyamatszabványok* (terminológiai alapelvek és módszerek) és a műszaki szabványokhoz kapcsolódó konkrét *terminológiai szabványok* (terminusok és definíciók). Sermann könyvében mindegyik szabványtípusra és felhasználásukra vonatkozóan találunk adatokat: foglalkozik a terminológia és a nyelvi közvetítés ISO-szabványokban történő megjelenésével, a terminológiai adatbázisok tartalmával és szerkezetével és ezeknek a szabványok által történő szabályozásával, továbbá a terminológiai

szabványosítást és harmonizációt mint nyelvpolitikai eszközt vizsgálja katalán adatbázisokon folytatott esettanulmányok segítségével.

Sermann Eszter *Terminológiai szabványosítás és nyelvi közvetítés* című könyve hiánypótló munka, melyet a nyelvészeken kívül haszonnal forgathatnak a minőségirányításban és a szabványügyben dolgozó szakemberek, terminológusok, fordítók, valamint jól hasznosítható a felsőoktatásban is, különösen a fordítás és a terminológia oktatása során.

Fóris Ágota
egyetemi tanár, a Terminológiai Kutatócsoport (TERMIK) vezetője

BEVEZETÉS

A jelen kötet célja a terminológiai szabványosítás és harmonizáció, valamint a nyelvi közvetítés néhány fontos kapcsolódási pontjának feltárása dokumentumelemzéssel, adatbázisok elemzésével, valamint az esettanulmány kutatási módszerének segítségével.

A terminológiai szabványosításnak alapvetően kétféle vetülete van. Egyrészt nyelvtervezési folyamat, melynek során az arra kijelölt intézmény, szervezet szisztematikus, módszertanilag megalapozott terminológiai munka során onomasziológiai (fogalomalapú) megközelítéssel a fogalmakhoz terminusokat rendel, majd az így kapott adatokat harmonizált terminológiai adatbázisokban teszi közzé. Másrésztől ugyanakkor a műszaki szabványosítás részeként a terminológiai szabványosítás a szabványügyi szervezetek feladata is; ennek során pedig a szabványosító műszaki bizottságok az egyes szabványok kidolgozását megelőzően vagy azzal egy időben – szintén onomasziológiai megközelítéssel – kidolgozzák az egyes tárgykörök fogalmi rendszerét, definiálják a fogalmakat, majd terminusokat rendelnek a fogalmakhoz, az adatokat pedig szabványban rögzítik. A modern értelemben vett terminológia, azon belül is a terminológiai szabványosítás „atyjának” Eugen Wüster, az Infoterm és a TermNet terminológiai szervezetek létrehozóját tartják, aki műveivel (Wüster, 1931, 1966, 1970, 1979) lefektette a műszaki szabványosításhoz kapcsolódó terminológiai munka elméleti és gyakorlati alapjait (magyarul részletesen lásd Pusztai, 1980; Zabóné Varga, 2012). A terminológia kommunikatív aspektusainak előtérbe kerülésével a wüsteri elvek kritikája is elterjedt, ám mind a műszaki szabványosításban, mind pedig egyes országok (ill. beszélőközösségek) nyelvpolitikájában továbbra is megmaradt az egységes terminológia kialakítására és konszolidálására való törekvés.

A nyelvi közvetítés folyamatában a szabványosítás mindkét megközelítésének fontos aspektusait azonosíthatjuk. A fordítás és tolmácsolás mindennapi gyakorlata számos olyan terminológiai egyeztetési nehézséget vet fel – egyrészt az érintett nyelvek páros igen nagyszámú kombinációja, másrészt a szövegek természetének nagy változatossága miatt –, amelyet folyamatos terminológiai szabványosítási és harmonizációs munkálatokkal, ha csak részben is, orvosolni lehet. A fordítás és a terminológia kapcsolódási pontjait több szerző is részletesen tárgyalja (pl. Fóris, 2018c, 2019, 2020; Fischer, 2015a, 2015b; Klaudy, 2014, 2015, 2017; Sermann, 2013a, 2019a; Tamás, 2014). „A terminológus olyan szakember, aki rendelkezik azokkal a terminológiai, módszertani, anyanyelvi, idegen nyelvi és szaktárgyi ismeretekkel, valamint kompetenciákkal, amelyekkel képes a terminológia elveinek megfelelően terminológiai dokumentációs munkák végzésére, a terminológia területén használt eszközök és módszerek alkalmazására” (Fóris & Bölcskei, 2019a, p. 11). Dróth (2011) szerint a fordítóképzésben, a fordítások

értékelésekor kiemelt szerepet kap a terminológia felkutatása, megfelelő kezelése. A gyakorlatban a fordítóknak mindennapi munkájuk során terminológiai munkát is kell végezniük, így kívánatos, hogy terminológiai ismeretekkel is rendelkezzenek, s ezt a szükségyszerűséget felismerve a képzési hálótervekbe hazánkban napjainkra már be is épült a terminológiai alapismeretek oktatása. Ennek kapcsán Tamás (2014) leírja, hogy a szakfordító abban az esetben, ha a terminus-terminus megfeleltetésre azonnali megoldást nem talál a rendelkezésére álló segédeszközökkel, akkor fogalmi szinten végez vizsgálatot annak elkerülésére, hogy a nyelvi jelek közti hasonlóság vizsgálatánál megrekedjen, így tehát a fordító közel kerül a terminológus módszereihez. Montero és Faber (2009) szerint a fordítónak *ad hoc* terminológusi és terminográfusi munkát kell végeznie, hiszen a fogalmi rendszereknek csupán egyes részeit rekonstruálja, ezért a fordítóképzésekben az ilyen típusú terminológiai munkára fel kell készíteni a hallgatókat. Fischer (2017) szerint a terminusok felismerése és kezelése a fordításban az ismeretek egész tárházát követeli meg a fordítótól, s ez a készség önálló kompetenciaelemként értelmezhető, melynek összetevőit a szerző részletesen elemzi. Fóris (2020, p. 46) arra hívja fel a figyelmet, hogy a fordító és a terminológus nézőpontja és munkamódszere különbözik egymástól, és hogy a fordítóknak a gyakorlatorientált megközelítés következtében elsősorban terminológiamenedzsmenttel kapcsolatos ismeretekre van szükségük. A terminológiai munka szabványosított alapjainak megismerése hozzásegítheti a fordítókat ahhoz, hogy tevékenységük terminológiai alapjaihoz tudatosabban közelítsenek.

A terminológiai adatbázisok egyfelől hatékony fordítói segédeszközök, mivel az onomasziológiai megközelítéssel kidolgozott, a különböző domének szakembereinek konszenzusával kialakított egységes terminológia elengedhetetlen feltétele a nyelvi közvetítők hatékony munkájának (Sermann & Tamás, 2010, 2013a; Tamás & Sermann, 2019a, 2019b). Másfelől ezek az adatbázisok nyelvpolitikai célokat is szolgálnak, mert ahogyan a spanyolországi társhivatalos nyelvek területén, valamint több ország példáján keresztül is láthatjuk (pl. Altay, 2011; B. Papp, 2019; Bucher, 2011; Ciobanu, 2010; Prys, 2011; Pódör, 2010), a nyilvánosan elérhető terminológia előfeltétele annak, hogy az egyes beszélőközösségek bekapcsolódhassanak a műszaki, tudományos fejlődésbe. Az adatbázisok létrehozása napjainkban már elképzelhetetlen a terminológiai munkára és az adatbázisok műszaki/informatikai hátterére vonatkozó szabványosított alapelvek megfelelő ismerete és követése nélkül.

Az utóbbi években hazánkban számos olyan tanulmány született, amelyek a terminológiai szabványosítás és harmonizáció kérdéskörének egy-egy aspektusát tárgyalják (Bölcskei, 2010, 2011a, 2011b; Fóris & B. Papp 2011; Fóris & Bölcskei, 2019a; Fóris & Sermann, 2010; Galinski & Weissinger, 2010; Igaz, 2013; Pónyai, 2010; Sermann, 2013a, 2019a), a jelen kötet ezek sorába illeszkedik azzal, hogy igyekszik feltárni a szabványosítás, a harmonizáció és a nyelvi közvetítés néhány lehetséges és fontos

kapcsolódási pontját. A kötet célja tehát a terminológiai szabványosítás és a nyelvi közvetítés kapcsolódási pontjainak feltárása dokumentumelemzéssel, adatbázisok elemzésével, valamint az esettanulmány kutatási módszerének segítségével.

Az első rész a szabványosítás és a nyelvi közvetítés összefüggéseit tárgyalja, kitér a műszaki szabványosítás és a szabványosító szervezetek kapcsolatára, a szabványosítás történetének jelentős momentumaira, a terminológiai szabványosítás folyamatára, meghatározására, valamint különböző szintjeire. A szabványosításhoz szorosan kapcsolódó terminológiai harmonizáció kérdéskörének megvilágítását követően szó esik a nyelvpolitika, a terminológiapolitika és a terminológiai szabványosítás összefüggéseiről, valamint arról, hogyan kapcsolhatók össze a terminológiai szabványosítás kérdései a nyelvpolitika és a terminológiapolitika kérdéseivel. Ez a rész tartalmazza továbbá a terminológiafejlesztés megvalósulásának bemutatását néhány ország példáján keresztül, valamint a terminológiastratégia és a műszaki szabványosításhoz kapcsolódó terminológia néhány kérdésének tárgyalását. A terminológiai munkafolyamatokra és a terminológiapolitikára vonatkozó ISO-szabványok elemzése után az első rész bemutat néhány olyan szabványt is, amely a tolmácsolásra mint szolgáltatásra vonatkozik. Az első rész nem tartalmazza teljes szabványrészek leírását, fordítását, csupán a legfontosabb tartalmi elemekre tér ki, a tartalom alapos megismeréséhez a szabványdokumentumok közvetlen tanulmányozására van szükség.

A második rész a terminológiai adatbázisok meghatározását, jellemzőit, fajtáit részletezi, valamint megvizsgálja, hogy az első részben elemzett terminológiai ISO-szabványokban milyen ajánlások vonatkoznak az adatbázisok szerkesztési elveire. Ebben a részben szerepel egy átfogó szempontrendszer, amelynek segítségével megkísérhető az intézményi, központi adatbázisok elemzése, osztályozása és recenzálása, valamint helyet kapott a fejezetben néhány olyan terminológiai adatbázis elemző bemutatása, mely magyar nyelven (is) elérhető.

A harmadik rész esettanulmányt ír le a spanyolországi fordítástudomány és terminológia kapcsolatáról, érintve a nyelvi közvetítés kezdeteit, a modern fordítástudomány aktuális irányzatait, valamint a Spanyolországban beszélt nyelvek és a terminológia összefüggéseit. Ezen a nyelvterületen főként a társhivatalos nyelvek vonatkozásában figyelhetünk meg tudatos terminológiai törekvéseket, melyek nyomán terminológiai szervezetek, intézmények és egyetemek autonóm tartományi irányítás mellett végeznek terminológiai munkát, készítenek adatbázisokat. Ez a rész – a spanyol, a baszk és a galego nyelvek mellett – kiemelten foglalkozik a katalán nyelv szerepének változásaival az utóbbi évtizedekben, valamint részletesen elemzi a Katalóniában működő terminológiai szervezetek tevékenységét, s a munkájuk nyomán születő adatbázisokat.

A könyv megszületéséért köszönettel tartozom Klaudy Kinga professzornak, a Fordítástudományi Doktori Program vezetőjének, aki elindított a fordítástudományi kutatások útján, valamint hozzásegített ahhoz, hogy elsajátítsam a kutatáshoz

szükséges módszertani tudást; Fóris Ágota professzor asszonynak, a Terminológiai Kutatócsoport (TERMIK) vezetőjének, aki a kötet alapjául szolgáló doktori disszertációm témavezetőjeként és a jelen kötet szakmai lektoraként mindvégig kitartóan támogatott és biztatott; valamint Zentainé Kollár Andrea tanszékvezető egyetemi docensnek, aki szintén szakmai lektorként segítette a munkámat, s a kötet létrejöttét lehetővé tette. Köszönet illeti továbbá a TERMIK Kutatócsoport és a Szegedi Tudományegyetem Fordítói Kompetencia Kutatócsoportjának tagjait, kiemelten B. Papp Esztert, Bakti Máriát, Bölcskei Andreát, Lesznyák Mártát és Tamás Dóra Máriát, akik kutatásaim során segítettek és hasznos tanácsokkal láttak el.

1. TERMINOLÓGIA ÉS NYELVI KÖZVETÍTÉS AZ ISO-SZABVÁNYOKBAN¹

Az emberiség évszázadok óta törekszik egységes elvek kialakítására a termelés, a kereskedelem és a szolgáltatások területén; ezek összehangolt működése szabványok nélkül napjainkban már elképzelhetetlen volna. Magyarországon a terminológiai szabványosítás kutatási területként és a nyelvészeti szolgáltatás fontos részeként csak az utóbbi évtizedekben került a figyelem középpontjába (pl. Bölcskei, 2010, 2011a, 2011b, 2019; Constantinovits & Vladár, 2013; Fóris, 2005, 2020; Fóris & B. Papp, 2011, Fóris & Sermann, 2010; Galinski & Weissinger, 2010; Igaz, 2013; Pónyai, 2010; Sermann, 2013a, 2019a; Zabóné Varga, 2011, 2012), és még ma is találkozunk (a nyelvészek körében is) azzal a tévhitel, mely szerint szabványról csak az ipari gyártmányok esetében beszélhetünk. Hazánkban nyilvános központi terminológiai adatbázist mindmáig nem hoztak létre, magyar nyelvű bejegyzéseket is tartalmazó adatbázisokból mindössze néhányat találunk, a műszaki szabványosítást végző szakemberektől pedig nem várható el, hogy a feladatok nyelvészeti, terminológiai megoldását is elvégezzék. A terminológiai munkafolyamatokra ugyanakkor nemzetközi ISO-szabványok vonatkoznak, amelyeket magasan képzett nyelvészek, terminológusok, informatikusok és az érintett tárgykörök szakemberei dolgoztak ki. A fordítóknak és tolmácsoknak munkájuk során tehát gyakran terminológiai munkát is kell végezniük (Fischer, 2010, 2015a; Fóris, 2020; Rádai-Kovács, 2009; Seidl-Pécs et al., 2020; Sermann, 2019b; Tamás, 2010), a terminológia elméleti alapjai pedig mára hazánkban is beépültek a fordító- és tolmácsképzésbe annak felismerését követően, hogy a terminológiai kompetencia – a fordítói kompetencia részeként – fontos fejlesztendő terület (Dróth, 2011; Fischer, 2015a, 2017, 2019; Fóris, 2020, pp. 45–67; Klaudy, 2015). A terminológiai munka szabványokba foglalt elveinek kétségkívül helye van a fordítók, tolmácsok, a szabványosítási szakemberek képzésében éppúgy, mint a terminológusképzésben (B. Papp et al., 2014; Fóris, 2013b, 2021).

¹ A fejezet megírásához felhasználtam – friss kutatási eredményeimmel kiegészítve – az alábbi munkák néhány tartalmi elemét: Fóris, Á. & Sermann, E. (2007). Cenni sul 'terminology policies' in Ungheria. *Quaderni Vergeriani*3(3), 131–140; Fóris, Á. & Sermann, E. (2010). A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció. *Magyar Terminológia*3(1), 41–54; Sermann, E. (2013a). *A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai*. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest: ELTE BTK; Sermann, E. (2019). A terminológiai munkafolyamatok és a fordítás szempontjából releváns ISO-szabványok. In Fóris, Á. & Bölcskei, A. (szerk.), *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai* (pp. 87–108). Budapest: KRE, L'Harmattan; Sermann, E. (2020a). A tolmácsolásra mint szolgáltatásra vonatkozó ISO szabványok. In Szabó, Cs. & Bakti, M. (szerk.), *Iránytű a tolmácsolás oktatásához: a kompetenciafejlesztés új fókuszai* (pp. 229–240). Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.

1.1. Terminológiai szabványok a műszaki szabványosításban

1.1.1. A műszaki szabványosítás és a szabványosító szervezetek

A szabvány olyan műszaki dokumentum, amelyet elismert szervezet alkotott vagy hagyott jóvá és közmegegyezéssel fogadták el. A szabványok ajánlásokat fogalmaznak meg, alkalmazásuk – a jogszabályokkal ellentétben – önkéntes. A szabványosítás és a terminológia számos ponton fonódik össze, hiszen a termékek és a szolgáltatások szabványosításával egyidőben a releváns terminusok szabványosítása, a fogalmak pontos definiálása, valamint harmonizációja is megtörténik (Fóris & Sermann, 2010). Ez a tevékenység a fejlesztést végző szervezetek, cégek, de tágabb értelemben a különböző nemzetek egészének feladata. A szabványosítás napjainkban szükségszerűen egyre szorosabb kapcsolatban van a nyelvészettel és azon belül is a terminológia diszciplínájával, s e területre az is jellemző, hogy a munkálatok nemzetközi, európai és nemzeti szabványügyi szervezetek összehangolt terminológiafejlesztő tevékenységében valósulnak meg. A nemzetközi műszaki szabványosítás történetét – többek között – Cabré (1998) foglalja össze; munkájában a szerző leírja, hogy a mai értelemben vett műszaki szabványosítás első kezdeményezései a XIX. század elején Angliában születtek, ahol az ipar olyan fejlettségi szintre jutott, hogy hatékonyságát csupán egységes követelményrendszer kialakítása mellett lehetett tovább növelni. E folyamat eredményeként a XX. század első évtizedeiben megalapították az első ágazati szabványügyi szervezeteket. Az első szabványok születése ugyanakkor magával hozta a szakemberek részéről az egységes, szabványosított terminológia iránti igényt is.

A szabványosítással szabványügyi szervezetek foglalkoznak; munkájuk három szinten valósul meg: nemzetközi, európai és nemzeti szinten. Számos szabványügyi szervezet létezik, a két legnagyobb múltú nemzetközi szervezet az IEC (International Electrotechnical Commission, Nemzetközi Elektrotechnikai Bizottság) és az ISO (International Organization for Standardization, Nemzetközi Szabványügyi Szervezet). Harmadikként megemlítendő a nem hagyományos szabványügyi szervezetként működő ITU (International Telecommunication Union, Nemzetközi Távközlési Egyesület).²

1.1.2. A terminológiai szabványosítás kezdetei

A terminológiai szabványosítás kezdetei a XVII–XVIII. századig nyúlnak vissza, amikor a természettudományok számos területén nomenklatúrákat alkottak a fogalmak egységesítésére, közös elnevezések kijelölésére. A mesterségesen létrehozott szókincs

² A szabványügyi szervezetek részletes bemutatását lásd Bölcskei, 2010; Fóris & Sermann, 2010; Sermann, 2013a.

a természetes nyelvek terminológiájával párhuzamosan létezett, és azt a célt szolgálta, hogy egységesítse mind a terminusokat, mind pedig a terminusokkal jelölt fogalmakat (Cabré, 2001; a névtan, nómenklatúra és terminológia kapcsolatáról lásd Bölcskei & Fóris, 2022). Fóris a XVIII. századi természettudományos fogalmi rendszerezésre példaként a Carl von Linné által megalkotott rendszert említi, s rávilágít arra, hogy „a rendszerezések közös elve az, hogy a rendszerezendő egyedek sokaságát valamilyen közös tulajdonságaik alapján egymás alá-, felé, mellérendelésével csoportokba foglalják, ami leegyszerűsíti a nagyszámú egyed bármelyikéhez való eljutást”. Linné rendszerének elemeit, az egyre szűkülő csoportokat (törzs, osztály, rend, család, nemzetség, faj) ma is alapvetőnek tekintjük a növény- és állatvilág osztályozására (Fóris, 2005, p. 30).

A XIX. század végén a technika fejlődésével és a nemzetközi kereskedelem felélénkülésével megjelent az igény a műszaki terminológia egységesítésére is, a műszaki szakemberek módszere azonban eltért a természettudósokétól, mivel nem mesterséges nómenklatúrákat építettek, hanem az egyes nyelvekben használt elnevezések szabványosítása útján, a szakemberek konszenzusa alapján, a fogalmakból kiindulva jelölték ki az egyes területek műszaki lexikáját. Valamely, ugyancsak konszenzus útján meghatározott fogalomhoz az egyes nyelveken hozzárendelték a preferált alakot, így született meg a szabványosított forma, majd ehhez rendelték hozzá a különböző nyelvű szabványosított ekvivalenseket. A műszaki szabványosítók célja egyfajta meta-szókincs létrehozása volt, a terminusokat a fogalmakat jelölő címkéknek tekintették, de nem vették figyelembe, hogy a terminusok a természetes nyelvekben egyszerre jelölők és jelentést hordozó egységek, és azon túl, hogy a szakmai kommunikáció elemei, egyéb kommunikációs színtereken is megjelennek, különböző pragmatikai szerepeket töltenek be, és különböző konnotációk társulnak hozzájuk (Cabré, 2001). A mai értelemben vett első szabványok nemzeti nyelven születtek, a nemzetközi együttműködés érdekében ugyanakkor fontos volt az azonos hivatalos nyelvvel rendelkező országok (Németország és Ausztria, Anglia és Amerikai Egyesült Államok) esetében az azonos tárgyakra használt szinonim kifejezések közül egy preferált terminus kijelölése (Zabóné Varga, 2011).

A mai értelemben vett terminológiai szabványosítás fő elveinek kidolgozása Eugen Wüster (1898–1977), a bécsi iskola szülőatyjának nevéhez fűződik, aki mérnökként az elektrotechnika terminológiájának szabványosításával foglalkozott. Megközelítése onomasziológiai szemléletű volt, munkamódszerének alapvetése szerint a fogalmakról való ismeretek megelőzik a legmegfelelőbb elnevezések kiválasztását. Ez a megközelítés különbözteti meg a terminológiai munkát a nyelvi jelből kiinduló lexikográfiai munkától, amelynek a szemasiológiai megközelítés az alapja. Wüster felismerte, hogy a korabeli nyelvészet a szakmai kommunikációban jelentkező problémákra nem kínál megoldást, így szaknyelvi diszciplínát kívánt létrehozni, elméletét *általános*

terminológiatannak (*Allgemeine Terminologielehre*) nevezte. Wüster első és legfontosabb műve a stuttgarti egyetemen *Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik* (Nemzetközi nyelvi szabványosítás a technikában, különösen az elektrotechnikában) címmel írt disszertációja (Wüster, 1931, 1966, 1970). A nyelvi szabványosítást három, egymással párhuzamosan zajló folyamatként írta le: (1) a nyelvteremtés, (2) a homonimák és szinonimák közül való választás, valamint (3) egy kifejezés megerősítése. Ezek közül a legfontosabbnak a nyelvteremtést tartotta, amelynek eredményeképpen jobb minőségű kifejezések születnek. Meglátása szerint a nyelvi szabványosítás csak abban az esetben lehet sikeres, ha elég idő áll a szakmai közvélemény rendelkezésére az új javaslatok megismerésére és elfogadására. Másik fontos műve halála után, 1979-ben jelent meg *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie* (Bevezetés az általános terminológiatudományba és terminológiai lexikográfiába) címmel munkatársa, Helmut Felber közreműködésével (Wüster, 1979).³

Cabré (2003) szerint Wüster munkájának három fő célja volt: (1) megszüntetni a többértelműséget a műszaki nyelvben terminológiai szabványosítás útján a hatékony szakmai kommunikáció érdekében, (2) meggyőzni a műszaki szakembereket a szabványosított terminológia használatának fontosságáról, (3) önálló diszciplínaként elismertetni a terminológiát. A céljai eléréséhez három feladatot jelölt ki: (1) szabványosított nemzetközi alapelvek kidolgozása a terminusok leírására és rögzítésére, (2) a terminológia (*Terminologielehre*) általános elveinek megfogalmazása (amelyet kezdetben az alkalmazott nyelvészethez tartozónak vélt, később azonban önálló tudományterületként definiált), (3) a terminológiai adatok összegyűjtésével és feldolgozásával foglalkozó nemzetközi központ létrehozása. Muráth (2005) a terminológiai iskolákat bemutató tanulmányában leírja, hogy Wüster terminológiatánának alapja a fogalom, amelyet rendszerbe illeszthető nyelvfüggetlen, kognitív egységnek tekint. A fogalmat a definíció írja le, a definíciók rendszert alkotnak, és kijelölik a fogalom helyét, a fogalmat pedig az elnevezés jeleníti meg.

Wüster elveinek hatására az akkori ISA (International Federation of National Standardizing Associations), a mai ISO felismerte a terminológiai szabványosítás szükségességét, és ebből a célból 1946-ban létrehozta a TC 37-es műszaki bizottságot, amelynek Wüstert lett a titkára. Ugyancsak az ő érdeme a terminológiai rendezésre irányuló UNESCO-program elfogadása, melynek alapján 1971-ben megalakult a bécsi központú Infoterm (International Information Centre for Terminology) (lásd Fóris, 2020, pp. 120–122). Wüster mellett érvelt, hogy a terminográfiai forrásoknak a nemzetközi normák szerint egységessé kell lenniük: véleménye szerint a többnyelvű

³ A magyar nyelvű szakirodalomban Wüster munkáiról lásd pl. Fischer, 2015b; Fóris, 2020; Pusztai, 1980; Zabóné Varga, 2012.

szabványosított glosszárúak megfelelő eszközök a szakemberek számára ahhoz, hogy megtalálják a szabványosított elnevezési formát az anyanyelvükön, valamint a szabványosított, pontos, idegen nyelvű ekvivalenseket (Cabré, 2001).

1.1.3. A terminológiai szabványosítás folyamata

A terminológiai szabványosítás folyamatának megértéséhez szükség van a fogalmak és a terminusok rendszerének megértésére. A fogalom absztrakt egység, amelyet az emberi elme hoz létre, egyben a terminológia fontos alapegysége is (lásd Fóris, 2005). A *terminus* (nevezik „terminológiai egység”-nek is – angolul *term* vagy *terminological unit*) az az egység, amely a fogalmat jelöli. Fóris (2020, p. 26) alapján „a terminusokat egy meghatározott terület vagy tevékenység fogalmainak jelölésére használják”, alakilag pedig „a terminus egy meghatározott tárgykörön belüli fogalmat jelölő lexéma, szám, jel, vagy ezek kombinációja, vagyis olyan, morfológiailag heterogén összetételű elemeket nevezünk terminusnak, amelyek pragmatikailag hasonló funkciót töltenek be a szakmai kommunikációban”. Galinski (2012) felhívja a figyelmet arra, hogy ma már jóval nagyobb számban használnak és szabványosítanak olyan terminusokat, amelyek alakja nem nyelvi, hanem más jel, piktogram, ikon stb.

A terminológiai rendszer a terminusok rendszere. Egy-egy nyelv fogalmi rendszere rendkívül összetett, bonyolult rendszer, ezért a terminológiában *tárgykörökre* (*doménekre*) osztják fel, és így vizsgálják és írják le egy-egy tárgykör fogalmi rendszerét. A terminusok rendszerbe illeszkednek, így a fogalmakhoz kapcsolódó megnevezések alakjáról való döntés nem csak fonológiai vagy morfológiai kérdés: az egyes terminusjelöltek kiválasztása során az egyes terminusokat körülvevő rendszert is figyelembe kell venni. Terminológiai szabványosításra a köznyelvben nincs szükség, a szakmai diskurzusokban viszont ez a tevékenység elengedhetetlen az egyértelmű kommunikáció biztosításához. Ezért vált szükségessé a terminológiai szabványosítás, amely nélkül a mai gazdaság, kereskedelem, ipar kevésbé volna hatékony, s szélsőséges esetben akár működésképtelenné is válhatna. Egyes területeken a terminológiai szabványosítás jóval fontosabb, mint másutt, hiszen például a gépek és motorok gyártása, az információtechnológia, a távközlés, az űrkutatás vagy a műholdak irányítása a vonatkozó szabványok nélkül elképzelhetetlen volna. Az egységesített formák hozzájárulnak a kommunikáció egyértelműségének biztosításához, vagyis ahhoz, hogy a szakemberek a fogalmakat egységes terminusokkal jelöljék (Fóris & Sermann, 2010).

A terminológiai szabványosításnak több szabványa is létezik: a jelen kötet megírásának időpontjában az ISO/TC 37-es műszaki bizottság 73 szabványa található meg az ISO honlapján, és további 31 átdolgozás alatt áll (www.iso.org). Szabványosították például a terminológiai munka területén az elveket és módszereket (ISO 704:2009),

a fogalmak és terminusok harmonizációját (ISO 860:2007), a fordításorientált terminográfiát (ISO 12616:2002), szótári szócikkek megjelenítését (ISO 1951:2007).⁴

A terminológiai szabványosítás fő szintjei: a) nemzetközi szabványosítás; b) európai szabványosítás; c) nemzeti szabványosítás. A szabványosítás hivatalos szintjein túl létezik még az úgynevezett szakmai (ágazati) szabványosítás és a vállalati szabványosítás. Sager (1990) alapján a terminusok szabványosítása két lépésből áll: a) egységesíteni és állandósítani minden referenst (jelöltet), b) egységesíteni és szabványosítani a jelölőjüket (megnevezésüket). A terminusok szabványosítása történhet egy nyelven belül vagy több nyelv között. A terminusok szabványosítását a szabványosítási testületek bizottságai végzik. A szabványosított terminusokat terminológiai szabványokban, illetve terminológiai glosszáriumokban, szótárakban teszik közzé. A műszaki szabványok első részében – kevés kivételtől eltekintve – a legfontosabb terminusokat és meghatározásukat közlik.

A terminológiai szabványosítás során, amennyiben egy szakterületen ugyanazon fogalmat több megnevezéssel is jelölnek, kiválasztanak közülük egyet, amely a legmegfelelőbbnek látszik. A megnevezés kiválasztásában pragmatikai szempontok is szerepet játszanak; Sager (2000/1998) ezzel kapcsolatban három kiválasztási kritériumot ad meg: *gazdaságosság (economy)* – legyen könnyen megjegyezhető és egyszerűen leírható, *pontosság (precision)* – legyen világos és kevésbé kétértelmű, s végül *alkalmasság (appropriateness)* – legyen általánosabban használt és elfogadottabb a többinél.

A terminusok szabványosítása többféle módon lehetséges. Az egyik, amikor a szabványosítás megelőzi az új fogalmak megnevezését, mint például a taxonómiák, nomenklatúrák készítése a zoológiában, botanikában, geológiában részletekbe menő folyamatleírás alapján. A folyamat során nemzetközi megnevezések születnek, melyekhez nemzeti megnevezések nem tartoznak. A másik terminusszabványosítási mód célja a kommunikáció könnyítése, egyértelműbbé tétele: alternatív megnevezések közül kiválasztják a kommunikáció céljára legmegfelelőbbet. A nemzeti, az európai és a nemzetközi szabványosító testületek szabályozzák a terminusok kiválasztásának, definiálásának és megnevezésének folyamatát és módját. Ennek kiegészítéseképpen a nemzeti testületek terminusglosszáriumokat adnak ki, amelyek a szabványosított terminusokat tartalmazzák.⁵

A hazai szakirodalomban az utóbbi években több tanulmány jelent meg a terminológiai szabványosítás kérdésköréről. Például a *Magyar Terminológia* című folyóirat tematikus számot szentelt a szabványosítás és a terminológia kapcsolatának, melyben az alábbi írások jelentek meg: *Szabványosítás és terminológia* (Pónyai, 2010), *Terminológiai szabványosítás és fordítási szabványok* (Galinski & Weissinger, 2010),

⁴ A műszaki szabványokhoz kapcsolódó egységes terminológia kialakítására vonatkozó szabványok pontos adatai a források között megtalálhatók.

⁵ A terminológiai szabványosítás folyamatát lásd még Fóris & Sermann, 2010.

A szabványosítás online vetülete (Bölcskei, 2010), *A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció* (Fóris & Sermann, 2010).

Pónyai (2010), aki a szabványosítási szakember szempontjából közelíti meg a szabványosítás és a terminológia kapcsolatát, rámutat arra, hogy az egyértelműség biztosítása érdekében rendkívül fontos, hogy a gazdasági szereplők, azaz a szabványt alkalmazók ugyanarra a fogalomra ugyanazt a szakkifejezést használják, illetve egy szakkifejezésen ugyanazt értsék. A szabványosítás egyik célja tehát a kölcsönös megértés a gazdaság szereplői között. Ennek érdekében szabványokat kell kidolgozni a fogalmak és szakkifejezések meghatározására, s ezeket nevezzük terminológiai szabványoknak. A terminológiai szabványok mellett a legtöbb szabvány maga is tartalmaz olyan fejezeteket, mellékleteket, amelyekben rögzítik az adott szabványban vagy szabványcsoportban szereplő fogalmak meghatározását és a hozzájuk tartozó szakkifejezések felsorolását. Minthogy a szabványosítás az egyes szakterületek szakembereinek konszenzusán alapuló folyamat, hasonlóképpen a szabványokhoz kapcsolódó terminológia kialakítása is komoly egyeztetési munka eredménye, tehát a feleknek mind a fogalmak értelmezésében, mind pedig a szakkifejezések kijelölésében meg kell állapodniuk.

A Károli Gáspár Református Egyetem és a L'Harmattan Kiadó gondozásában 2019-ben *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai* címmel (Fóris & Bölskei szerk. 2019) tematikus kötet jelent meg, amely – egyebek mellett – tárgyalja a műszaki szabványosítás és a terminológiai szabványosítás általános kérdéseit, valamint esettanulmányok olvashatók benne a terminológiai egységesítés és szabványosítás gyakorlatából (pl. Balogh & Földesi, 2019, Bölskei, 2019, Constantinovits & Vladár, 2019, Igaz, 2019).

1.1.4. A terminológiai harmonizáció

A terminológiai szabványosítás kapcsán érdemes tisztázni a terminológiai harmonizáció fogalmát is, amely – a terminológiai szabványosításhoz hasonlóan – nyelvtervezési, elsősorban korpusztervezési folyamat. A harmonizáció összetett és sokrétű munka, ezt pedig nemcsak szabványosítási testületek, hanem – többek között – terminológiai intézetek és fordítóközpontok végzik.

A szabványosítás mellett a harmonizáció művelését a XX. század második felében bekövetkező, a nyelvek státuszát is érintő társadalmi, politikai és gazdasági változások tették szükségessé. Az utóbbi évtizedekben a soknyelvűség előtérbe helyezése a nemzetközi kommunikációban új terminológiai szükségleteket hozott létre, így időszzerűvé vált a terminológia elméletének újragondolása, a kommunikatív szemlélet megjelenése, valamint a wüsteri hagyományos terminológia kritikai áttekintése (Cabré, 2003/2008). A wüsteri elvek kritikusai elsősorban a kognitív pszichológia, az új nyelvészeti irányzatok és a kommunikációelmélet képviselőinek sorából kerültek ki (Cabré, 2005a). Új szemléletet hozott a terminológiába a fordítástudomány, de a

gyakorló fordítók is: a szabványosított terminológia ugyanis a fordítók számára nem minden esetben bizonyul hasznosnak, mivel a szakszövegek nem vagy nem kizárólag szabványosított terminusokat tartalmaznak. Az írott és beszélt szaknyelvi diskurzusban redundáns elemeket, fogalmi eltéréseket, szinonímiát találunk, és nincs mindig tökéletes ekvivalencia sem.

Harmonizációnak valójában azt a folyamatot tekintjük, melynek során két vagy több különböző, egymással egyenértékű egységet hangolunk össze. Az egységesítés (szabványosítás) egy domináns bázismodell alapján történik, míg a harmonizáció során egyik modell sem kerekedik felül a másikon. A terminológiai harmonizáció kiindulópontja az, hogy a nemzetközi szakmai kommunikációnak a soknyelvűsége kell épülnie, nem pedig az egynyelvűsége, mivel csakis az anyanyelv használata teremt egyenlőségi helyzetet a nemzetek között (Cabré, 1996a, 2005b). A terminológiai harmonizáció legfontosabb eszközei ebből következően a többnyelvű terminológiai adatbázisok.

A terminológiai harmonizáció folyamatának szabványát az ISO 37-es számú műszaki bizottsága dolgozta ki.⁶ A szabványon kívül azonban más normák is szabályozhatják a terminológiai harmonizációt, például ajánlások, irányelvek, szabályok, ezek lehetnek nemzetközi, európaiak, nemzeti vagy alsóbb szintűek. Skujiņa et al. (2006) az ISO 860:2007 szabvány (egy korábbi verziója) alapján írja le a terminusok harmonizációjának folyamatát. A lett nyelvészek abból indulnak ki, hogy a nyelvi sokszínűség megőrzése érdekében szükség van az európai terminológiai források összegyűjtésére és rendszerezésére, a soknyelvű terminológiai adatbázisok létrehozása pedig úgy lehetséges, ha nem egységesítik, hanem harmonizálják a terminusokat. A terminusok harmonizációjának első lépése a harmonizált fogalomrendszer létrehozása, a második lépés a fogalmak elhelyezése a rendszerben, a harmadik pedig a harmonizált fogalmak rögzítése. A fogalmak harmonizációját a terminusharmonizáció követi, melynek eredményeképpen az egyes fogalmakhoz különböző nyelvű elnevezéseket rendelünk.⁷

1.1.5. A terminológiai szabványosítás meghatározása

A fejezetben leírtak alapján a terminológiai szabványosítás olyan nyelvtervezési, első-sorban korpusztervezési folyamatként határozható meg, amely a szakmai diskurzusban az egyértelmű kommunikáció biztosítása érdekében elengedhetetlen, és amelynek során a terminológia használói közmegegyezés útján, onomasziológiai (fogalomalapú) megközelítéssel jelölik ki a preferált terminust egy pontosan körülhatárolt fogalomra. Terminológiai szabványosítási munkát egyfelől nyelvtervezésre szakosodott intézmények (pl. a katalán TermCat), másfelől nemzetközi, európai és nemzeti szabványosító szervezetek műszaki bizottságai végeznek (Magyarországon a Magyar Szabványügyi

⁶ Az ISO 860:2007-es, *Terminology work – Harmonization of concepts and terms* c. szabványának főbb tartalmi elemeinek összefoglalása a kötet 1.3.1.3. fejezetében található.

⁷ A terminológiai harmonizációt lásd még Fóris & Sermann, 2010.

Testület). A terminológiai szabványosítás fő lépései a következők: a fogalom rögzítése a szakemberek konszenzusa útján elfogadott definíció megfogalmazásával, szintén konszenzus útján a fogalmat reprezentáló preferált terminus kijelölése, végül az esetlegesen elfogadható szinonimák és a kerülendő elnevezések rögzítése. A szabványosításra irányuló terminológiai munkának fontos része az adatok rögzítése és közzététele. A nyelvtervezésre szakosodott intézmények az adatokat terminológiai szótárakban, glosszáriumokban, optimális esetben terminológiai adatbázisokban teszik közzé, míg a szabványosító műszaki bizottságok terminológiai szabványokat hoznak létre. A terminológiai ISO-szabványoknak két fajtája van: 1) a terminológiai munkához kapcsolódó termékek, folyamatok, szolgáltatások, rendszerek konszenzus útján elfogadott ismérveit rögzítik, ezek tehát önálló szabványdokumentumok; 2) a szakemberek konszenzusa útján meghatározott preferált terminusokat tartalmazzák a hozzájuk kapcsolódó definíciókkal együtt, ezek lehetnek egy-egy szabványhoz vagy szabványcsoPTHoz kapcsolódó önálló szabványdokumentumon belüli fejezetek. A terminusok szabványosítása történhet egy nyelven belül vagy nyelvek között is, a folyamat eredményeképpen pedig egységes terminológia születik. A terminológiai szabványosítás során születő terminológiai adatbázisokban elhelyezett terminológia nem csupán a szakemberek közötti kommunikáció szempontjából fontos, hanem a fordítói gyakorlat szempontjából is, mivel a fogalomalapú szemlélettel kidolgozott, rendszeresen frissített terminológiai adatbázisok a fordítók hatékony segédeszközeiként szolgálnak.

1.2. Nyelvpolitika, terminológiapolitika és terminológiai szabványosítás

A terminológiai szabványosítás egyfelől a szabványosítás részeként, másfelől pedig nyelvtervezési folyamatként értelmezhető, ezért szükséges annak vizsgálata, hogy hogyan kapcsolhatók össze a terminológiai szabványosítással a nyelvpolitika, a nyelvtervezés és a terminológiapolitika kérdései.

1.2.1. Nyelvpolitika, nyelvtervezés, nyelvművelés

A *nyelvpolitika* fogalmának pontos behatárolása nem könnyű feladat. Szépe (2001) hangsúlyozza, hogy ebben a kontextusban két angol terminus által jelölt fogalmat szükséges megkülönböztetnünk: ezek a *language policy* (*nyelvstratégia*) és a *language politics* (*nyelvpolitika*); míg a *policy* az előrelátásra, a szándéokra utal, a nyelvtervezésen belül a státusztervezés része, a *politics* a hatalomra vonatkozik, a nagypolitika része. A szerző a nyelvpolitikát társadalmi tevékenységnek tekinti, és a következőképpen definiálja: „A nyelvpolitika egy társadalmi szervezet (egészének és tagjainak) a nyelvre vonatkozó nézeteinek rendezett gyűjteménye tekintettel az elvégzendő teendőkre” (Szépe, 2001, p. 108), s ez nem feltétlenül zajlik kizárólag állami szinten, egyéb nyelvi

közösségnek is lehet saját nyelvpolitikája, például egy egyesületnek vagy egy felsőoktatási intézménynek (Kollár, 2021). A terminológiai szabványosítás kérdéskörének szempontjából a *nyelvpolitika* fogalmának meghatározására a fenti definíció alkalmasnak tűnik. Kollár (2006) a *nyelvpolitika* fogalmát hasonlóképpen értelmezi, és megjegyzi, hogy a nyelvpolitika egyfelől emberi tevékenységként, másfelől önálló diszciplínaként is értelmezhető. Feladatai, kutatási területei között az alábbiakat emeli ki: az anyanyelv (kisebbségi vagy többségi) ápolása, a szaknyelvek fejlesztése, a nyelvi globalizáció és a világnyelvek kérdésköre, az uniós tagság nyelvi vonatkozásai, az idegen nyelvek tanulása, a bevándorlók nyelvi integrációja, a határon túli kisebbségek nyelvmegőrzési esélyei, valamint az állam szerepvállalása a felsorolt kérdésekben (Kollár, 2012). Sándor értelmezésében a nyelvpolitika „az a nyelvi ideológia, amely a nyelvtervezési döntéseket meghatározza” (Sándor, 2006, p. 958), Baksy (2006) szerint pedig a nyelvpolitika konkrét nyelvtervezési döntéseket jelent, ahol a központi szabályozás jut szerephez.

A *nyelvtervezés* (*language planning*) fogalmát Haugen vezette be 1959-ben, később a fogalom fajfoglalmaiként Kloss (1969) megkülönböztette a státusztervezést és a korpusztervezést (idézi Fóris, 2011). Haugen értelmezésében a *nyelvtervezés* „az a tevékenység, amely egy nem-homogén beszélőközösségben normatív helyesírást, nyelvtant és szótárt készít abból a célból, hogy tanácsot adjon az íróknak és a beszélőknek” (Haugen, 1959, idézi: Sándor, 2006, p. 959). Haugen négylépéses modelljét (1. kiválasztás, 2. kodifikáció, 3. elterjesztés, 4. kidolgozás) ma is a nyelvtervezés folyamatainak legátfogóbb leírásának tartják. Míg a státusztervezés a nyelvek és a nyelvváltozatok hivatalos státuszának tervezését jelenti, a korpusztervezés nem más, mint az egyes nyelvek nyelvhasználati sajátosságaival (pl. szókincs, grammatika) kapcsolatosan végzett tevékenység (Kloss, 1969). A nyelvtervezés kivitelezői jellemzően nem a nyelvészek, a valóságban legtöbbször politikai döntéshozók, kormányok vagy politikai vezetők (Sándor, 2006).

Fontos megvizsgálni a *nyelvművelés* fogalmát is, amelyet hazánkban többen a nyelvtervezés, azon belül is a korpusztervezés egyik fajtájának tekintenek (Baksy, 2006; Sándor, 2006). A nyelvműveléshez kapcsolódó tevékenység kultúránként nagyon különböző, Magyarországon olykor a nyelvtervezés, máskor a nyelvi ismeretterjesztés szinonimájaként használják. A nyelvművelői munka – Sándor szerint – a nyelvtervezési lépések típusait fedi le: a nyelvművelők „kért (telefonon, szerkesztőségeknek írt levélben stb.) vagy kéretlen (a tanórán, újságcikkekben stb.) tanácsokat adnak, szintén kívánságra vagy anélkül tájékoztatják az embereket arról, hogy mi »helyes«, mi nem, mit kerüljenek vagy mit részesítsenek előnyben” (Sándor 2006, p. 978). Szabómihály (2005) nyelvtervezés helyett inkább *nyelvi menedzselésről* beszél, ez a fogalom a nyelvművelést is magában foglalja (vö. Fóris, 2011; Lanstyák, 2010, 2019). Míg a nyelvtervezés felülről történő irányítást feltételez, szakemberek végzik, akik – Szabómihály

(2005) szerint – nem foglalkoznak azzal, hogy milyen nyelvi problémákkal küzdenek a beszélők egy-egy konkrét szituációban, a nyelvi menedzselés nyelvi problémák kezelésével foglalkozik, gyakorlatorientált, „alulról felfelé” haladó folyamat, mindig a konkrét kommunikációs helyzetben felmerülő problémák kezelésével foglalkozik.

Fóris (2011) szerint a terminológiapolitikához kapcsolódó feladatokat a nyelvművelés nem váltja ki. A terminológiafejlesztés és a nyelvművelés szemléletbeli különbségeit jól megvilágítja az ezredforduló táján az informatika villámgyors térhódításának hatására megjelent számos kritikai hangvételű tanulmány, konkrét javaslat (pl. Boda & Porkoláb, 2001; Kálóczy & Kern, 2002; Mészáros, 2000; Schirm, 2002). Az angol eredetű informatikai terminusok tömeges megjelenésekor elsősorban a nyelvművelők kifogásolták az idegen hangzású, a magyar nyelv fonotaktikai rendszerétől távol álló kifejezéseket, és javaslatokat tettek a terminusok „magyarítására”. A terminológiafejlesztés azonban elsősorban nem magyarítást jelent. A magyar nyelvi jelölő kiválasztásához ismerni kell a fogalmat, a magyar fogalmi és terminológiai rendszert, amelybe az új terminusok és fogalmak illeszkednek majd, valamint a szaknyelvi normákat. A terminológiafejlesztés nem egy-egy ember feladata, ideális esetben a szakemberek konszenzusán alapul. Az ISO 704-es szabványa (lásd részletesebben 1.3.1.2. fejezet) hét terminusalkotási szempontot javasol (*átláthatóság, konzisztencia, megfelelés, nyelvi gazdaságosság, rugalmasság, nyelvhelyesség, anyanyelviség*), amelyek közül az *anyanyelviség*, az anyanyelvi elnevezések előnyben részesítése csak egyetlen szempont, amely néha egyéb szempontokkal ütközhet, ilyen például a *nemzetköziség* a nemzetközi kommunikáció megkönnyítése érdekében. A fordítóknak mindig is fontos célja volt a magyar nyelvű szaknyelvi szövegekben az idegenszerűség kiküszöbölése (Dróth, 2011). Mivel azonban a magyar terminológiának a nemzetközi terminológiához is alkalmazkodnia kell a szakértői csoportok gyors és hatékony kommunikációjának érdekében, ezért a szakmai követelmények gyakran felülírják a hagyományos nyelvhelyességi szempontokat. A terminológiafejlesztés és a nyelvművelés között tehát alapvető szemléletbeli különbség van, a nyelvművelők által sokszor hiányolt „magyarítás” nem minden esetben esik egybe a terminológiafejlesztés szempontjaival.

1.2.2. Terminológiapolitika, -stratégia, terminológiatervezés és az UNESCO-irányelv

A terminológiai szabványosítás nyelvtervezési, elsősorban korpusztervezési folyamatként határozható meg, így a továbbiakban azt vizsgálom meg, hogy az UNESCO-irányelvben foglaltak alapján a *terminológiapolitika* és a *terminológiatervezés* hogyan kapcsolódik a terminológiai szabványosításhoz.

Az UNESCO 2005-ben *Guidelines for Terminology Policies*⁸ címmel néhány terminológiai politikára (*terminology policies*) vonatkozó irányelvet fogalmazott meg, amelyben a terminológiai politikát olyan, formálisan rögzített stratégiák együtteseként határozta meg, amelyeknek segítségével koordinálni lehet a határozatokat és célokat, és/vagy egy meghatározott társadalmi csoport terminológiáját (pl. egy adott nyelvközösséget vagy egy államét). A terminológiai politika jelen van a társadalmi tevékenység különböző szintjein (nemzeti, regionális, nyelvközösségi stb.), és helye van a nagy intézmények, szervezetek (a multinacionális nagyvállalatok) működésében is, hozzájárul az információ-, tudás-, és innovációs politikához és az oktatási stratégiákhoz. A kis nyelvközösségek számára ez különösen fontos annak érdekében, hogy ne maradjanak ki a műszaki, tudományos, valamint az ipari és gazdasági fejlődést segítő információáramlásból, amelyhez a terminológiai politika meghatározó módon járul hozzá. Az irányelv különbséget tesz köznyelvi és szaknyelvi tervezés között, és hangsúlyozza a tudatos szaknyelvi fejlesztés fontosságát (vö. Fóris, 2011).

Az UNESCO-irányelv a *nyelvtervezést (language planning)* és a *terminológiai tervezést (terminology planning)* egymást kiegészítő tevékenységként írja le, a nyelvtervezés folyamatával, kérdéseivel csak érintőlegesen foglalkozik. A nyelvtervezés – az UNESCO-irányelv értelmezése szerint – különböző módszerek és megközelítések együttese, ide sorolható a terminológia, a lexikográfia, a terminológiamenedzsment és a fordítás is. A kommunikációtervezés (*communication planning*) a nyelvtervezés és a terminológiai tervezés fogalmához tartozó fölérendelt fogalom, a nyelvtervezéssel és egyéb interperszonális kommunikációval kapcsolatos tervezési tevékenységek összefoglaló elnevezése. A terminológiai tervezés a különböző domének tudásanyagának rendszerezését, a fogalmak és az elnevezések kezelését foglalja magába, ilyen módon a terminológiai szabványosítással közvetlenül is összefügg. A terminológiai tervezés tudatos és szisztematikus szaknyelvi fejlesztést jelent olyan domének szükségleteihez és elvárásaihoz igazodva, amelyekben számos új terminus születik naponta több száz nyelven szerte a világon. Az idézett UNESCO-irányelv a terminusalkotás szabályaival kapcsolatosan az ISO 704-es szabványában leírt, a terminológiai szabványosításra vonatkozó ajánlások követését javasolja. A dokumentum megfogalmazza, hogy sokrétű, lehetőleg többnyelvű terminológiai adatok kidolgozására van szükség, mivel a különböző felhasználói csoportoknak különböző részletességű adatokra van szüksége különböző célokra (vö. Cabré, 1996a), az adatok közzétételét pedig terminológiai adatbázisokban javasolja. A dokumentum a nemzeti terminológiai politika elveit a magánszektorban éppúgy alkalmazhatónak írja le, mint a vállalati terminológiai politika kidolgozásában.

⁸ A dokumentum magyar nyelvű fordítása: Terminológiai politikai irányelvek (ford. Somogyi Zoltán) (2018). In Fóris, Á. & Bölcskei, A. (szerk.), *Terminológiai stratégiák kihívások a magyar nyelvterületen* (pp. 167–218). L'Harmattan–MANYSI.

Fóris és B. Papp (2011) – az UNESCO-irányelv alapján – megfogalmazzák, hogy a terminológiapolitika kiterjed a terminológiafejlesztés elméletére, feladataira, módszereire, a megvalósítás stratégiájára, a nyelvpolitikának pedig egyik kulcsfontosságú eleme, valamint fontos területe a terminológiai szabványosítás és harmonizáció. A nyelvi közösségek alapvető joga az anyanyelv használata, ezzel a jogával azonban csak abban az esetben élhet egy közösség, ha az adott nyelven rendelkezésre állnak olyan háttérfeltételek, mint például a pontos, szabatos, ellenőrzött terminológia. A terminológia létrehozásának olyan személyi feltételei vannak, mint a nyelvészek és a tudományos, műszaki területeken tevékenykedő szakemberek együttműködése, valamint olyan dologi feltételei, mint a kiépült intézményi háttér és jelentős anyagi ráfordítás (Fóris & B. Papp, 2011). Fóris és B. Papp (ibid.) álláspontjával összhangban, az UNESCO-irányelvből kiindulva a terminológiapolitika, amely magában foglalja a terminológiai szabványosítás és harmonizáció folyamatának lépéseit is, a nyelvpolitika részének tekinthető.

Az európai és az Európán kívüli országok terminológiapolitikáját és -stratégiáját illetően számos bevált gyakorlat figyelhető meg. Olyan országokról van szó, amelyek felismerték a tudatos terminológiafejlesztés fontosságát, és ahol szervezett keretek között folynak terminológiafejlesztési munkálatok, amelyekről részletes ismertetéseket találunk a terminológiai szakirodalomban (pl. Altay, 2011; Bucher, 2011; Ciobanu, 2010; Prys, 2011; Pődör, 2010), Horvátország és a skandináv országok gyakorlatát pedig B. Papp (2019) foglalja össze. A terminológiastratégia kialakítását európai terminológiai szervezetek is segítik, mint például az Európai Terminológiai Társaság (EAFT), valamint a bécsi központú Infoterm.⁹

Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen címmel (Fóris & Bölcskei, szerk. 2019) jelent meg az a kötet, amelynek szerzői a magyar terminológiastratégia kialakításához igyekeznek hozzájárulni. Záró, összegző tanulmányukban Fóris és Bölcskei (2019b) az UNESCO-irányelvet figyelembe véve ajánlásokat fogalmaznak meg a magyar terminológiastratégia kialakításához. Megállapítják, hogy a szakmai és intézményi háttér hazánkban már megteremtődött egy olyan központi terminológiai adatbázis kialakításához, amely a teljes Kárpát-medencei magyar nyelvterületre kiterjedhetne.¹⁰ Ennek megtervezéséhez – a szerzők szerint – mielőbb szükség volna a releváns tárgykörök kijelölésére, a szaknyelvi tárgyú tudományos kutatások feltételeinek megteremtésére, a már eddig megjelentetett terminológiai adatok összegyűjtésére és bővítésére, valamint terminológiai képzésekre. Tolcsvai Nagy (2019) a terminológiastratégia kapcsán megfogalmazza, hogy a magyar nyelv esetében ez a tevékenység központi, hivatalos, államilag támogatott keretben működhet eredményesen a határon

⁹ Az európai terminológiai szervezetek munkájáról lásd pl. B. Papp, 2019; Fóris, 2020.

¹⁰ Ehhez kapcsolódóan a terminológiastratégia erdélyi szintjeiről és feltételeiről lásd Benő & Péntek, 2019.

túli magyar beszélőközösségek bevonásával, anyaországi központtal. Meglátása szerint a szakmák és a nyelvtudomány együttműködése ugyan sok területen eredményes, de a magyar terminológiatratégia kialakításához hiányzik a hatékony állami támogatás.

1.2.3. Az Európai Unió terminológiapolitikájáról

Az Európai Unió nyelvpolitikáját és terminológiapolitikájának kérdéseit ez a kötet részletesen nem tárgyalja, a terminológiai szabványosítás szintjeinek megismeréséhez azonban az uniós nyelvpolitika vázlatos ismertetése elengedhetetlen.¹¹ Az Európai Unió mint adminisztrációs szervezeten belül folyó nyelvtervezés, azon belül a státusz- és korpusztervezés kérdéseivel Fischer (2010) foglalkozik részletesen. Leírja, hogy a nyelvhasználatba való beavatkozásnak és a nyelvfejlődés tudatos befolyásolásának fontos része a terminológiafejlesztés, ezért a terminológia a nyelvfejlesztési modellekben is megjelenik. Napjaink politikai és gazdasági változásai szükségessé teszik a tudatos terminológiatervezést. Példaként említi a balti államokat, ahol az orosz nyelv dominanciája miatt sokáig kevésbé volt lehetőség a nemzeti nyelvek terminológiájának fejlesztésére, Kanadát, ahol a 1970-es évektől intenzíven indult meg a szakterületek francia terminológiájának kialakítása, és a volt keleti blokk országait, ahol a piacgazdaságra való áttérés miatt kellett átalakítani a gazdasági terület terminológiáját. Jellemző példa Spanyolország is, ahol a Franco-korszak után indult meg a terminológiafejlesztés, különösen a katalán, a baszk és a galego nyelvek területén, majd a fejlesztésnek új lendületet adott az EU-csatlakozás is.

Fischer (2010) a terminológiának a nyelvtervezésben betöltött szerepét európai uniós kontextusban vizsgálja. Az uniós szintű státusztervezés eredménye az, hogy a tagországok nyelveinek egy része egyenrangú, hivatalos státusszal rendelkezik. Meglátása szerint uniós szinten a státusztervezéshez korpusztervezés is kapcsolódik, mivel az uniós tagság olyan új kommunikációs helyzetet teremt a hivatalos nyelvek számára, amely feltétlenül szükségessé teszi az új nyelvi elemek befogadásának tudatos tervezését. Mivel folyamatosan új fogalmak jelennek meg, ezekre megnevezéseket kell alkotni, hogy valamennyi hivatalos státusszal rendelkező nyelven megvalósulhasson a jogalkotás és a kommunikáció, ez pedig érinti mind a kidolgozás (új terminusok alkotása), mind pedig a kodifikáció (a terminusok rögzítése, rendszerezése) lépéseit. Az Európai Unióban a nyelvtervezési döntéseket politikai döntéshozók hozzák, az Európai Unió Tanácsa, azaz a tagállamok illetékes miniszterei döntenek a hivatalos státuszról, a korpusztervezésben azonban már korlátozottabb a tagállami részvétel, mivel a csatlakozás után a fordítási és ezáltal a terminológiai munka koordinálása is az uniós intézményekbe helyeződött, így mind a kidolgozás, mind a kodifikáció kikerült a tagállami

¹¹ Az Európai Unió nyelvpolitikai kérdéseiről lásd részletesebben pl. Dróth, 2000; Fischer, 2010; Horváth, 2002; Láncoš, 2011, 2012; Lanstyák, 2004; Pym, 2001, 2005; Rádai-Kovács, 2009.

intézmények kezéből. A terminológiai adatok kidolgozásának folyamatában a fordítók és szakemberek, az utóbbi években pedig már terminológusok vesznek részt, a kodifikáció eszköze pedig az IATE-adatbázis.

1.2.4. A magyarországi műszaki szabványosítás terminológiai politikai vonatkozásairól

Magyarországon az első szabványok a XIX. században jelentek meg, majd az ipari termelés tömegessé válásával szükség volt a szabványosítás intézményessé tételére, így 1921-ben megalakult a Magyar Ipari Szabványosító Bizottság. 1933-tól ezen a területen a Magyar Szabványügyi Intézet működött, 1941-től pedig a Magyar Szabványügyi Egyesület. 1948-ban a szabványosítást államosították, 1951-ben létrejött a Magyar Szabványügyi Hivatal. A rendszerváltást követően a szabványosítás független szervezetté vált, és 1995-ben a hivatal átalakult a ma is működő Magyar Szabványügyi Testületté (Pónyai, 2010). Hazánkban 1995 előtt, a Magyar Szabványügyi Hivatal működése alatt, körülbelül negyven éven keresztül a szabványosítás az állam anyagi támogatásával valósult meg, a szabványok betartása ebben az időszakban kötelező volt, a hivatal olyan szabványgyűjteményeket jelentetett meg, amely az érvényes szabványok tartalmi összefoglalását adták, így a szakemberek kiválaszthatták és megvásárolhatták a hivataltól azokat a szabványokat, amelyekre szükségük volt (Zabóné Varga, 2011).

Napjainkban a magyar nemzeti szabványok kidolgozásáért és közzétételéért, a nemzeti szabványosítással kapcsolatos kiadványok összeállításáért és kiadásáért a Magyar Szabványügyi Testület (MSZT) a kizárólagos felelős. A 2004-es uniós csatlakozást követően a csatlakozó országok – hazánkkal együtt – 2010-ig kaptak haladékot az európai szabványok nemzeti szabványként való bevezetésére. Az európai szabványok három hivatalos nyelven jelennek meg: angolul, németül és franciául. Az MSZT legfontosabb feladatait Pónyai a következőképpen írja le:

„Az MSZT legfontosabb feladatai között szerepel a nemzeti szabványok kidolgozása és közzététele, a nemzeti szabványállomány karbantartása, az új szabványok kiadása és meghirdetése, az elavult szabványok visszavonása, továbbá a nemzeti szabványosítással kapcsolatos kiadványok összehasonlítása és kiadása, a nemzeti szabványjel alkalmazási feltételeinek szabályozása, közreműködés a jogszabályoknak vagy egyéb előírásoknak való megfelelés tanúsításában, tanúsítási rendszer működtetése a vonatkozó szabványok szerint, felkérésre közreműködés az Európai Unió irányelvein alapuló jogszabályok előkészítésében, információszolgáltatás a nemzeti szabványosítással kapcsolatosan, a nemzeti szabványosítással kapcsolatos oktatás irányítása és fejlesztése.” (Pónyai, 2010, p. 5)

A műszaki tárgykörök terminológiai politikája szorosan összefügg a szabványosítással, 2004 óta folyamatosan vezették be hazánkban az Európai Unió szabványokat a

korábbi magyar szabványok bevonásával párhuzamosan; de a szabványoknak csak egy részét fordították le magyar nyelvre, és több mint kétharmaduk angol nyelvű magyar szabvány (lásd Fóris, 2005; www.mszt.hu). Mivel a korábbi, magyar szabványokat magyar szakemberek dolgozták ki, ügyeltek a következetes terminushasználatra, ma azonban – sok esetben a hiteles szabványfordítások hiánya következtében – sok új terminusnak nincs magyar nyelven elfogadott szabványos változata, aminek negatív jogi, gazdasági és műszaki következményei lehetnek. Zabóné Varga (2011) megjegyzi, hogy jogos a szabványok felhasználóinak, elsősorban a mérnököknek az az igénye, hogy a szabványok magyarul is olvashatóak legyenek, ehhez pedig a mérnökök és a terminológiával is foglalkozó nyelvészek szorosabb együttműködésére, és a közös munkát összehangoló nemzeti szintű szervezet közreműködésére volna szükség. Fóris már 2005-ös könyvében a terminológiafejlesztés feladatai között jelölte ki a magyar terminológia nemzeti egységesítési folyamatának becsatolását a nemzetközi szabványosítási folyamatba, a szabványok magyar nyelvű kibocsátásának fontosságát, a nemzeti nyelvtervezés és egy ezt összehangoló intézmény(rendszer) létrehozását (Fóris, 2005). Ha a szabványokban előforduló terminusokat terminológiai adatbázisokban tennék közzé, akkor ezeket az oktatásban is eredményesen lehetne használni.

1.3. A terminológiai munkafolyamatok és a nyelvi közvetítés szempontjából releváns ISO-szabványok

Az ISO (International Organization for Standardization, Nemzetközi Szabványügyi Szervezet) a legnagyobb múltú nemzetközi szabványosító szervezet, amely a műszaki szabványok kidolgozása, közzététele mellett a terminológiai munkafolyamatokat, termékeket és szolgáltatásokat is szabványosítja. A szabványoknak több fajtája létezik: alapszabvány, termékstandard, vizsgálati szabvány, eljárási szabvány, szolgáltatási szabvány, csatlakoztatási szabvány, terminológiai szabvány. A terminológiai szabványoknak két típusát különböztetjük meg. Az egyik típusa önálló szabványdokumentumként vagy szabványhoz csatolt terminológiai fejezetként jelenik meg, és az egyes szabványcsoportokhoz tartozó szakkifejezéseket és meghatározásaikat tartalmazza. A terminológiai szabványok másik típusát a terminológiai ISO-szabványok alkotják, amelyek a szabványosításhoz kapcsolódó terminológiai munkafolyamatokra vonatkozó, a szabványosító munkabizottságok számára készült előírásokat fogalmazzák meg.

A terminológiai ISO-szabványok nemzetközi szabványok, magyar szabványként nincsenek bevezetve, magyar nyelvű hiteles fordítással nem rendelkeznek, tartalmuk nem ismert széles körben. A nyelvészettel, terminológiával, szakfordítással kapcsolatos szakirodalomban Magyarországon (a nemzetközi gyakorlattal ellentétben) ezekre közvetlen utalást csak keveset találunk, ezért a jelen fejezetben a terminológiai

munkafolyamatok, a fordításorientált terminográfia, valamint a terminológiapolitika szempontjából releváns néhány ISO-szabvány egyes tartalmi elemeinek összefoglalása olvasható:

ISO 10241-1:2011 *Terminological entries in standards – Part 1: General requirements and examples of presentation*

ISO 704: 2009 *Terminology work – principles and methods*

ISO 860:2007 *Terminology work – harmonization of concepts and terms*

ISO 22128:2008 *Terminology products and services – overview and guidance*

ISO 12616:2002 *Translation-oriented terminography*

ISO 29383:2010 *Terminology policies – Developement and implementation*

A következő fejezetben a szabványok legfontosabb tartalmi elemeinek összefoglalása szerepel, nem pedig teljes szabványok vagy szabványrészek szó szerinti, pontos fordítása, ugyanakkor a módszerek és elvek alaposabb megértéséhez szükség van a szabványok közvetlen tanulmányozására.

1.3.1. A terminológiai munkafolyamatokra vonatkozó ISO-szabványok

1.3.1.1. Terminológiai szócikkek a szabványokban

Az ISO 10241-1:2011-es számú, *Terminological entries in standards – General requirements and examples of presentation* (Terminológiai szócikkek a szabványokban – Általános követelmények és megjelenítési példák)¹² című szabvány célja az egy- és többnyelvű szabványokban található terminográfiai bejegyzések szerkesztésére vonatkozó irányelvek megfogalmazása, valamint ez a szabvány tartalmazza a műszaki szabványosításhoz kapcsolódó gyakorlati útmutatót. A nemzetközi szabványok közül egyes szabványok az ISO három hivatalos nyelve közül (angol, német, francia) egyidejűleg több nyelven is elkészülnek. E szabványok esetében első lépésként felvázolják az egyes szabványokhoz kapcsolódó fogalmi rendszert, majd a fogalmakhoz az egyes nyelveken tartalmilag ekvivalens definíciókat fogalmaznak meg az ISO 704-es szabványában foglalt alapelveket követve. A szabvány bevezetőjében olvashatjuk azt az alapvetést, mely szerint a terminológiai szabványosítás folyamatára, amely a műszaki szabványosítás elengedhetetlen része, egységes elveket és módszereket kell alkalmazni. Ezek az elvek és módszerek lehetővé teszik a munka hatékony szervezését, hozzájárulnak az egyes tárgykörök egységes terminológiájának kialakításához, a fogalmi rendszerek és a terminusok harmonizációjához. A terminológiai szabványosítási folyamat végső célja az, hogy olyan normatív terminológia szülessen, amelyben egy fogalomhoz egy terminus

¹² A szabványok címeit a szerző fordította.

tartozik. Ennek érdekében minden szabványhoz fogalmi rendszert kell felvázolni, a definíciót olyan módon kell az illetékes szabványosítási szerv egy vagy több hivatalos nyelvén megfogalmazni, hogy az egyéb kiegészítő magyarázat nélkül helyettesítse a terminust. A terminológiai szabványosítás szükségessége a gyakorlatban akkor merülhet fel, ha a szakemberek között valamely tárgykörben a kommunikáció nehézkessé válik a nem egyértelmű fogalmak és/vagy terminusok miatt. Az ilyen jellegű problémákat a kérdéses terminológia szabványosításával, nemzetközi terminológiai szabványként való közzétételével vagy egy szabványhoz kapcsolódó terminológiai fejezet mellékelésével lehet feloldani. Az idézett szabvány ezen kívül a nemzetközi szabványosításhoz kapcsolódó terminológiai szabványosítás előkészítésének lépéseit is rögzíti.

Az ISO-szabvány végül a terminológiai szócikkek előkészítésének javasolt lépéseit veszi sorra, amelyek a következők: a tárgykör behatárolása, az aktuális terminológia-használat tanulmányozása, forráselemzés, a dokumentáció összegyűjtése, terminuslista készítése, terminográfiai munka. Az alábbiakban a felsorolt lépések szabványba foglalt leírásának összefoglalása következik.

A tárgykör behatárolása

A tárgykör pontos behatárolása lehetővé teszi a dokumentáció összegyűjtését, a fogalmak strukturálását, a munka felosztását és kivitelezését, összehangolását egyéb tárgykörök terminológiai munkacsoportjaival. A tárgykör behatárolását a szakemberekkel való konzultáció, valamint a szakirodalmi anyagok (pl. kézikönyvek, tankönyvek, nemzeti szabványok, katalógusok, beszámolók), szótárak és tezauruszok segítségével lehetséges elvégezni.

Az aktuális terminológiahasználat tanulmányozása, forráselemzés, a dokumentáció összegyűjtése

A terminológiai szabványosítást megelőzően forráselemzés útján tanulmányozni kell az aktuális terminológiahasználatot. A források lehetnek hivatalos dokumentumok (törvények, rendeletek, szabványok), valamely tudományos közösség által jóváhagyott dokumentumok (tankönyvek, tudományos disszertációk és folyóiratok), széles körben használt anyagok (pl. brossúrák, használati utasítások, beszámolók, szerelési ábrák), humán források (munkacsoportok tagjai vagy egyéb szakértők), terminológiai adatbázisok, szószedetek, szótárak, enciklopédiák. Minden releváns anyagot meg kell vizsgálni, majd minden forrást értékelni kell a szabványban megadott szempontok szerint.

Terminuslista készítése

A források elemzésével össze kell gyűjteni a tárgykörhöz tartozó terminusokat, fogalmakat, majd listát kell készíteni az alábbi adatokkal: (a) a terminushoz kapcsolódó adatok (a terminus, szinonimák, helyesírási, morfológiai szintaktikai változatok,

rövidített formák, teljes formák, szimbólumok, idegen nyelvű ekvivalensek), az elfogadottság mértéke (preferált, elfogadott, helytelen, elavult), grammatikai adatok, a terminushoz kapcsolódó megjegyzések, antonimák; (b) a fogalomhoz kapcsolódó adatok, definíciók, kontextusok, ábrák, példák, fogalmi viszonyok; (c) adminisztratív adatok, a fogalmi azonosító, nyelvi kód, a rögzítés dátuma, az adatrögzítő azonosítószáma, valamint a forrás. A terminuslista összeállítása után a fogalmi rendszereket kell kidolgozni a szabvány minden nyelvére vonatkozóan a nemzeti sajátosságokat figyelembe véve az ISO 704:2009 szabvány alapján, majd összevetni, harmonizálni kell az egyes nyelvek fogalmi rendszereit az ISO 806:2007-es szabványban foglaltak szerint. A szinonimákkal rendelkező terminusok esetében célszerű kijelölni a preferált terminust, a többit pedig elfogadottként, helytelenként vagy elavultként érdemes feltüntetni.

Terminográfiai munka

Ezután következik a terminográfiai munka, amely a terminológiai adatok megjelenítését foglalja magában. Minden szabvány bevezetőjében fel kell tüntetni a terminológiai adatok megjelenítésének módját, a szócikkek szerkezetének leírását. A szócikkeknek feltétlenül tartalmazniuk kell a fogalomhoz tartozó preferált terminust és a fogalom definícióját, opcionális elemként fel lehet tüntetni a terminus esetleges rövidítését, szimbólumát, a grammatikai adatokat, a tárgykör megjelölését, a hozzá kapcsolódó nem preferált terminusokat, a fogalom egyéb megjelenítését, más szócikkekre való utalásokat, egyéb nyelvű ekvivalens formákat.

1.3.1.2. A terminológiai munka alapelvei és módszerei

Az ISO 704:2009-es számú, *Terminology work – principles and methods* (Terminológiai munka – elvek és módszerek) című szabványának célja a műszaki szabványosításhoz kapcsolódó terminológiai munkafolyamat szabványosítása. A bevezetőben olvasható elvek szerint a terminológiai munka alapvető lépései a következők: 1) a fogalmak és a fogalmi viszonyok azonosítása, a fogalmi rendszerek felvázolása, 2) a definíciók megfogalmazása, 3) elnevezések (főként terminusok) rendelése a fogalmakhoz egy vagy több nyelven, 4) a terminológiai adatok rögzítése és megjelenítése nyomtatott és elektronikus adathordozókon (terminográfiai munka). Az ISO 704:2009-es szabvány a felsorolás első három pontjához nyújt részletes útmutatást.

A szabvány tartalmazza a terminológiai szabványosítás konkrét lépéseinek leírását, ismerete éppen ezért a terminológiai munkafolyamat szempontjából alapvető fontosságú. A szabvány ismerteti a fogalmak, fogalmi viszonyok azonosításának módját, a fogalmi rendszerek felvázolását, a definícióalkotás folyamatát és az elnevezéseknek a fogalmakhoz való hozzárendelését.

Fogalmak, fogalmi viszonyok, fogalmi rendszerek

A szabvány a tárgyak három típusát különbözteti meg: (1) anyagi természetű, érzékelhető vagy felfogható tárgyak (pl. gép, gyémánt, folyó) (2) nem anyagi természetű, elvont tárgyak (pl. a pénzügyi tervezés lépései), (3) képzeletbeli tárgyak (pl. az unikornis vagy az irodalmi alakok). A kommunikáció során nem nevezünk meg minden egyes tárgyat egyenként, hanem absztrakciós folyamat útján fogalmakat alkotunk. A terminológiában a fogalmak az egyes tárgykörök tárgyainak mentális reprezentációi, a szabvány értelmében pedig a tárgyak az elnevezésekhez a fogalmon keresztül kapcsolódnak, mivel az elnevezést a fogalomhoz rendelik hozzá, nem pedig magukhoz a tárgyakhoz. A fogalomalkotásnak rendkívül fontos szerepe van az emberi tudásanyag rendszerezésében: azonosítják, jellemzőik (*properties*) alapján kategorizálják a tárgyakat, az egyes tárgyak azon jellemzőit pedig, amelyek a hozzájuk hasonló tárgyakban is fellelhetők, fogalmi jegyeknek (*characteristics*) nevezik. A fogalom a fogalmi jegyek egyedi halmazából épül fel, az elnevezés pedig terminus, tulajdonnév vagy szimbólum formájában jeleníti meg a fogalmat.

A szabvány a fogalmak behatárolását a *mechanikus egér* fogalmának példáján keresztül szemlélteti. Három *mechanikus egér* mint specifikus tárgy jellemzőit veszi sorra: (1) az első fehér színű, az alján golyó található, három gombja van, vezetékkel rendelkezik, amelyen keresztül számítógéphez csatlakoztatható; (2) a második szürke és kék színű, az alján golyó található, két gombja van, vezetékkel rendelkezik, amelyen keresztül számítógéphez csatlakoztatható; (3) a harmadik fekete és szürke színű, az alján golyó található, két gombja van, vezetékkel rendelkezik, amelyen keresztül számítógéphez csatlakoztatható. A felsorolt jellemzők közül az alábbiak tekinthetők a szabvány értelmezése szerinti fogalmi jegyeknek: az alján golyó található, legalább egy gombja van, vezetékkel rendelkezik, amelyen keresztül számítógéphez csatlakoztatható. A tárgy színe nem tekinthető fogalmi jegynek, mivel nem jellemző általánosan a csoport minden tagjára.

A szabványokhoz kapcsolódó terminológiai elemzés során elsőként azt a tárgykört (*subject field*) kell kijelölni, amelyben az elemzés megvalósul (pl. elektrotechnika, számítógép hardver), majd a tárgyak jellemzőit kell azonosítani a tárgykörön belül azon jellemzők kiválasztásával, amelyek fogalmi jegyeknek tekinthetők, majd a fogalmi jegyek kombinálásával fel kell építeni a fogalmakat. Célszerű az elemzést konkrét, fizikailag megvizsgálható tárgyakkal kezdeni, mivel ezek esetében a fogalmi jegyek könnyebben meghatározhatók. A fogalmi jegyeket fel kell használni a fogalmak elemzésekor, a fogalmi rendszer felvázolásakor, a definícióalkotáskor, és lehetőség szerint az elnevezés kialakításában is, a fogalmi jegyek meghatározása ugyanakkor csak a szakterület alapos ismeretével lehetséges, és mindez sokszor alapos kutatómunkát igényel.

A fogalmi jegyek összességét a fogalom tartalmának (*intension*), az egy fogalomhoz tartozó tárgyak halmazát pedig a fogalom terjedelmének (*extension*) nevezzük.

A fogalom tartalmát alkotó jegyek meghatározása után az adott rendszeren belül szükséges elvégezni valamennyi fogalom minden jegyének összehasonlító vizsgálatát. Az azonos fogalmi jegyeket közös/megegyező jegyeknek (*shared*), azokat pedig, amelyek elkülönítik a fogalmat a többitől, megkülönböztető (*delimiting*) jegyeknek nevezzük. Nem minden fogalmi jegy egyformán fontos: lényegesnek (*essential*) azokat tekintjük, amelyek feltétlenül szükségesek a fogalom tartalmának megértéséhez. Egy-egy lényeges fogalmi jegy hiánya jelentősen módosíthatja a fogalmat. A fogalmak közötti hasonlóságok és különbségek vizsgálatának eredményeképpen a jegyek olyan egyedi halmaza rajzolódik ki, amely csak egyetlen fogalomra jellemző, és amely elhelyezi a fogalmat a kapcsolódó fogalmak hálózatán belül.

A fogalmi rendszerek felvázolásának alapja a fogalmi mező, vagyis az egymáshoz kapcsolódó fogalmak halmaza. A fogalmak sohasem izolált egységekként jelennek meg, hanem egymással mindig valamilyen viszonyban állnak, ezért a terminológiai elemzés során rendszerben elhelyezkedő fogalmakat meg kell vizsgálni, egymással össze kell vetni, a köztük levő viszonyokat meg kell határozni. A fogalmak olyan koherens rendszert alkotnak, amely a köztük lévő viszonyok alapján jön létre, az egyes elemek rendszeren belüli helyzetét pedig tartalmuk és terjedelmük határozza meg. A fogalmi rendszer felvázolásával lehetővé válik a fogalmak közötti viszonyok feltárása, az egységes, szabványosított terminológia előkészítése, a fogalmak összehasonlító elemzése és a többnyelvű elnevezéseknek a fogalmakhoz való hozzárendelése, valamint a definícióalkotás. A tárgykör terminológiájának kialakításához elsőként ki kell jelölni a fogalmi mezőt, a kiinduló elnevezéseket és fogalmakat, ehhez figyelembe kell venni a tárgykör sajátosságait, a felhasználói csoportot és annak szükségleteit. Ezután elemezni kell minden egyes fogalom tartalmát és terjedelmét, meg kell határozni a fogalmak helyzetét és egymáshoz való viszonyát az adott rendszeren belül, a fogalmi viszonyok alapján meg kell fogalmazni a definíciókat, majd elnevezéseket kell rendelni minden egyes fogalomhoz.

A fogalmak között hierarchikus (generatív, partitív) vagy asszociatív viszony állhat fenn. A **hierarchikus** fogalmi viszony esetében a fogalmak különböző szinteken helyezkednek el, egy fölérendelt fogalomhoz legalább egy alárendelt tartozik, az egy szinten elhelyezkedő alárendelt fogalmakat pedig mellérendelt fogalmaknak nevezzük. A hierarchikus viszonyoknak két fajtája van: generikus és partitív. **Generikus** viszonyról akkor beszélünk, ha az alárendelt fogalom tartalma magában foglalja a fölérendelt fogalom tartalmát és még legalább egy megkülönböztető jegyet, a fölérendelt fogalmat ilyen esetben generikusnak, az alárendelt fogalmat specifikusnak nevezzük. A fölérendelt fogalom és az alárendelt fogalmak közötti rész-egész viszony esetén **partitív** viszony áll fenn. Ebben az esetben a fölérendelt fogalmat globális, az alárendeltet partitív fogalomnak, az azonos szinten elhelyezkedő alárendelt fogalmakat pedig mellérendelt fogalmaknak nevezzük. Az **asszociatív** viszonyok nem hierarchikusak.

Akkor jönnek létre, ha a fogalmak között tapasztalat útján tematikus kapcsolatot lehet felállítani, például ha tér- vagy időbeli közelség miatt van összefüggés közöttük (nyersanyag-termék, mennyiség-egység; a *ceruza* és a *ceruzatartó* fogalmak tartalom-tartó viszonyban állnak egymással, az *írás* és a *ceruza* pedig tevékenység-eszköz viszonyt jelöl).

A definíciók

A szabványokhoz kapcsolódó terminológiai munka során a fogalmi rendszer felvázolását követő lépés a definícióalkotás. A definíciónak egyedi tartalommal és terjedelemmel rendelkező egységként kell leírnia a fogalmat, és minden esetben tükröznie kell azt a fogalmi rendszert, amelybe az adott fogalom illeszkedik. A definíció nem keverendő össze az elnevezéssel: léteznek olyan hosszú terminusok, amelyek önmagukban definícióként is szolgálnak, és olyan rövid definíciók is, amelyek egyben terminusnak tekinthetők. A szabvány szerint az intenzionális definíciófajta alkalmas leginkább a fogalmak meghatározására, mivel ez fedi fel legjobban a fogalmi jegyeket az adott rendszeren belül. Az **intenzionális** definícióban szerepel a fölérendelt fogalom, valamint azok a megkülönböztető jegyek (*delimiting characteristics*), amelyek elkülönítik a fogalmat a rendszeren belüli egyéb fogalmaktól. Az intenzionális definíció a terminológiai elemzés során meghatározott fogalmi viszonytól függően lehet generikus, partitív vagy asszociatív reláción alapuló. A **generikus** reláción alapuló definícióban fel kell tüntetni azt a generikus fogalmat, amely közvetlenül a definiálandó fogalom fölött vagy néhány szinttel feljebb helyezkedik el, és meg kell jelölni azokat a lényeges jegyeket is, amelyek elkülönítik az adott fogalmat a generikus rendszeren belüli egyéb fogalmaktól. A **partitív reláción** alapuló definíciónak egy egész vagy egy globális fogalom részeként kell leírnia a fogalmat, ezért ezek a definíciók jellegzetesen olyan formulákkal kezdődnek, amelyek világosan jelölik a rész-egész viszonyt: mint például része, eleme, komponense a fölérendelt (vagyis a globális) fogalomnak. Ezt követi a megkülönböztető jegyek felsorolása. A fogalmak **asszociatív viszony** alapján is definiálhatóak, ebben az esetben a definíciónak tartalmaznia kell a fölérendelt fogalmat és a fogalmak közti viszonyt jelző jegyeket. Ehhez a fogalom teljes tartalmának és terjedelmének alapos ismeretére van szükség.

A szabványban az szerepel, hogy a fogalmak definiálására lehetőség szerint az intenzionális definíciót kell alkalmazni, de a szabvány függeléke egyéb definíciófajtákat is felsorol. Az **extenzionális** definíció a fogalom terjedelmét alkotó tárgyak felsorolása, az **osztentív** definíció a fogalom reprezentációja nem lexikai elemek segítségével (pl. ábrák, grafikonok, fotók, videók), a **lexikai** definíció az általános nyelvi szótárakban elérhető meghatározást jelenti, a **pontosító** definícióra akkor lehet szükség, ha egy fogalmat valamely tárgykörhöz kell adaptálni, a **stipulatív** definíció esetében pedig a meghatározás csak az adott szabványra érvényes. A definíció megfogalmazásának

előfeltétele a fogalom rendszeren belüli helyének meghatározása, a benne foglalt fogalmi jegyeket tehát úgy kell megválasztani, hogy jelölje a fogalmak közötti viszonyokat és a megkülönböztető jegyeket. A definíció legyen minél tömörebb, csak egyetlen fogalmat írjon le, ne tartalmazzon más fogalomra alkotott rejtett definíciót. Érvényessége a helyettesítés elve alapján ellenőrizhető: a definíció akkor érvényes, ha jelentésvesztés vagy jelentésváltozás nélkül képes helyettesíteni az elnevezést.

A szabvány a továbbiakban leírja a hibás definíció három leggyakoribb típusát: a körkörös, az elégtelen és a negatív definíciót. Körkörös definíció abban az esetben jön létre, ha két fogalmat egymás elnevezéseivel vagy annak elemeivel határoznak meg. Elégtelen definíció esetén a meghatározás túlságosan tág, a benne foglalt fogalmi jegyek alapján olyan tárgyak is bekerülhetnek a fogalom terjedelmébe, amelyek valójában nem tartoznak bele. A meghatározás lehet túlságosan szűk is, ilyenkor a fogalmi jegyek kizárnak olyan tárgyakat, amelyek a fogalom terjedelmébe tartoznak. A negatív definíció nem azt határozza meg, hogy mi a fogalom, hanem azt, hogy mi nem.

A szabványok esetében a fogalomhoz vagy az elnevezéshez tartozó minden másodlagos vagy járulékos információt megjegyzés formájában kell megadni. A megjegyzés tartalmazhat nem lényeges fogalmi jegyeket vagy a fogalomhoz tartozó opcionális részeket, olyan tipikus elemeket, amelyek a fogalom terjedelmét alkotják, magyarázó információt, amely kiegészíti a definíciót, de a fogalom megértéséhez nem elengedhetetlen. A definíciókat ábrákkal, diagramokkal, rajzokkal, fotókkal is ki lehet egészíteni.

Az elnevezések

Az elnevezés a definíció szintéziseként szolgál, és a fogalom nyelvi vagy nem nyelvi eszközökkel történő megjelenítését jelenti. Az elnevezések kategóriái a szabvány szerint a következők: (1) általános fogalmakat jelölő terminusok, (2) egyedi fogalmakat jelölő tulajdonnevek, (3) egyedi és általános fogalmakat jelölő szimbólumok. A terminus a tárgykör szakembereinek széles köre által használt és elfogadott olyan elnevezés, amely általános fogalmat jelenít meg. A szabvány szempontjából az új terminusok a neologizmusok egy formájának, neoterminusoknak tekinthetők, melyeknek egy része új fogalmat, más része már meglévő fogalmat jelöl. A szakmai kommunikációban egy adott terminust csak egy fogalomhoz rendelünk (monoszémia), mivel a homonímia és a szinonímia többértelműséghez vezet.

A szabványosított terminológia elsődleges célja, hogy egy terminusnak egyetlen fogalom feleljen meg. A szabvány felsorolja azokat az alapelveket, amelyek segítséget nyújthatnak az új terminusok megalkotásakor vagy a már meglévő terminusok rendszerezésekor. Ha egy fogalomra több elnevezés létezik, akkor azt kell kiválasztani, amely az alább felsorolt elvek legtovábbjának megfelel.

Átláthatóság: a terminus által jelölt fogalomra, legalább részben, definíció nélkül is lehessen következtetni. Az átláthatóság elve érdekében a terminusalkotásban egy kulcsfontosságú fogalmi jegyet, általában megkülönböztető jegyet érdemes felhasználni.

Konzisztencia: egy adott szakterület terminológiája nem terminusok véletlenszerű halmaza, hanem a fogalmi rendszert tükröző koherens terminológiai rendszert kell alkotnia, amelybe a már meglévő és az új terminusoknak egyaránt beilleszkednek.

Megfelelőség: a terminus ne hasson idegennek az adott beszélőközösség számára, legyen minél semlegesebb, ajánlott mellőzni a negatív konnotációval rendelkező terminusokat.

Nyelvi gazdaságosság: egy terminus legyen minél tömörebb (pl. *term bank terminological data bank* helyett).

Rugalmasság: legyen alkalmas a szóképzésre.

Nyelvhelyesség: az adott nyelv morfológiai, morfoszintaktikai és fonológiai normáinak feleljen meg.

Anyanyelviség: a szókölcsönzés a terminusalkotás elfogadott formája, mégis az anyanyelvi formákat kell előnyben részesíteni.

Mivel a terminusalkotás szabályai a nyelvek lexikai, morfoszintaktikai és fonológiai rendszeréhez kötöttek, ezért a nyelvspecifikus elveket nemzeti és regionális szabványokban kell rögzíteni. Az itt összefoglalt szabvány függeléke az angol nyelvre vonatkozó terminusalkotási szabályokat tartalmazza.

A szabvány értelmében a tulajdonnevek egyedi fogalmakat jelölnek, azaz olyan fogalmakat, amelyek terjedelmét egyetlen tárgy alkotja, esetükben is az általános fogalmakra vonatkozó terminusalkotási elveket kell alkalmazni. A szimbólumok a nemzetközi kommunikáció fontos elemei, mivel vizuálisan jelenítik meg a fogalmakat, így nyelvtől függetlenül működnek (pl. kresztáblák). A szimbólum legyen egyszerű és könnyen felismerhető, monoszém egy adott kontextusban, egyértelmű, könnyen és gazdaságosan reprodukálható, konzisztens és megfelelő.

A szabványosított terminusoknak olyan koherens terminológiai rendszert kell alkotniuk, amely a tárgykör fogalmi rendszerének megfelel. A szabványban definiált terminológia legyen pontos, és segítse elő az egyértelmű kommunikációt. A szabványosított terminológia egyik elsődleges feladata, hogy feltüntesse a preferált, az elfogadott és a helytelen terminusokat. A műszaki bizottság által javasolt terminust kell előnyben részesítettnek tekinteni, az elfogadott terminus pedig lehet ennek elfogadható szinonimája, az elutasított terminusokat pedig helytelennek kell tekinteni.

1.3.1.3. Terminológiai harmonizáció: a fogalmak és a terminusok harmonizációja

Az ISO 860:2007 *Terminology work – harmonization of concepts and terms* (Terminológiai munka – a fogalmak és a terminusok harmonizációja) című szabvány bevezetője szerint a fogalmak közti eltérések, valamint a nyelvi jelek szintjén megjelenő meglehetősen hasonlóak akadályozzák a hatékony szakmai kommunikációt. A nemzetközi szabványok létrehozásának alapfeltétele minden érintett beszélőközösségekben alkalmazható egységes fogalmi rendszer kialakítása, a fogalmak pontos definiálása és az érintett nyelveken ekvivalens terminusok hozzárendelése a fogalmakhoz. A fogalmak és a terminusok szakmai, műszaki, tudományos, társadalmi, gazdasági, nyelvi kulturális és más tényezőktől függően a különböző nyelvekben és beszélőközösségekben eltérő módon alakultak ki. Harmonizációjuk azért szükséges, mert 1) a fogalmak közötti különbségek nem válnak mindig nyilvánvalóvá a nyelvi jelek szintjén, 2) a hasonlóságok a nyelvi jelek szintjén nem feltétlenül jelentenek fogalmi szinten is hasonlóságot, 3) félreértésekhez vezet, ha egyetlen fogalomra két terminust használnak, amelyeket tévedésből két külön fogalomhoz tartozónak vélnék. A harmonizáció a szabványosítás szerves részét képezi, először fogalmi szinten kell megvalósítani, ezt követi a terminusok harmonizációja.

A szabvány az inter- és intralingvális harmonizáció folyamatát írja le, a folyamatot konkrét példákkal megvilágítva. A terminológiai harmonizáció folyamata a szabványosításhoz hasonlóan a fogalmak szintjéről indul, és a definíciók, majd az elnevezések harmonizációjával folytatódik.

A fogalmak és a fogalmi rendszerek harmonizációja

A fogalmak és a fogalmi rendszerek harmonizációja, amely a szakmai kommunikációban hozzájárul a többértelműség kiküszöböléséhez, az alábbi feltételek teljesülésével lehet sikeres: az adott tárgykör 1) terminológiájának egy része már harmonizált, 2) szilárd alapokon nyuszik, 3) nagy hagyományokkal rendelkezik a szabványosítás terén. A szabvány kétféle, intralingvális (nyelven belüli) és interlingvális (nyelvek közötti) harmonizációról beszél, mindkettő esetében az első lépés a fogalmi rendszerek néhány kulcsfogalmának összevetése, azonos és eltérő fogalmi jegyeik meghatározása, lényeges jegyeik kiválasztása. A fogalmi harmonizáció akkor lehet eredményes, ha a kulcsfogalmak egymással szoros összefüggésben állnak, lényeges jegyeik azonosak vagy hasonlóak, és az egyes fogalmi rendszerek kulcsfogalmai egymásnak megfelelőek. Következő lépésként minden releváns fogalmi rendszert megvizsgálunk, tanulmányozzuk a harmonizálandó fogalmak számát, a fogalmak közötti viszonyokat és a fogalmi struktúrákat, majd a harmonizációs folyamat céljától függően eldöntjük, hogy egyetlen harmonizált fogalmi rendszert hozunk létre a folyamat eredményeképpen, vagy az egyes fogalmi rendszereket alakítjuk át olyan módon, hogy tükrözzék a harmonizációt. Az egyes fogalmak harmonizálásához a definíciókban és a hozzájuk

kapcsolódó jegyzetekben fellelhető fogalmi jegyeket kell összevetni, nem pedig az elnevezéseket. A szabvány a fogalmi harmonizáció elvégzésére az alábbi eseteket különíti el:

Ha az összevetett fogalmak az egyes fogalmi rendszerekben azonosak, fogalmi jegyeik megegyeznek, akkor nincs szükség harmonizációra; terminusharmonizációra viszont szükség lehet a folyamat későbbi szakaszában, amikor a fogalmakhoz az elnevezéseket rendeljük hozzá. Ha a fogalmak részben fedik egymást, vagyis lényeges jegyeik között csak minimális az eltérés, akkor egy fogalomként kell kezelni őket. Ilyen esetben nagyon körültekintően kell elhelyezni a fogalmat a harmonizált rendszerben, következetes módon kell definiálni az érintett nyelveken, módosítani kell a lényeges és nem lényeges fogalmi jegyeit, magyarázó megjegyzést kell megadni a definícióhoz kapcsolódó jegyzetben. A szabvány példaként az angol *domestic wastewater* és a francia *eaux usées domestiques* (háztartási szennyvíz) fogalmak elemzését mutatja be. A hét angol és három francia nyelvű definícióból kiderül, hogy a bennük fellelhető fogalmi jegyek nem egyeznek meg teljes mértékben. Néhányban az szerepel, hogy a háztartási szennyvíz csak háztartásokból származik, más definíciók az irodaépületeket, a kereskedelmi épületeket és intézményeket is ide sorolják. Vagyis a fogalmak tartalma és terjedelme nem egyezik meg, viszont nagyon közel állnak egymáshoz, és egy fontos területen fedik egymást, azaz a lényeges és megkülönböztető fogalmi jegyeik módosításával a fogalmat lehet harmonizálni, egységes definíciót lehet alkotni angol és francia nyelven. Amennyiben a harmonizációs projekt célja az, hogy minden fogalmat harmonizáljunk a fogalmi rendszeren belül, akkor a lépéseket minden fogalom esetében meg kell ismételni, így alakul ki a harmonizált fogalmi rendszer, amelyben azonosak a fogalmi viszonyok.

Ha a fogalmak jelentős mértékben különböznek, akkor két fogalomként kell kezelni azokat, meg kell határozni a fogalmi jegyeiket, és a fogalmi rendszerben külön kell elhelyezni. Például a *small and medium-sized enterprise* (kis és középvállalkozás) fogalom terjedelme teljesen más szakmai, gazdasági, kulturális tényezőktől függően az Európai Unióban, mint a nyelvi jelek szintjén azonos *pequeña y mediana empresa* Argentínában vagy Mexikóban, ezt a két fogalmat tehát nem lehet harmonizálni.

Ha két nyelv fogalmi rendszereit vetjük össze, akkor azt láthatjuk, hogy vannak olyan fogalmak, amelyekhez csak az egyik nyelven kapcsolódik elnevezés. Például az eszkimók a hó különböző fajtáira kiterjedt terminológiával rendelkeznek, egy trópusi országban viszont a hó különböző fajtái irrelevánsak, és ennél fogva nem is kapcsolódnak elnevezések hozzájuk. Ha azonban az szükséges, a nyelvi jellel nem rendelkező fogalmakat is el lehet helyezni a harmonizált fogalmi rendszerben.

Ha két nyelv fogalmi rendszereit vetjük össze, akkor olyan fogalmakat is találhatunk, amelynek a másik nyelven két vagy több fogalom felel meg. Például az angol *library* (könyvtár) fogalomnak a japán nyelvben két fogalom felel meg: *tosyokan* és

tosyositu. Ebben az esetben nem lehetséges harmonizálni a fogalmakat, és magyarázó jegyzetet kell fűzni a definícióhoz.

A definíciók harmonizációja

A fogalmi harmonizációnak a definíciókban is tükröződnie kell, az egyes tárgykörök szakembereinek konszenzust kell kialakítaniuk arról, hogy mely fogalmi jegyek lényegesek a harmonizált fogalom tartalma szempontjából, és ha szükséges, magyarázó jegyzetet kell fűzni a definícióhoz. A harmonizált definíció lehetőleg egy egyszerű mondatból álljon, tegye világossá a fogalom helyét a harmonizált fogalmi rendszerben. Ennek leginkább az intenzionális definíció felel meg, amely tartalmazza a fogalomhoz tartozó fölérendelt fogalmat, valamint azokat a megkülönböztető fogalmi jegyeket, amelyek elkülönítik a fogalmat a hozzá kapcsolódó mellérendelt fogalmaktól. A definícióalkotás szabványosított szabályai előírják, hogy az ugyanarra a fogalomra különböző nyelveken alkotott definíciók tartalmának ekvivalensnek kell lennie.

A terminusok harmonizációja

A fogalmak, a fogalmi rendszerek és a definíciók harmonizációja után kerülhet sor a terminusok harmonizációjára. A szabvány részletezi a terminusalkotás módjait olyan tárgykörökben, amelyek esetében a terminológiai szabványosításnak nagy hagyományai vannak (pl. nomenklatúrák a vegyészet, a biológia és az orvostudomány területén), és olyan tárgykörökben is, ahol jelentős a nemzetközi együttműködés (pl. nemzetközi kereskedelem).

Az intralingvális terminusharmonizáció eredményeképpen szinonimák és terminusváltozatok születnek, az interlingvális harmonizációnak köszönhetően pedig ekvivalens, azonos fogalmat jelölő terminusok jönnek létre. A szinonimák kontextustól függetlenül, a kvázi szinonimák viszont csak bizonyos szövegekörnyezetben cserélhetők fel. A szabvány példaként a szinonimákra az angol *shuttering* és *formwork* (zsaluzás) terminusokat említi, kvázi szinonimák a *library science* (könyvtártudomány) és a *librarianship* (könyvtáros szakma) terminusok. A terminusváltozatok azonos fogalmat jelölő terminusok között jönnek létre, földrajzi változatok például a spanyol *ordenador* és *computadora* terminusok. Spanyolországban az *ordenador* (számítógép) terminus használatos, míg ugyanarra a fogalomra Mexikóban a *computadora* terminust használják.

A harmonizáció érdekében esetenként jól megszilárdult terminusokat is megváltoztatnak, újraalkotnak, de kizárólag indokolt esetben. Például történtek arra irányuló törekvések, hogy a spanyol *contaminación* (környezetszennyezés) terminust a nemzetközi szinten ismerősebben hangzó *polución* terminussal (EN *pollution*, FR *pollution*) helyettesítsék, de a korábbi terminus használata már olyannyira elterjedt, hogy az új terminus végül nem szilárdult meg. Ezzel szemben a *genetic manipulation* (HU

génmanipuláció, ES *manipulación genética*, FR *manipulation génétique*) terminust a *genetic engineering* (HU *génésebészet*, ES *ingeniería genética*, FR *génie génétique*) terminussal helyettesítették, mivel a korábbihoz negatív konnotációk kapcsolódnak.

Harmonizált terminusokat a terminus vagy annak morfológiai elemeinek fordításával is lehetséges alkotni. A szabvány a fordítás útján való terminusalkotásra a következő példát hozza: EN *theory of functions of a complex variable* (HU *komplex változó függvényének elmélete*, FR *théorie des fonctions de variable complexe*, ES *teoría de funciones de variable compleja*). A harmonizált terminusok alkotásának másik módja, hogy azonos vagy hasonló terminusokat vagy terminuselemeket használnak fel az egyes nyelvekben, mint például az angol *accredited laboratory* (HU *akkreditált laboratórium*), a francia *laboratoire accrédité* és a spanyol *laboratorio acreditado* terminusok.

1.3.1.4. Terminológiai termékek és szolgáltatások

Az ISO 22128:2008 számú, *Terminology products and services – overview and guidance* (Terminológiai termékek és szolgáltatások – összefoglalás és útmutató) című szabvány célja a terminológiai termékek és szolgáltatások jellemzőinek egységesítése, az előállításuk során követendő terminológiai elvek rögzítése. A szabvány a terminológiai termékekre és szolgáltatásokra vonatkozó ajánlásokat tartalmazza, a jelen fejezetben olvasható összefoglalás néhány terminográfiai termék szabványba foglalt jellemzőit ismerteti a teljesség igénye nélkül. A szabvány a terminológiai termékek három nagy csoportját különbözteti meg:

- terminográfiai termékek,
- terminológiai dokumentumok,
- oktatási termékek.

A terminográfiai termékek igen hosszú listáját a szabvány tartalmazza, ide tartoznak például a nyomtatott terminusgyűjtemények (*printed terminologies*), a terminológiai adatbázisok (*terminology databases*), a terminuslisták (*terminology lists*) és a szisztematikus terminusgyűjtemények (*systematic terminologies*). A **nyomtatott terminológiák** körébe azok a terminográfiai termékek tartoznak, amelyek egy vagy több tárgykör elnevezéseit gyűjtik egybe általában könyv vagy fűzött jegyzet formájában. A szócikkek mikrostruktúrája az egyetlen terminust tartalmazó, szöveges magyarázattal vagy definícióval ellátott egyszerű szócikkektől az olyan komplex szócikkekig terjedhet, amelyhez terminusváltozatok, szinonimák, többféle nyelvi, terminológiai vagy enciklopédikus információk tartoznak, a terminusváltozatok és a szinonimák pedig kereszthivatkozások útján lelhetők fel. A tárgykört általában a címben rögzítik, az elrendezésük oszlopos, a makrostruktúra alfabetikus, tartalmazhatnak előszót, függelék, bibliográfiát, frissítésük újrainyomást igényel. A nyomtatott terminológiák a lexikográfiai szótárakhoz hasonló formátummal rendelkeznek, szótáraknak, szakszótáraknak, glosszáriumoknak, szöszedeteknek, lexikonoknak vagy terminológiáknak

nevezük őket, lehetnek egynyelvűek, kétnyelvűek vagy többnyelvűek. A szabványban foglalt leírás szerint a **terminológiai adatbázisok** terminológiai adatokat és a hozzájuk kapcsolódó nyelvi és adminisztratív információkat tartalmazó adatbázisok, amelyekben az adatok folyamatosan kiegészíthetők, frissíthetők valamely terminológiakezelő rendszer segítségével. A terminológiai adatbázisoknak az elnevezéseken kívül kötelező elemként olyan adatkategóriákat is tartalmazniuk kell, mint a nyelvi azonosító(k), adminisztratív kategóriák, valamint a létrehozás időpontja. Az egyéb adatkategóriákat a felhasználók szükségletei szerint kell megválasztani. A több tárgykörhöz kapcsolódó adatbázisok esetében legalább egy olyan adatkategóriát is fel kell tüntetni, amely megnevezi a szakterületet, többnyelvű adatbázisok esetében pedig nyelvi azonosítókra is szükség van. Az egynyelvű adatbázisokban a definíciót vagy a fogalom leírását tartalmazó adatkategóriának kötelezően kell szerepelnie. A két- és többnyelvű adatbázisokban fel kell tüntetni az elnevezéseket minden nyelven a nyelvi azonosítókkal együtt. A **terminuslisták** lehetnek a) terminusjelöltekről készített kézi listák (szakszövegekből kézilleg kivonatolt lehetséges elnevezések listája), b) terminusjelöltekről készített automatikus listák (egy vagy több elektronikus dokumentumból, korpuszból, fordítómóriából vagy terminológiai adatbázisból automata kivonattal készült listák), c) a fordítást megelőzően készített terminuslisták (a forrásnyelvi szövegből kivonatolt szövegspecifikus elnevezések a célnyelvi ekvivalensekkel vagy azok nélkül), d) publikálható terminuslisták (megszilárdult terminusokat tartalmazó szabványból, korpuszból vagy terminológiai adatbázisból kivonatolt listák). A **szisztematikus terminusgyűjtemények** kategóriájába tartoznak a nómenklatúrák, a taxonómiák, a tezauszok és az ontológiák, ezen fogalmak pontos meghatározásait a szabvány tartalmazza. A termékek megjelenhetnek elektronikus vagy nyomtatott formátumban, lehetnek egy-, két- vagy többnyelvűek, szerepelhet bennük definíció egy vagy több nyelven.

A terminológiai dokumentumok kategóriájába tartoznak a terminológiai folyóiratok (terminológiával foglalkozó bármely periodika), a terminológiai katalógusok, az előíró terminológiai dokumentumok (szabványok, ajánlások) és a terminológia-politikával kapcsolatos dokumentumok (bármely hatósági dokumentum). Az oktatási termékek körébe a szabvány a terminológiai tárgyú tananyagokat, kézikönyveket, kurzusokat, szemináriumokat sorolja.

1.3.1.5. Fordításorientált terminográfia

Az ISO 12616:2002 számú, *Translation-oriented terminography* (Fordításorientált terminográfia) című szabványának bevezetőjében azt olvashatjuk, hogy a fordítóknak a hatékony munka érdekében és a későbbi felhasználhatóság céljából nagy szükségük van a terminológiai adatok tárolására, folyamatos frissítésére. A fordításorientált terminográfia gyakorlati feladata a terminológiai adatok tárolási módjának és a terminográfiai bejegyzésekben megtalálható adatkategóriáknak a meghatározása,

módszerei lehetővé teszik a fordítók számára a célnyelvi szöveg minőségének biztosítását, a terminusok rögzítését és rendszerezését akár több nyelven is. Mivel a fordítóknak nem csak a hagyományos terminológiai adatbázisokban megtalálható adatokra van szükségük (terminusok, terminusokra vonatkozó adatok), ezért a szabvány részletezi a frazeológiai adatok, szövegszegmensek és a kontextus tárolásának módjait is.

A fordításorientált terminográfia számára az adatok tárolásának alapegysége a *terminográfiai bejegyzés* (terminological entry). A terminográfiai bejegyzések adatelemekből álló adatkategóriákat tartalmaznak, fordítási környezetben pedig a terminushoz kapcsolódó adatkategóriákat legalább két nyelven kell rögzíteni. Léteznek kötelező és opcionális adatkategóriák, ez utóbbiakat a fordítók vagy fordítói csoportok szükségleteik alapján maguk választják meg. A terminushoz kapcsolódó adatkategóriák közül csak a fő terminus kötelező egyéb opcionális kategóriák mellett (pl. szinonima, rövidítés, szimbólum, frazeológiai egység, grammatikai adatok, használat, a terminus státusza, az ekvivalencia mértéke). A fogalomhoz kapcsolódó leírás (pl. definíció, magyarázat, kontextus) szintén opcionális, bár lehetőség szerint, a megbízhatóság növelésének érdekében, legalább az egyiket érdemes feltüntetni. Az adminisztratív adatkategóriák közül a rögzítés időpontja és a forrás megjelölése kötelező, a módosítás dátuma, a jóváhagyás dátuma, a rögzítésért felelős személy feltüntetése opcionális.

A fordítói terminológiai adatbázisok szerkesztésének során elsőként a felhasználók bevonásával meg kell határozni az adatkategóriák számát és típusait, ezeket a későbbi módosítás érdekében rugalmasan kell kezelni. A szabvány javasolja az adatok folyamatos frissítését, a terminográfiai bejegyzések kiegészítését, javítását, felülvizsgálatát az újonnan megjelenő anyagok, források alapján, esetenként új bejegyzések hozzáadását. A függelékben példaként találunk néhány terminográfiai bejegyzést is.

1.3.1.6. Terminológiaipolitika

Az ISO 29383:2010 számú, *Terminology policies – Development and implementation* (Terminológiaipolitika – Fejlesztés és implementáció)¹³ című szabvány a bevezetője szerint azok számára készült, akiknek feladata a hivatalos nyelvpolitika részeként vagy a különböző vállalatokon belül a terminológiaipolitika kidolgozása. Mivel a terminológiaipolitika kidolgozása és működésbe helyezése különböző intézményi, vállalati környezetben nagyon eltérő lehet, ezért a szabvány bevezetője nem pontos útmutatást ígér, hanem az egyedi terminológiaipolitika kidolgozásához kapcsolódó általános alapelveket rögzíti. A terminológiaipolitika közzétételének különböző formái vannak: nemzeti kontextusban ez lehet jogi dokumentum vagy annak része, de része lehet a nyelv- vagy az oktatáspolitikának is. A szabvány definiálja a terminológiaipolitikához

¹³ Az ISO 29383:2010 számú, *Terminology policies – Development and implementation* c. szabványát átdolgozták, jelenleg az ISO 29383:2020 számú, *Terminology policies – Development and implementation* c. szabvány van érvényben.

kapcsolódó alapfogalmakat, és sorra veszi azokat a szintereket, ahol szükség van terminológiai politika kidolgozására.

A szabvány a nyelvtervezést (*language planning*) és a terminológiatervezést (*terminology planning*) egymást kiegészítő tevékenységként írja le. A terminológiatervezés egyfelől a nyelvtervezés része, másfelől egy önálló szervezet belső stratégiájának része, amely nem függ össze közvetlenül a nyelvtervezéssel. A nyelvtervezés a nyelv vagy nyelvváltozat beszélőközösségen belüli funkciójának, stratégiájának vagy elsajátításának pozitív befolyásolására való törekvést jelenti. Többféle módszert, megközelítést foglal magában, úgy mint státusztervezés (egy nyelv státuszának meghatározása), nyelvi norma kijelölése, nyelvi források kidolgozása (pl. írott, beszélt nyelvi korpusz, lexikográfiai adatok), irodalmi hagyományok és források kidolgozása, rögzítése (korpusztervezés), nyelvvoktatás-politika kidolgozása, fordítási stratégiák stb. A nyelvtervezés célja a gördülékeny kommunikáció biztosítása, elősegítése adott beszélőközösségen belül, vagy egy kisebb beszélőközösség nyelvi státuszának megerősítése egy nagyobb közösségen belül.

A terminológiatervezés – a szabvány értelmében – olyan tevékenységek összessége, amelyek egy adott tárgykör terminológiájának kidolgozására, rögzítésére, működésbe helyezésére irányulnak. Ennek része a terminológia létrehozása, a terminológia használatának dokumentálása, elterjesztése a technológia eszközeivel, fordítás, tolmácsolás, lokalizáció. A terminológiatervezésnek igazodnia kell az egyes domének szükségleteihez és igényeihez, figyelembe kell venni, hogy mely doméneken belül van szigorú szabályokhoz kötve a terminusalkotás (pl. a biológia nómenklatúrája), mely területeken van szükség magas szintű szabványosításra (pl. katonai kommunikáció, repülőgépgyártás), és melyek azok a területek, ahol mindez kevésbé fontos, és ahol a szinonimák is gyakoriak (pl. társadalomtudományok, marketing, üzleti nyelv). A nyelvtervezés a köznyelvre, a terminológiatervezés a szaknyelvekre irányul, de mivel a köznyelv és a szaknyelvek állandó kölcsönhatásban vannak, a nyelvtervezés és a terminológia-tervezés közti különbség a tervezést végzők szempontjaiban és a tervezési folyamat végcéljában érhető tetten. A terminológiatervezés kulcsfontosságú olyan területeken, mint például a természettudományok oktatása, az egészségügy, a környezetvédelem, a vállalati kommunikáció, a jogi szaknyelvi kommunikáció, a hivatalos dokumentumok, valamint a tudományos és műszaki kiadványok.

A szabvány a potenciális felhasználói csoportok szempontjából az alábbi módon csoportosítja a terminológiai politikát: (1) nemzeti, regionális politika, amelyet non-profit vagy kormányközi szervezetek végeznek, (2) vállalati politika, amelynek kialakítása kereskedelmi társulások feladata. A szabvány a terminológiai politika kidolgozásának négy fázisát különbözteti meg: (1) előkészítés (*preparation*), (2) megfogalmazás (*formulation*), (3) működésbe helyezés (*implementation*), (4) fenntartás (*sustainability*). A négy fázist együttesen lineáris vagy fázismodellnek nevezzük. Az **előkészítés**

fázisában elsőként meg kell vizsgálni a nyelvi és terminológiai környezetet és az érvényben levő törvényeket, hivatalosan elismerést kell szerezni a terminológiai politika kialakításának, javaslatot kell tenni az alkalmazandó módszerekre, szakértői hálózatot kell kijelölni. Ebben a fázisban kerül sor az előkészítő dokumentumok megfogalmazására (információgyűjtemény, akcióterv stb.). A dokumentumokba értékeléseket kell belefoglalni – egyebek mellett – a beszélőközösségek szociális, gazdasági helyzetéről, a terminológiai és a nyelvi forrásokról, a legfontosabb nyelvi és terminológiai intézményekről, ezek szolgáltatásairól és forrásairól, a felhasználói csoportokról, valamint az aktuális nyelvpolitikai helyzetről. A második fázis a terminológia-politika **megfogalmazása**, amelynek része a javaslatétel a terminológiai politikára, valamint a terminológiai politika koordinálásának és működésbe helyezésének megtervezése, és hivatalos elfogadtatása. A harmadik fázis a terminológiai politika **működésbe helyezése**. Ennek során ki kell jelölni egy szervezetet, amely a folyamatot irányítani fogja, és sor kerül a folyamat értékelésére is, majd a közzététel következik. A szabvány az oktatás különböző szintjeit és a médiumokat tartja a terminológiai politika közzététele legalkalmasabb eszközének. Az internet segítségével, weboldal létrehozásával szintén előre lehet mozdítani a terminológiai politika közzétételét. A negyedik fázis a terminológiai politika **fenntartása**, amelynek része a hosszú távú pénzügyi támogatás biztosítása, az eredmények folyamatos ellenőrzése.

A szabvány függeléke végül egy valós vállalati terminológiai politika példáját mutatja be a vállalat megnevezése nélkül. Felsorolja a terminológia vállalati felhasználóit, akiknek szempontjából elengedhetetlen a terminológiai politika kialakítása és alkalmazása: termékfejlesztők (feladatuk a releváns szabványok tanulmányozása, terminuslista készítése az egyes termékekhez), kézikönyvek, használati utasítások szerkesztői (ők jelölik ki a megfelelő terminusokat, definiálják a fogalmakat), a termékekhez kapcsolódó dokumentáció fordítói (feladatuk a terminusok és terminológiai adatbázisok használata, a termékekkel kapcsolatos kérdések megfogalmazása), szerződések és jogi dokumentumok szerkesztői (definíciók, terminusok használata), a marketing és az ügyfélkapcsolatok felelősei (terminusok és definíciók használata a reklámozásban és az ügyfélszolgálaton). A szabványban leírt összegzés szerint fontos, hogy a fent említett felhasználók hozzáférjenek a fogalmak definícióihoz és a hozzájuk tartozó terminusokhoz, ez a vállalaton belüli gördülékeny kommunikáció alapfeltétele.

1.3.2. A tolmácsolásra mint szolgáltatásra vonatkozó ISO-szabványok

A magyarországi tolmácsolásokhoz kapcsolódóan az oktatásmódszertani kérdésekről (pl. Besznyák, 2020; Horváth, 2015; Lakatos-Báldy, 2020; Láng, 2002; Seresi, 2016; Szabó, 2020; Válóczy, 2011) és a tolmácsolási kompetenciáról (pl. Bakti, 2020; Csörgő, 2020; Horváth, 2015, 2021; Rohonyi, 2020; Veresné Valentinyi, 2020) az utóbbi években számos tanulmány született. Kevésbé ismert tény azonban a magyar nyelvű

szakirodalomban, hogy az ISO egységes követelményrendszert dolgozott ki a tolmácsolási szolgáltatás alapelveire, a tolmács elvárható végzettségére és kompetenciáira, a közösségi és a jogi tolmácsolás kritériumaira, valamint a tolmácsfülkék műszaki adataira vonatkozóan. A szabványdokumentumok közzétételét a tolmácsolás mint szolgáltatásra irányuló egyre növekvő nemzetközi szintű igény tette szükségessé. Magyarországon a tolmácsberendezéseket forgalmazó vállalatok, valamint a nyelvi szolgáltató cégek, fordítóirodák és tolmácsszolgálatok rendelkeznek ISO minősítéssel. Míg a fordítóirodák elsősorban a minőségirányítási és a fordítási szolgáltatások követelményeire vonatkozó szabványokra állítatnak ki tanúsítványt, a velük sokszor szerződésben álló tolmácsberendezések bérbeadásával foglalkozó cégek számára ugyanakkor fontos a technikai feltételekre vonatkozó tanúsítványok megléte is. A tolmácsokra mint szakemberekre azonban nem létezik egységes minősítési rendszer, munkájukat, rátermettségüket különböző szempontok alapján ítélik meg: végzettség (fordító és tolmács, szakfordító és tolmács, konferenciatorlmács stb.), szaktudás (egyéb végzettség, pl. jogi, egészségügyi, műszaki), nyelvtudás, szakmai tapasztalat, szakmai szervezetekben való tagság.

A jelen fejezetben sorra vett szabványoknak nyelvi szolgáltató cégek, fordítóirodák, tolmácsszolgálatok számára van jelentőségük, mivel a szabvány szerinti tanúsítás igazolja a megbízók felé, hogy a cégek termékei és szolgáltatásai az egységes nemzetközi szempontoknak megfelelnek, és minőségi szolgáltatást képesek nyújtani. A szabványok egyes elemeinek ismerete a tolmácsképzésben is hasznos lehet, mivel a hallgatók e szabványdokumentumok tanulmányozásán keresztül megismerhetik, hogy milyen nemzetközi alapelvek vonatkoznak munkájuk elméleti, gyakorlati, valamint műszaki aspektusaira.

1.3.2.1. A tolmácsolási szolgáltatásra irányuló általános követelmények és ajánlások

Az ISO 18841:2018-as számú, *Interpreting services. General requirements and recommendations* (Tolmácsolási szolgáltatások. Általános követelmények és ajánlások) című szabványa az interlingvális szóbeli és jelnyelvi kommunikációra vonatkozó alapelveket rögzíti, a szabvány törzsszövegében előforduló fogalmak a meghatározásaikkal együtt különböző fogalmi csoportokba rendezve szerepelnek. Az első csoport a tolmácsolási szituációban érintett személyeket és a tolmácsolási módokat gyűjti össze: a tolmácsolást olyan tevékenységként írja le, amely a szóbeli vagy jelnyelvi forrásnyelvi információt a forrásnyelvi tartalom regiszterének és jelentésének megőrzésével célnyelvivé alakítja át. A tolmácsolási módok közül ebben a fogalmi csoportban a konzekutív tolmácsolás, a szinkrontolmácsolás, valamint a chuchotage (*whispered interpreting*) meghatározása olvasható. A konzekutív tolmácsolás esetében – a szabvány szerint – az

interakció során a célnyelvi szöveg a megfelelő szünetek beiktatása mellett hangzik el, a szinkrontolmácsolás jellegzetessége, hogy a célnyelvi szöveg elhangzásával egyidejűleg zajlik a tolmácsolás, a chuchotage vagy suttogó tolmácsolás pedig az a tolmácsolási mód, melynek során a tolmács a hallgatóság közvetlen közelében ül vagy áll, és tolmácsberendezés használata nélkül suttogva közvetít (Eszenyi, 2020). Az első fogalmi csoportban, egyebek mellett, az alábbi terminusokat találjuk: ügyfél (*client*), végfelhasználó (*end user*), szóbeli tolmácsolás (*spoken language interpreting*), jelnyelvi tolmácsolás (*sign language interpreting*), távtolmácsolás (*distance interpreting*), blattolás (*sight translation*), jegyzetelés (*note-taking*), protokoll (*protokol*). A második fogalmi csoportban a fordítás mint tevékenység meghatározása olvasható a tolmácsolástól mint tevékenységtől való elkülönítésének céljából. A harmadik kategória a tolmácsolás színtereihez és szakterületeihez kapcsolódik: a kommunikációs színtér (*communicative setting*) az a környezet, amelyben a partnerek interakcióba lépnek. A közösségi tolmácsolás (*community interpreting*) – a szabvány értelmében – az egyéneket olyan szolgáltatások eléréséhez segíti hozzá, amelyeket a nyelvi korlátok miatt nem tudnának igénybe venni (pl. szociális szolgáltatások, turizmus, a katasztrófák áldozatait megsegítő szolgáltatások). A konferenciatolmácsolást (*conference interpreting*) a szabvány műszaki, politikai, tudományos jellegű és egyéb találkozókon való soknyelvű kommunikáció során megjelenő tolmácsolásként határozza meg. A jogi tolmácsolás (*legal interpreting*) jogi színterekhez kapcsolódik, az egészségügyi tolmácsolásra (*healthcare interpreting*) pedig azokban a helyzetekben van szükség, amikor a szolgáltatást igénybe vevő páciens vagy annak családtagja nyelvi akadályok miatt nem képes kommunikálni a szolgáltatást nyújtó egészségügyi dolgozóval. A negyedik fogalmi csoport a nyelvhez és a kompetenciákhoz kapcsolódik, és az alábbi fogalmak meghatározását gyűjti össze: nyelv (*language*), jelnyelv (*sign language*), tartalom (*content*), forrásnyelvi tartalom (*source language content*), célnyelvi tartalom (*target language content*), A, B, C nyelv (*A, B, C language*).

A szabvány törzsszövege leírja a tolmácsolás mint szolgáltatás általános alapelveit, a tolmácsprotokoll jellemzőit, valamint sorra veszi a különböző tolmácsolási módokat. Részletezi a tolmácsolási megbízás folyamatát az ajánlattételtől és a megbízás elfogadásától a megbízás során felmerülő, majd az azt követő feladatokig. A dokumentum szabványosított alapelveket tartalmaz a tolmács elvárható végzettségére és kompetenciáira, valamint a szakmai fejlődéséhez kapcsolódó követelményekre és ajánlásokra vonatkozóan. A szabványhoz három függelék is tartozik: az első a tolmácsolás különböző színtereit, a második a tolmácsolási szituációban érintett személyek felelősségi köreit, a harmadik pedig a tolmács egyéni felelősségét taglalja.

1.3.2.2. A közösségi tolmácsolásra vonatkozó ajánlások

Az ISO 13611:2014 számú, *Interpreting. Guidelines for community interpreting* (Tolmácsolás. A közösségi tolmácsolásra vonatkozó irányelvek) című szabvány bevezetőjében olvasható, hogy az ajánlások megfogalmazását, a szabvány megalkotását a nyelvi, kulturális és etnikai különbségek áthidalása teszi szükségessé, hiszen a nyelvi kisebbségek a közösségi tolmácsok közvetítésének segítségével férhetnek hozzá a szociális ellátórendszerhez. A szabvány értelmében a közösségi tolmácsolásnak, melynek különböző szinterei vannak (pl. közintézmények, egészségügyi intézmények, üzlet, ipar, vallás, rendőrség, bíróság), nem léteznek egységesen megfogalmazott szabályai, normái. A közösségi tolmácsolást a szabvány szakmaként, nem pedig informális gyakorlatként értelmezi, amelynek végzéséhez specifikus kompetenciák és képzés szükséges. A bevezetőben leírtak szerint a szabvány felhasználói lehetnek közösségi tolmácsok, nyelvi kisebbségek tagjai, nyelvi szolgáltatók, közintézmények stb.

A közösségi tolmácsoláshoz kapcsolódó szabványhoz tartozó fogalmak a meghatározásaikkal együtt, az ISO 18841:2018-as számú szabványhoz hasonlóan (1.3.2.1. fejezet), különböző fogalmi kategóriákba rendezve szerepelnek, számos fogalom meg egyezik az előző fejezetben leírtakkal: közösségi tolmácsolás, konzekutív tolmácsolás, szinkrontolmácsolás, chuchotage, egészségügyi tolmácsolás, blattolás. A konzekutív tolmácsolás meghatározása kiegészül a közösségi tolmácsolás szempontjából releváns néhány megjegyzéssel: a konzekutív a legmegfelelőbb és a leggyakoribb tolmácsolási mód, a szünetek gyakorisága előre meghatározható a beszélő és a közösségi tolmács között, jegyzeteléstechnika is szükséges lehet, illetve a közösségi tolmács pontosítást kérhet a beszélőtől, amennyiben valamely fogalom nem világos a számára. Egyéb definiált tolmácsolási módok: a távtolmácsolás (*remote interpreting*), a telefonos tolmácsolás (*telephone interpreting*), a videós tolmácsolás (*video interpreting*), valamint a relézés (*relay interpreting*), amelyre ritka nyelvek esetében lehet szükség.

A fogalmak második csoportja a tolmácsolással kísért kommunikációs eseményekhez kapcsolódik. A kommunikációs eseményt (*communicative event*) a szabvány olyan eseményként határozza meg, melynek során két vagy több fél között információcsere zajlik, a tolmácsolással kísért kommunikációs esemény (*interpreted communicative event*) során pedig a kommunikációban legalább három résztvevő van jelen (pl. orvos-beteg vagy szülő-tanár megbeszélés tolmács segítségével). A kommunikációs színtér (*communicative setting*) az a fizikai vagy virtuális tér, amelyben a tolmácsolással kísért kommunikációs esemény zajlik. A megjegyzésben olvasható, hogy a közösségi tolmácsok egyes esetekben fizikailag is jelen vannak az eseményen, máskor távolról dolgoznak technológia, pl. videókonferencia alkalmazásával. A definiált fogalmak harmadik csoportjába a tolmácsolásban részt vevő személyek és intézmények tartoznak: a tolmácsolási szolgáltató (*interpreting service provider*), tolmács (*interpreter*), közösségi tolmács (*community interpreter*), ügyfél (*client*), végfelhasználó (*end user*) és a nyelvi

kisebbség (*language minority*). A tolmács olyan nyelvi szakember, aki egy forrásnyelvi szóbeli vagy jelnyelvi üzenetet valós időben célnyelvi szóbeli vagy jelnyelvi üzenetté alakít át az üzenet tartalmának maradéktalan továbbításával. A közösség tolmács lehetővé teszi a kommunikációt bármilyen magánéleti vagy nyilvános kommunikációs helyzetben két vagy több, különböző nyelvet beszélő egyén között valamely közösségi vagy magáncélú szolgáltatáshoz való hozzájutás érdekében. A meghatározáshoz csatolt megjegyzésben olvasható, hogy a közösségi tolmácsnak megfelelő végzettséggel és tapasztalattal kell rendelkeznie, kötelessége a szakmájára vonatkozó etikai kódex betartása, valamint javadalmazásban kell részesülnie. A nyelvi kisebbség (*linguistic minority*) az egyéneknek azon csoportja, akik nem olvassák, írják, beszélnek vagy értik elég jól annak a társadalomnak a nyelvét, amelyben élnek, ezért nem gyakorolhatják a közösségi szolgáltatásokhoz való hozzáférés jogát.

A fogalmak negyedik csoportja a nyelvhez, a nyelvi tartalomhoz és a nyelvi kompetenciákhoz kapcsolódik: társadalmi nyelv (*societal language*), nem társadalmi nyelv (*non-societal language*), A nyelv, B nyelv, forrásnyelv, célnyelv, forrásnyelvi tartalom. A többségi nyelv fogalmára általános meghatározást találunk: az a nyelv, amelyet a társadalomban élő emberek többsége használ szóban vagy jelnyelvi formában. A fogalmak ötödik kategóriája a fordításhoz kapcsolódik, a fordítást mint tevékenységet különíti el a tolmácsolástól: fordít (*translate*), fordító (*translator*), fordítás (*translation*). Forrásnyelvi írott tartalom célnyelvi átalakításáról van szó, a fordító a tevékenységet végző személy, a fordítás pedig az erre irányuló a folyamat.

A szabvány törzsszövege a közösségi tolmácsolás alapelveit rögzíti: leírja a közösségi tolmácsok munkáját, a szolgáltatás lehetséges végfelhasználóit, valamint külön fejezetet szentel a tolmácsok munkájához kapcsolódó etikai kódexnek. A szabványból továbbá a közösségi tolmács elvárható kompetenciáiról, interperszonális készségeiről, a szakma képzettségi feltételeiről, valamint a tolmácsolási szolgáltatás résztvevőinek felelősségi köréről és szerepeiről is tájékozódhatunk.

1.3.2.3. A jogi tolmácsolás mint szolgáltatás

Az ISO 20228:2009-es számú, *Interpreting services. Legal interpreting. Requirements* (Tolmácsolási szolgáltatások. Jogi tolmácsolás. Követelmények) című szabványának bevezetőjében olvashatjuk, hogy a dokumentum elkészítését a jogi tolmácsolásra irányuló egyre nagyobb globális igény tette szükségessé. A jogi tolmácsok munkájára vonatkozó szakmai protokolláris előírások országonként eltérőek lehetnek, és nem léteznek általánosan elfogadott szabályok a jogi tolmácsolási szolgáltatásra vonatkozóan, a szabvány szerkesztői szerint azonban előnyös néhány egységes elv rögzítése. A gyanúsítottak, vádlottak, peres felek, szemtanúk, áldozatok éppúgy tolmácsolási szolgáltatást vesznek igénybe, mint a bírók, ügyészek, ügyvédek, közjegyzők, rendőrök. A szabvány függelékében megtalálható azon nemzetközi dokumentumok

listája, amelyek az egyének jogi tolmácsoláshoz való jogát rögzítik, és azt is leírják, hogy az egyenlő esélyek érdekében a tolmácsolási szolgáltatásokat kiegyenlítetten magas színvonalon kell biztosítani. A szabvány célja a jogi tolmácsolási szolgáltatásra vonatkozó alapelvek és gyakorlatok rögzítése, a jogi tolmácsoláshoz szükséges kompetenciáknak, a szolgáltatás színtereinek és az alkalmazandó tolmácsolási módoknak az összegyűjtése.

A harmadik fejezetben a definíciók között – a korábban ismertetett szabványokban felsorolt meghatározások mellett – az alábbiakat találjuk: jogi tolmács (*legal interpreter*), jogi tolmácsolási szolgáltatás végzésére képzett tolmács; felhatalmazás (*authorization*), harmadik fél által kiállított dokumentum, amely igazolja, hogy az egyénnek joga van valamely szolgáltatás nyújtásához. Ezt a tanúsítványt a jogi tolmácsok és fordítók esetében elismert felhatalmazó testület állítja ki.

A szabvány törzsszövegében megtaláljuk a jogi tolmácsolás meghatározását, a szolgáltatás alapelveit, a jogi tolmácsok munkájának jellemzőit, valamint a végfelhasználók leírását. A jogi tolmács elvárható kompetenciáiként a dokumentum az alábbiakat nevezi meg: szakterületi, nyelvi, tolmácsolási, interperszonális, műszaki kompetencia, emellett elengedhetetlen a folyamatos önképzés és továbbképzés. A tolmácsok munkafeltételeihez kapcsolódó alapelvek részletezését követően ajánlásokat találunk a jogi tolmácsolás különböző színtereire vonatkozóan (rendőrségi kihallgatások, bírósági tárgyalások, közjegyzői hivatalok, jogi és/vagy üzleti megbeszélések, lehallgatott telefonbeszélgetések, gyermekekkel, áldozatokkal kapcsolatos színterek, bírósági célú orvosi, pszichológiai, pszichiátriai vizsgálatok, nemzetközi bíróság), majd a szabvány szövege végül rögzíti a jogi tolmács feladatait is.

1.3.2.4. A szinkrontolmácsoláshoz szükséges telepített és mobil fülkékre vonatkozó követelmények

Az ISO 2603:2016 számú, *Simultaneous interpreting. Permanent booths. Requirements* (Szinkrontolmácsolás. Telepített fülkék. Követelmények) című szabvány célja előírások és ajánlások megfogalmazása a szinkrontolmácsolás feltételeinek biztosítása céljából különféle épületekbe telepített fülkékre vonatkozóan. A szabványhoz csatolt fogalmak és meghatározásaik rendszeréből az tükröződik, hogy a tolmácsfülke (*booth for simultaneous interpreting*) fogalomhoz két alárendelt fogalom tartozik: a telepített fülke (*permanent booth* vagy *permanent simultaneous interpreting booth*) és a mobil fülke (*mobile booth* vagy *mobile simultaneous interpreting booth*). A szabvány értelmében a tolmácsfülke a külvilágtól elzárt olyan fülke, amely a tolmács munkaterületként szolgál. A meghatározáshoz fűzött megjegyzésben olvasható, hogy a tolmácsfülkek létrehozásának fontos feltétele a hangszigetelés biztosítása, mind a kabin külső környezetéből a kabin belsejébe érkező és az onnan kiáramló zajok, mind pedig a kabinok közötti zajok kiszűrésének érdekében. A telepített fülke valamely létesítménybe

szerkezetileg beépített fülke, a mobil fülke szállítható, és különböző létesítményekben felállítható moduláris elemekből áll.

A szabvány bevezetőjében olvasható, hogy a tolmácsolási tevékenység nagy koncentrációt igényel, ezért a hatékony munka érdekében törekedni kell valamennyi zavaró tényező küszöbölésére. A szabvány törzsszövegében megtalálhatjuk a tolmácsolófülkékkel kapcsolatos általános és specifikus előírásokat, a fülkék megközelítéséhez és láthatóságához kapcsolódó ajánlásokat, valamint a fülkék minimális méretére, nyílászáróira és akusztikájára, szellőzésére, légkondicionálására és belső kialakítására (pl. világítás, elektromos ellátás, internetkapcsolat, asztal) vonatkozó műszaki adatokat.

Az ISO 4043:2016 számú, *Simultaneous interpreting. Mobile booths. Requirements* (Szinkrontolmácsolás. Mobil fülkék. Követelmények) című szabvány célja előírások és ajánlások megfogalmazása a szinkrontolmácsoláshoz szükséges mobil fülkékre vonatkozóan. A szabvány bevezetőjében olvashatjuk, hogy a mobil fülkék – a telepített fülkével ellentétben – lebonthatók, szállíthatók és az arra alkalmas helyeken összerakhatók. A fogalmak és meghatározások megegyeznek az ISO 2603-as számú szabványnál részletezett terminusokkal. A szabvány törzsszövegében megtaláljuk a fülkék méretére, az egyes alkotóelemek súlyára, anyagára, a fülkék szállítására, tárolására, nyílászáróira vonatkozó követelményeket, továbbá pontos útmutatást kapunk a fülkék akusztikájáról, szellőzéséről, megvilágításáról, áramellátásáról, a fülkében található asztal méretéről, valamint a fülkének az előadóteremben való elhelyezéséről.

1.3.2.5 A tolmácsolófülkék műszaki adataira vonatkozó szabványok

Az ISO 22259:2019-es számú, *Conference systems. Equipment. Requirements* (Konferenciarendszerek. Berendezés. Követelmények) című szabvány célja a konferenciatorlmácsoláshoz szükséges berendezésekkel szemben támasztott követelmények, a szükséges kiegészítő eszközök (pl. mikrofon, fejhallgató és hangberendezések) specifikációinak szabványosított leírása. A fogalmak és meghatározásai között megtalálható a korábbi szabványok 3. fejezetében már részletezett néhány terminus és definíció (pl. tolmácsolás, szinkrontolmácsolás), a legtöbb fogalom azonban műszaki tartalmú: vezetékes (*wired*), vezeték nélküli (*wireless*), jel (*signal*), mikrofon (*microphone*), erősítő (*amplifier*), fejhallgató (*headphones*) stb. A szabvány törzsszövege leírást tartalmaz a tolmácsolórendszerek felépítéséről, a hangberendezés jellemzőiről (pl. hangnyomásszint, rendszer bemenet/kimenet, zajszűrés, kamerarendszer, mikrofon stb.). A szabvány bevezetőjében leírtak szerint a dokumentum rögzítésének célja a tolmácsolási szolgáltatás magas minőségének biztosítása, valamint a tolmácsolók egészségének és biztonságának védelme.

Az ISO 20108:2017-es számú, *Simultaneous interpreting. Quality and transmission of sound and image input. Requirements* (Szinkrontolmácsolás. A hang- és képbemenet minősége és átvitele. Követelmények). A szinkrontolmácsolás során a hangbemenet

a legfontosabb információforrás a tolmács számára. Emellett szintén lényeges elem az előadó képe és a kivetített vizuális információk láthatósága is, ezek minősége közvetlen hatással van a tolmácsok munkájára. A szabvány bevezetőjében olvashatjuk, hogy mindezek miatt feltétlenül szükség van a hang- és képbemenet szabványosítására. A hang- és képminőségre vonatkozó műszaki tartalmú szabványban az alábbi fogalmak meghatározásai találjuk meg: szinkrontolmácsolás, távtolmácsolás (*distance/remote interpreting*), tolmácpult, mikrofon, fejhallgató stb. A szabvány ajánlásokat és előírásokat fogalmaz meg az A/V jelek specifikációira, a távtolmácsolás különböző helyzeteire vonatkozóan, valamint elsődleges referenciaként szolgál a szinkrontolmács rendszerek gyártói számára is.

Az ISO 20109:2016-os számú, *Simultaneous interpreting. Equipment. Requirements* (Szinkrontolmácsolás. Berendezés. Követelmények) című szabványa a tolmácsrendszerek komponenseit veszi sorra mind a telepített, mind pedig a mobil fülkékre vonatkozóan. A fogalmak és meghatározásaik nagy számban megegyeznek a korábbi szabványokban felsoroltakkal (szinkrontolmácsolás, mikrofon, fejhallgató, relézés, távtolmácsolás). A szabvány törzsszövege szabványosított alapelveket tartalmaz a teljes tolmácsrendszerre, a tolmácskonzolra (a konzol méreteire, a fejhallgató csatlakozására, a gombokra, a kijelzőre) vonatkozóan.

2. TERMINOLÓGIAI SZABVÁNYOSÍTÁS ÉS TERMINOLÓGIAI ADATBÁZISOK¹⁴

2.1. Terminológiai adatbázisok a szabványosítás szolgálatában

2.1.1 A fordítói segédeszközök típusai

A fordítói segédeszközöknek számos szempontból sokféle osztályozása ismert, megkülönböztetjük a nyomtatott szótárak fajtáit, beszélünk elektronikus (online és offline) segédeszközökről, valamint a fordítástámogató eszközöket is ebbe a kategóriába soroljuk. Tamás (2014) az alábbi módon csoportosítja a fordítói segédeszközöket: I. nyomtatott szótárak (a nyelvek száma szerint egynyelvű, kétnyelvű, többnyelvű, a szerkesztés módja szerint szójegyzék jellegű, hagyományos szerkezetű és részletes meghatározást adó kiadványok); II. elektronikus segédeszközök (elektronikus szótárak, online és offline szótárak, valamint elektronikus terminológiai segédeszközök). Fóris és Rihmer (2007) egy lehetséges szempontrendszert dolgozott ki a szótárak vizsgálatához, melynek fő elemei a következők: a szótárral kapcsolatos háttérinformációk (szűkebb és tágabb háttér), a szótár tartalmáról szóló információk (a szótár fizikai leírása, mega-, makro-, mikro- és mezostrukturális jellemzői), a szótár tartalma (lexikológiai alapok, fonológiai/grafémikus, grammatikai, szemantikai és egyéb releváns nyelvészeti információk) és a szótár használatáról szóló információk vizsgálata. Fóris (2018c) a szótárnak mint lexikográfiai referenciaműnek az alábbi típusait részletezi: I. alfabetikus szótár (nyelvi és enciklopédikus szótár); II. tematikus szótár (tematikus nyelvi szótár és enciklopédia). Gaál (2016) az elektronikus szótárak kategóriáján belül az online szótárakra vonatkozó minősítési kritériumokat dolgozza ki: I. a szótárral kapcsolatos háttér-információk (szűkebb, tágabb háttér); II. a szótár általános tartalmáról szóló információk (fizikai leírás, szerkezet). Szintén az elektronikus fordítói segédeszközök kategóriájába soroljuk a CAT-eszközöket, a fordításememória-kezelő eszközöket,

¹⁴ A fejezet megírásához felhasználtam – friss kutatási eredményeimmel kiegészítve – az alábbi munkák néhány tartalmi elemét: Sermann, E. (2013a). *A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai*. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest: ELTE BTK; Sermann, E. (2018). Terminológiai adatbázisok mint a nyelvi korlátok áthidalásának eszközei. Magyar nyelven (is) elérhető néhány terminológiai adatbázis tartalmi és szerkezeti vizsgálata. In Hász-Fehér, K. (szerk.), *Acta Historiae Litterarum Hungaricum. Az SZTE BTK Magyar Irodalmi Tanszékének évkönyve*(34) 149–169; Sermann, E. & Tamás, D. (2013). Elektronikus szótár vagy terminológiai adatbázis? In Tóth, Sz. (szerk.), *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai*. Szeged, 2012. április 12–14. (A MANYE Kongresszusok előadásai 9.) (pp. 450–454). Budapest–Szeged: MANYE–Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó; Tamás, D. M. & Sermann, E. (2019a). Elemzési szempontrendszer terminológiai adatbázisokhoz. *Fordítástudomány*21(2), 46–62.

helyesírás-, konzisztencia ellenőrző eszközöket, konkordancia kereső programokat és a fordítási projektmenedzsment szoftvereket is. A fejezet további részében csak a kötet tematikája szempontjából releváns kategóriákkal, a terminológiai adatbázisokkal foglalkozom részletesen, valamint az online szótárak néhány jellegzetességére térek ki.

2.1.2 A terminológiai adatbázisok meghatározása

Szerzőtársammal (Sermann & Tamás, 2010) néhány olasz és spanyol adatbázist tanulmányoztunk, és a terminológiai adatbázis fogalmát az alábbi módon definiáltuk: a terminológiai adatbázis olyan elektronikusan tárolt terminológiai adatok összessége, amely fogalomalapú szemléletet követve készült, megalkotásának előfeltétele az adott szakterület fogalmi rendszerének felvázolása, jellemzője továbbá, hogy egy vagy több szakterület terminusait és a hozzájuk tartozó definíciókat tartalmazza egy vagy több nyelven. A központilag létrehozott, nyelvészek és az egyes tárgykörök szakemberei által, együttműködés során készített adatbázisokban közzétett terminográfiai adatok (terminusok, definíciók, a fogalmi viszonyok jelölése stb.) a fordítók és a szakemberek számára elsődleges referenciaként szolgálnak. Előnyük, hogy interneten keresztül könnyen, szabadon hozzáférhetők, egyszerűen frissíthetők. A fordítói terminológiai adatbázisok olyan terminológiai elvek alapján készített elektronikus adatbázisok, amelyek szakfordítók és más szakterminológiát használó csoportok szükségleteihez igazodnak. Ezeket tehát meg kell különböztetnünk az elektronikus lexikográfiai adatbázisoktól (lásd elektronikus szótárprogramok) és a fordítómemóriáktól, amelyek olyan fordítástámogató szoftverek, amelyek az adott szövegek/szövegrészek korábban tárolt változatait szövegszegmensek formájában kínálják fel a fordítónak.

A fogalomközpontú szemléletet tükröző adatbázisok úttörőjét a Siemens cég munkája nyomán 1969-ben mutatták be (Tanke, 2008). Ezt követően az 1970-es évek elején a nyomtatott műszaki szótárak alapján különböző intézmények, szervezetek további adatbázisokat dolgoztak ki annak érdekében, hogy a hagyományos nyomtatott szótáraknál hatékonyabb segédeszközök kerülhessenek a fordítók kezébe. Nkwenti-Azeh (1998/2001) leírja, hogy az első adatbázisok különböző szervezetekhez kötődő fordítói szolgálatok munkája nyomán születtek, segítségükkel megvalósulhatott a könnyen frissíthető, naprakész terminológia nyilvántartása, a megbízható, elfogadott, egységes terminológia feltételeinek megteremtése, a terminológiai konzisztencia biztosítása a fordításban és a fordítás folyamatának hatékony segédeszközökkel való felgyorsítása. A terminológiai adatbázisoknak sokféle fajtája létezik, az utóbbi években számos, speciálisan a fordítók számára összeállított adatbázis készült (lásd 2.3. és 3.2. fejezet). A kifejezetten fordítók számára készülő terminológiai adatbázisokról szóló írások a magyar szakirodalomban csak az utóbbi két évtizedben jelentek meg (pl. Novák, 2018; Sermann, 2011, 2013b, 2018; Sermann & Tamás, 2010; Tamás, 2009, 2010, 2014, 2015), bár a fordítói segédeszközök egyes fajtáival több szerző is behatóan foglalkozik

(pl. Fóris, 2002, 2013a, 2015, 2018a, 2020; Gaál, 2016; Kis & Mohácsi-Gorove, 2008; Lesznyák M., 2007; Prószéky, 2018, 2021; Seidl-Péché, 2015; Sermann, 2013a, 2019b; Sermann & Tamás 2010, 2013, 2020; Tamás, 2014; Tamás & Sermann 2019a, 2019b; Ugrin, 2015).

Tamás (2014) a terminológiai adatbázisok típusainak olyan hármas felosztását alkalmazza, amelyet saját kutatásaim szempontjából is iránymutatónak tartok: (1) egyszerű (pl. Termin, Termium Plus), (2) hagyományos (IATE, Termit) és (3) összetett (EOHS Term) terminológiai adatbázisok. Az egyszerű adatbázisok esetében az adatmezők száma nem éri el a minimális mennyiséget, vagy a fogalomközpontúság elve mellett nem érvényesül a terminusautonómia. Az ilyen adatbázisok megjelenítési felülete gyakran megőrzi a szólista jelleget, így inkább elektronikus szótárra emlékeztetnek. A Tamás (ibid.) által hagyományosnak vagy klasszikusnak nevezett adatbázisok szigorúan onomasziológiai felépítésűek, azaz fogalomközpontú megjelenítés alapján rendezik az adatokat, az adatbázis központi eleme az azonosító kódszámmal ellátott fogalom, amely definíció formájában jelenik meg, egy fogalomhoz pedig egy terminus, egy terminográfiai bejegyzés rendelhető hozzá. A fogalomközpontúság mellett a terminológiai adatbázisok másik alapelve a terminusautonómia, azaz a terminus önálló szerepeltetése, vagyis az egy fő terminus használatára való törekvés, tehát egy fogalomhoz egy fő terminus (main term) hozzrendelése és a szinonimák külön bevitelként való kezelése. Az összetett adatbázisok alapvető jegyei megegyeznek a hagyományos adatbázisokéival, ezeken kívül azonban további ismeretelemeket vagy kiegészítő eszközöket is tartalmaznak (pl. jogszabályok gyűjteménye, terminológiai rendszerek grafikai ábrázolása, terminuskivonatoló és terminuskinyerő segédeszközök).

2.1.3. A terminológiai adatbázisok szerkesztésére vonatkozó alapelvek az ISO-szabványokban

A terminológiai munkafolyamatokra vonatkozó ISO-szabványok szintén tartalmaznak adatbázisokra vonatkozó előírásokat. A terminológiai szabványosítás alapelveit leíró ISO 704:2009-es számú, *Terminology work – principles and methods* (Terminológiai munka – elvek és módszerek) című szabvány tartalmának ismerete elengedhetetlen az adatbázisok szerkesztéséhez, mivel tartalmazza a fogalmak, fogalmi viszonyok azonosítására, a fogalmi rendszerek felvázolására és a definíciók megfogalmazására, valamint a különböző elnevezésekre vonatkozó alapelveket. Az ISO 22128:2008 számú, *Terminology products and services – overview and guidance* (Terminológiai termékek és szolgáltatások – összefoglalás és útmutató) szabvány tartalmazza a terminológiai adatbázisok meghatározását, különböző fajtáira, tartalmi jellemzőire vonatkozó ajánlásokat. A szabványban foglalt leírás szerint a terminológiai adatbázisok terminológiai adatokat és a hozzájuk kapcsolódó nyelvi és adminisztratív információkat összegző adatbázisok, amelyekben az adatok folyamatosan kiegészíthetőek, frissíthetőek

valamely terminológiakezelő rendszer segítségével. A terminológiai adatbázisoknak az elnevezéseken kívül olyan adatkategóriákat is tartalmazniuk kell kötelező elemként, mint a nyelvi azonosító(k), adminisztratív kategóriák, valamint a létrehozás időpontja. Az egyéb adatkategóriákat a felhasználók igényei szerint kell megválasztani. A több tárgykörhöz kapcsolódó adatbázisok esetében legalább egy olyan adatkategóriát is fel kell tüntetni, amely megnevezi a szakterületet, többnyelvű adatbázisok esetében pedig nyelvi azonosítókra is szükség van. Az egynyelvű adatbázisokban a definíciót vagy a fogalom leírását tartalmazó adatkategóriának kötelezően kell szerepelnie. A két- és többnyelvű adatbázisokban fel kell tüntetni az elnevezéseket minden nyelven a nyelvi azonosítókkal együtt.

Kifejezetten az adatbázisok készítésére vonatkozó ajánlásokat találunk az ISO 12620:2009-es számú, *Terminology and other language and content resources – Specification of data categories and management of a Data Category Registry for language resources* (Terminológia és egyéb nyelvi és tartalmi források – az adatkategóriák leírása és a nyelvi forrásokhoz tartozó adatkategória-jegyzék kezelése)¹⁵ című szabványban. A szabvány 10 fő adatkategóriát határoz meg: terminus, terminushoz kapcsolódó információk, ekvivalencia, tárgykör, a fogalomhoz kapcsolódó leíró adatkategóriák, fogalmi viszonyok, fogalmi struktúrák, megjegyzések, dokumentációs információ (documentary information), adminisztratív információk, ezek közül alapvető fontosságú a fő terminus (main term) megléte, a felvétel időpontjának (input date) feltüntetése és a forrás (source) megjelölése.¹⁶

Terminológiai adatbázisok készítéséhez nem kötelező az ISO-szabványokban foglaltak betartása, annak érdekében viszont, hogy optimálisan kezelhető adatbázisok készüljenek, amelyeket később adatbázis-rendszerekbe lehet integrálni, ajánlott a szabványokban foglaltak betartása.

2.1.4. Terminológiai adatbázis vagy online szótár?

A gyakorlat azt mutatja, hogy a terminológiai adatbázisok számos jellemzőjükben hasonlítanak az online szótárakhoz. Egy terminológiai adatbázis és egy kétnyelvű köznyelvi online szótár között a szerkesztési elvek szintjén ugyan jól leírható különbségek vannak, a két kategória elkülönítése a gyakorlatban azonban sok esetben nem egyszerű feladat. Szerzőtársammal (Sermann & Tamás, 2013) a szakirodalom és konkrét példák elemzésével megkíséreltünk kidolgozni egy szempontrendszert a két kategória elkülönítésére, és megállapítottuk, hogy az online szótárak és a terminológiai adatbázisok egyenlő mértékben segíthetik a fordítók munkáját, habár e két segédeszköz azonos és eltérő jegyekkel is rendelkezik. Az általános jellemzők közé sorolható közös

¹⁵ Az ISO 12620:2009-es szabványát átdolgozták, helyette jelenleg az ISO 12620:2019-es szabvány van érvényben *Management of terminology resources — Data category specifications* címmel.

¹⁶ A terminológiai adatbázisokra vonatkozó szabványokról lásd a kötet 1.3. fejezetét.

vonásként, hogy az online elektronikus szótárak és a terminológiai szótárak elektronikusan tárolt egy-, két- vagy többnyelvű elektronikus segédeszközök. Az elektronikus tárolás előnyei közé tartozik az adatok egyszerű frissítésének lehetősége, az online, számos esetben ingyenes elérhetőség, a gyorsabb keresési lehetőség. Az eltérések között tarthatjuk számon, hogy míg az online elektronikus szótár központi eleme a szó, és általában az ilyen szótárakat szemasiológiai módszerek alapján dolgozzák ki, addig a terminológiai adatbázis készítésének alapja az onomasziológiai módszer és központi eleme a terminus által jelölt fogalom. A két kategória elkülönítése azért nem egyszerű, mert az online elektronikus szótár nyelvi adataihoz is alkalmazhatók ugyanúgy a terminológiai módszerek, és a terminológiai adatbázis megjelenítési felülete is hasonlíthat az elektronikus szótáréra.

Az online szótárak és a terminológiai adatbázisok szerkesztési elvei között alapvető szemléletbeli különbség van, ami a lexikográfiai és a terminológiai munkamódszerek közötti jelentős eltérésekből fakad. Fóris (2002) szerint a lexikográfia és a terminológia területe között nagymértékű átfedés van, a különbséget a szemléletmód és az eltérő munkamódszerek adják. Ezt a különbséget találjuk az online szótárak és a terminológiai adatbázisok szerkesztésénél is. Brekke (2001) leírja, hogy a szaknyelvi lexikográfus megközelítése szemasiológiai, azaz a nyelvi jelből indul ki, a terminológus pedig onomasziológiai, azaz a fogalomból indul ki. A szaknyelvi lexikográfus elsősorban a terminussal foglalkozik, betűrendes szótárát szerkeszt elsősorban szakfordítók számára, a terminográfus ezzel szemben fogalmakkal dolgozik, és a fogalmi rendszerek alapján adatbázist szerkeszt nemcsak szakfordítók, hanem szakemberek számára is. A két tevékenység, szemlélet közötti választást a létrehozandó termék célja, típusa határozza meg, bár léteznek „hibrid alternatívák” is, vagyis terminológiai és lexikográfiai elemeket ötvöző adatbázisok is.

Vizsgálatunk eredményeképpen megállapítottuk, hogy az elektronikus szótár és a terminológiai adatbázis között a határvonalak nem húzhatók meg minden esetben egyértelműen. Ugyan az idézett szakirodalom alapján világos útmutatást kapunk arra vonatkozóan, hogy a szerkesztési elvek szintjén miben különböznek a terminológiai adatbázisok az online szótáraktól (a két legfontosabb szempont a terminológiai adatbázisok esetében a fogalomközpontúság és a terminusautonómia elve), ha azonban a megjelenítési felületet vizsgáljuk, sokszor nem tudjuk egyértelműen eldönteni, hogy online szótárt vagy terminológiai adatbázist látunk, mivel a megjelenítési felület alapján a szerkesztési elvek nem minden esetben válnak nyilvánvalóvá. Míg például az egyszerű adatbázisok esetében érvényesül a fogalomközpontúság, ugyanez már nem mondható el a terminusautonómia elvéről. Az egyszerű adatbázisok gyakran megőrzik az elektronikus szótárakra emlékeztető szöveges jelleget, az egyes bevitelnek különülnek el élesen egymástól, azaz nem szerepelnek külön terminográfiai bejegyzésekben. Szintén a terminusautonómia elvének mond ellent, ha a hagyományos

terminológiai adatbázisoknak nemcsak fogalomközpontú, hanem szóközpontú megjelenítési felülete is létezik. Az elektronikus szótárak a nyelvi adatok kidolgozásakor nemcsak lexikográfiai, de terminológia módszerek szerint is készülhetnek, ahogyan a terminológiai adatok kidolgozásakor is előfordulhat, hogy elsődlegesen a nyelvi jel jelenti a kiindulási alapot, és utána érvényesül a fogalomközpontú megközelítés.

Fóris és Bölcskei (2019b) a magyar terminológiastratégia feladatainak körvonalazása kapcsán leírja, hogy ennek elengedhetetlen eszközei a szakemberek és terminológusok együttműködésének eredményeként születő terminológiai adatbázisok, amelyek tudástárként működnek és a tudásmenedzsment hatékony eszközeiként is szolgálnak.

2.2. Elemzési szempontrendszer terminológiai adatbázisokhoz

Amikor terminológiai adatbázisokat felhasználóként vizsgálunk, megfigyelhetjük, hogy számos közös jellemzőjük ellenére sok szempontból különböznek egymástól: léteznek olyanok, amelyek megjelenésükben online szótárakhoz hasonlítanak, mások pedig összetettebb kategóriarendszert tartalmaznak. Az adatbázisokat más-más konkrét célok megvalósítása érdekében hívják életre (például nyelvpolitikai célok megvalósítása, vállalati terminológia egységesítése, nemzetközi szervezetek munkája nyomán), és más-más típusú fogalmakat dolgoznak fel (jogi, gazdasági, orvosi stb.) különböző részletességgel. Éppen ezért egy átfogó, valamennyi szempontra kiterjedő és egységesen elfogadott szempontrendszer megalkotása igen nehéz feladat.

A jelen fejezetben, a szakirodalmi előzmények alapján olyan lehetséges, kísérleti jellegű vizsgálati és minősítési szempontrendszer leírása olvasható, amely alapján várhatóan objektív és átfogó szempontok szerint válnak értékelhetővé az online elérhető nagy központi adatbázisok. A szerzőtársammal közösen kidolgozott vizsgálati szempontrendszer (Tamás & Sermann, 2019a, 2019b, 2020) kiindulási alapját a nyomtatott és az elektronikus szótárak elemzésére létrehozott minősítési szempontrendszerek (Fóris & Rihmer, 2007, Gaál, 2012) képezik. A szótárak a szerkesztési elveket és a felhasználói felületet tekintve is eltérő megközelítést tükröznek, ezért a terminológiai adatbázisok vizsgálata és minősítése új szempontrendszer kidolgozását kívánja meg.

2.2.1. A központi terminológiai adatbázissal kapcsolatos háttér-információk

Az adatbázisok tágabb háttérének vizsgálatához, feltérképezéséhez érdemes áttekinteni, hogy milyen egyéb adatbázisok találhatóak az adott doménen belül. Az elemzett adatbázis esetleges korábbi változatainak, történeti előzményeinek felkutatása is hozzájárulhat ahhoz, hogy átfogó képet kapjunk (pl. az IATE az EURODICAUTOM továbbfejlesztett változata).

A tágabb háttér vizsgálatához tartozhat még az adatbázis szervezeti háttere, valamint kapcsolata más terminológiai adatbázisokkal (pl. az IATE mint az Európai Unió intézményközi adatbázisa, a Termdat mint a központi Svájci Kancellária és a kantonok adatbázisa, az UNTERM mint az ENSZ és segédszervezeti adatbázisa). A tágabb háttér leírásához szempontként alkalmazható az adatbázis irányzatok szerinti besorolása is. Egyes esetekben az adatbázisok nyelvpolitikai célok megvalósításának céljából állami irányítás mellett születnek (pl. *bistro*, Cercaterm, Termdat, Termium Plus), más esetekben hatékony fordítói segédeszköz megalkotása a cél fordítói terminológiai adatbázis formájában (pl. IATE), vagy éppen a szabványosítási folyamat során keletkezett terminusokat teszik nyilvánosan elérhetővé (pl. DINTerm). Olyan adatbázisok is elérhetők, amelyek a felsoroltak közül egyszerre többféle célt is szolgálnak.

A terminológiai adatbázis szűkebb háttérének leírásához érdemes részletezni az adatbázis-előállító szervezet jellemzőit: a szervezet típusát, hátterét, országos vagy nemzetközi érdekeltiségét, a szakmai tárgyköröket, a rendelkezésre álló anyagi forrásokat. Megvizsgálhatjuk, hogy az adatbázist előállító szervezet besorolható-e a tipikus adatbázis-előállítói csoportok egyikébe (Tamás, 2019, p. 267), melyek lehetnek: a) nemzetközi szervezetek (UNTERM/ENSZ, Wipo Pearl/ENSZ WIPO, IATE/EU); b) közigazgatási szervek (Termdat/Svájci Közigazgatási Kancellária, Termin/Igazságügyi Minisztérium); c) kutatóintézetek és egyetemek (*bistro*/EURAC Research); d) fordítóirodák (Termium Plus/Kanadai Központi Fordítóiroda).

További lépésként megvizsgálhatjuk, hogy milyen célcsoport számára készült az adatbázis (anyanyelvi beszélők számára, többségi vagy kisebbségi státuszú nyelvhasználók, fordítók vagy pedig egy adott szakma képviselői számára, pl. mérnök, jogász, orvos stb.). Az adatbázis felhasználási céljának szempontjából pedig beszélhetünk informatív jellegű leíró vagy normatív jellegű előíró típusról (Tamás, 2019, p. 110).

2.2.2. A terminológiai adatbázis technikai paraméterei

A technikai paraméterek leírása nem egyszerű feladat, mivel léteznek olyan jellemzők, amelyek a külső szemlélő, azaz az online felület felhasználója számára is könnyen hozzáférhetők, míg fellelhetők olyanok is, amelyek az adatbázis belső felületének, létrejöttének háttéréről szóló ismereteket is igényelnek. A belső szerkezet ismeretének függvényében írható le, hogy az adatbázis megfelel-e a terminológiai szemléletmód szerint hierarchikus hármas felépítésnek (a bejegyzés szintje – a nyelvi indexálás szintje – a terminus szintje), esetleg szerkezetét tekintve adatbázis-hálózatról, egyszerű vagy relációs adatbázisról van-e szó (Sermann & Tamás, 2010). Szintén háttérinformációk szükségesek ahhoz, hogy megtudjuk, milyen mértékben hozzáférhető az adatbázis teljes adatállománya, illetve hogy egy vagy több adatállományban és milyen módon tárolják a nyelvi adatokat.

Az online központi adatbázisok általában külön e célra kifejlesztett vizualizációs felülettel rendelkeznek. Léteznek ugyanakkor hibrid megoldások, mint például a dél-tiroli *bistro* terminológiai adatbázis esete, amelyben a vizualizációs felület mögött lekérhető az SDL Multiterm Trados szoftverben tárolt részletesebb adatok is¹⁷. Az egyre modernebb, technológiai szempontból fejlettebb változatoknál figyelmet fordítanak arra is, hogy különböző futtatási platformokon (például okostelefonon vagy táblagépen) tegyék lehetővé az adatokhoz való felhasználóbarát hozzáférést.

1.2.3. A terminológiai adatbázis tartalmáról szóló információk

Az adatbázis általános jellemzői

A jelen fejezetben – az általános jellemzők leírásához – a terminológiai szemléletmód érvényesülése és az adatbázisok szerkezetének vizsgálata két csoportba rendezve olvasható (általános jellemzők, részletes jellemzők). Az általános, főbb jellemzők közül érdemes megvizsgálni, hogy az adatbázis nyelvi adatait valóban a fogalomközpontú szemléletmódot követve dolgozták-e ki. Előfordulhat ugyanis, hogy az adatbázis készítésekor a szemasziológiai (szó vagy más néven nyelvi-jel alapú) szerkesztési szemléletmód keveredik a fogalomközpontú megközelítéssel, és így például a terminusautonómia sem érvényesül (lásd szólista jelleg a Termium Plus esetében vagy szótárlisták SAPTerm adatbázis honlapján) (lásd még Sermann & Tamás, 2013; Tamás, 2015). A fentiek alapján beszélhetünk kizárólag onomasziológiai vagy szemasziológiai elemeket is tartalmazó terminológiai adatbázisokról.

A részletes jellemzők vizsgálatához a terminológiai adatbázisokat a szerkezetük és a bejegyzések kifejtettsége szerint három alcsoportra oszthatjuk fel: egyszerű, a részletes kidolgozottságú hagyományos és az egyéb ismeretelemeket (pl. szövegtörzset vagy fogalmi hálókat) is tartalmazó összetett terminológiai adatbázisok.

A terminológiai adatbázisok szerkezetének részletes elemzése

Az adatbázisok szerkezetének részletes vizsgálata különböző alcsoportokra bontható. Kutatásunkban szerzőtársammal (Tamás & Sermann, 2019a, 2019b, 2020) megvizsgáltuk, hogy a terminológiai adatbázisokban a nyomtatott szótárak kategorizálására kidolgozott szempontrendszer (Fóris & Rihmer, 2007; Fóris, 2018a) alapján mi felel meg a mega-, a makro-, a mikro-, illetve a mezostruktúra szintjének.

Az adatbázisok makrostruktúráját vizsgálva utánanézhethetünk annak, hogy találunk-e a terminológiai adatbázis használatáról szóló információkat, azaz használati útmutatót, súgót, gyakran ismételt kérdéseket, ismertetőt a terminológiai adatbázis céljáról, a szakterületről, a célcsoportról, a kidolgozási módról, a nyelvek, domének és

¹⁷ A *bistro* adatbázis szerkezetéről és felépítéséről, az adatbázishoz kapcsolódó terminológiai munkáról lásd részletesebben Chiocchetti, 2019; Chiocchetti et al., 2017, 2019.

aldomének, terminusok számáról vagy egyéb tájékozódást szolgáló segédleteket, mint fórum vagy chat-szolgáltatás (lásd SAPTerm: chat, SAP Community, SAP Help Portal). Az adatbázisokban továbbá a szerzői jogi védelemről szóló információk is olvashatók. A terminológiai adatbázisok felülete gyűjteményes műnek minősül, így szerzői jogvédelem alatt áll, kifejezetten védett az eredeti jellegű struktúra, az elrendezés módja, így az adatbázisok képernyőképe sem másolható szabadon, és nem tehető közzé.

A makrostruktúra szintjén elemezhető a terminológiai adatbázis által felkínált keresési módok: egyszerű, összetett; ez utóbbin belül terminusok, domén és aldomének szerint, szórészet alapján, továbbá a nyelvi keresés kiegészülhet fogalmi háló alapján (lásd WIPO Pearl) vagy szövegkorpuszban történő kereséssel. Az adatbázisok kínálhatnak különböző előzetes szűrési lehetőségeket, mint például a *bistro* esetében rákereshetünk az egyes jogágakra, nyelvekre és földrajzi használatra (lásd németországi, osztrák vagy svájci német alapján). Az adatbázis felkínálhatja továbbá a keresési módok elmentésének lehetőségét is, illetve előnyt jelenthet a nyelvfelismerés beépítettsége.

A keresés eredményeképpen a legtöbb adatbázis találati listát kínál fel, és megvizsgálható ezen belül a keresési találatok megjelenítése módja, rendezettsége. A keresés eredményeképpen információt kaphatunk a közölt anyag jellegéről: kizárólag szöveges vagy képi, multimédiás információk is szerepelnek benne. Egyes adatbázisok átjárást biztosítanak más adatállományba (például IATE és EURLEX jogszabálytár, WIPO Pearl és Patenscope szabadalmi adattár).

A mikrostruktúra szintjén az adatmező-kategóriák száma azonnali információt szolgáltat az adatbázis kidolgozottságának részletességéről. Képet kapunk arról, hogy minimális információkat tartalmaz-e vagy egy alaposan kidolgozott, részletezett adattállománnyal állunk szemben, ami a felhasználónak mérlegelési lehetőséget biztosít.

Az adatmező-típusokat vizsgálva szerkesztési szempontból megkülönböztethetők kötelező és fakultatív adatmező-típusok. Annak megállapítása érdekében, hogy a szerkesztési elveknek megfelelően melyek a terminus mellett a legfontosabb adatmező-típusok a szakirodalomra, a szabványokra, valamint a bevált gyakorlatra (lásd Drewer et al., 2014), az interneten fellelhető adatbázisokra támaszkodhatunk. Arntz et al. (2009, p. 233) szerint például az egyszerű adatbázis adatai: szakterület, nyelv, azonosító szám és egyéb kódok, terminus, nyelvtani jellemzők, definíció, kontextus, megjegyzés, szinonima, szerkesztő adatai, dátum, forrás. Egy későbbi művében Arntz et al. (2014, pp. 229–238) már a mai terminológiamenedzsment igényeinek megfelelő komplexebb leírást tartalmaz.

Kétségtelenül megállapítható, hogy a fogalomközpontúság miatt a definíció az adatbázisokban központi helyet foglal el. Az ekvivalencia nem mindig szerepel külön kategóriaként, emellett a gyakori adatmező-típusok az alábbiak: a) terminus státusza (fő terminus, azaz *main term* or *head term*, szinonimák külön bejegyzésben vagy sem) és a reláció típusa a kapcsolódó terminusokkal (alá-, föl- és mellérendeltsége); b)

megbízhatóság és validált státusz jelölése; c) különböző címkék használata: földrajzi behatárolás; dokumentumtípus; a szövetségi és a kantonális bejegyzéseket „zászló” jelzi (Termdat); elfogadottság (ajánlott, elfogadható, tiltott, szabványosított); a terminológiai bizottság által jóváhagyott (lásd *bistro*); archaikus használat (lásd IATE: *obsolete*); d) ábrák és egyéb multimédiás tartalmak; e) nyelvtani jellemzők; f) kollokációk.

A szerkesztési elvek betartásánál nem kizárólag a fogalomközpontúság és terminusautonómia vizsgálható, hanem olyan szempontok is, mint az elementaritás (egy adatmezőben egy adat szerepeltetése) és a granularitás (az adatok kidolgozottságának mértéke legyen megfelelő a túl sok alkategória elkerülése érdekében) (Reinke, 2012, p. 102; Arntz et al., 2014, pp. 239–241).

Ahogy a terminológiában mint diszciplínában is különböző munkamódszereket és irányzatokat figyelhetünk meg, az adatbázisok felhasználói felületén is tükröződnek a különböző megközelítési módok. A munkamódszerek szerint a definíciók megjelenhetnek egy nyelven vagy több nyelven is. Lehetséges, hogy minden nyelven ugyanazt a fogalmat határozzák meg (lásd egységesen értelmezett uniós vagy nemzetközi fogalmak), ilyenkor egy nyelven is elegendő a definíció rögzítése, de az is lehetséges, hogy a meghatározások a kontrasztív egybevetés eredményeit hivatottak kiemelni. Az irányzatok szerint más-más adatmező-típus lehet hangsúlyos, például a szabványosítás esetében (lásd DINTerm) a szabványokra utalás, az egységesítés és harmonizáció vagy a fordításorientált terminológia területén a terminusok, funkcionális ekvivalensek vagy terminusjelöltek státuszának jelölése, a kontextus és a kollokációk, a bevett kifejezések megadása vagy a nyelvpolitikai irányzaton belül a kontrasztív fogalmi összevetés (lásd *bistro* jogi fogalmak) kerülhet fókuszba. Léteznek ugyanakkor bizonyos nyelvek esetében kifejezetten szükséges adatok (például a német esetében a névelők) vagy a tárgykör igényeinek függő adatok (orvosi vagy műszaki területen a képi, multimédiás információk).

A felépítésben az adatmező-kategóriák megjelenítése, az adatmezőben szereplő adatok mennyisége is különbözhet, illetve elrejtethető bizonyos karakterszám felett a szöveg egy része, amely kattintásra jelenik meg (lásd *bistro*). Mindez megkönnyítheti a bejegyzések áttekinthetőségét.

A mezostruktúra szintjén az utalási rendszer, azaz a belső linkek (a bejegyzéseken belüli linkek, a bejegyzések közötti linkek) és a külső linkek (egyéb webhelyre mutató linkek) megléte és megjelenítési módja vizsgálható. A belső linkek, azaz a bejegyzéseken belüli és a további bejegyzésekre mutató linkek használata a belső utalási rendszer részét képezik, ami más formában, például fogalmi hálók létrehozatalával is megoldható. A külső linkek megjelenítése eltérhet egymástól: megnyitható-e, van-e leírás a tartalmáról (cím, útvonal), milyen típusú külső, állandó vagy eseti linkek használata megengedett (például Google képek, az IATE esetében EURLEX, a WIPO Pearl esetében a Patentscope).

2.2.4. Az adatbázis használatáról szóló információk

A használatról szóló információkon belül vizsgálható az adatbázis kezelhetősége, felhasználóbarát jellege, az adatok megbízhatósága, frissítése, az adatbázis innovatív jellege és annak társadalmi haszna és szakmai jelentősége.

A felhasználó mindig szívesebben nyúl olyan eszközhöz, amely számára könnyen kezelhető, átlátható és gyorsan szolgáltat információt. Az adatbázis kezelhetősége, felhasználóbarát jellege, amelynek a különböző futtatási platformokon is érvényesülnie kell (lásd technikai paraméterek alatt), ebből a szempontból nagy jelentőségű. A közérthetőség érdekében érdemes a rövidítéseket kerülni (például ez volt az egyik legjelentősebb újítás a Termdat jelenlegi és korábbi változata között), fontos a könnyű kereshetőség biztosítása és a megfelelő vizuális elemek használata. Szintén a vizualitás egyik szempontja az adatok megbízhatóságának egyszerű jelölési formája, hiszen hasznos, ha a felhasználó azonnali információval rendelkezik az adatok frissítéséről (rendszeresség, naprakészség). Ez utóbbi összefügg az adatok megbízhatóságával és a terminológiai adatbázisok minőségével is. A minőség megítélése nem egyszerű feladat, mivel nem minden esetben egyértelmű, hogy valóban ellenőrzött, validált adatokról van-e szó. Éppen ezért például az IATE esetében megbízhatósági csillagok, a *bistro* esetében ötös skála alkalmazása tájékoztatja a felhasználót az adatok megbízhatóságáról, a WIPO Pearl pedig négyes kategorizálással él.

A megbízhatóságot növelendő fontos a források kiválasztása és megfelelő dokumentálása (például közösségi oldalak kerülése, DOI-azonosítóval ellátott művek mint források előnyben részesítése). Szintén az adatok megbízhatóságához kapcsolódik, hogy milyen szerkesztési módszereket és lehetőségeket alkalmaznak az adott terminológiai adatbázis építéséhez (például szervezeti, belső és külső szakértők, közösségi szerkesztés vagy egyéni javaslatok leadására biztosít-e lehetőséget). Például az SAP-Term esetében országoként törekednek szakértői hálózat kiépítésére (Tamás, 2015), illetve fontos mutató az is, hogy léteznek-e projektjeik egyetemi képzőhelyekkel (lásd IATE és WIPO Pearl). A szerkesztés történhet továbbá egy központi helyen vagy lokálisan, majd azt követően a központi adatbázisba betöltve (az IATE és az EU fordítószolgálati, a Termdat esetében a központ és kantonok által szolgáltatott adatok alapján, az UNTERM esetében az ENSZ szerveinek adatai). Ez utóbbi esetben gondot jelenthet a duplikátumok kiszűrése (lásd IATE, UNTERM). Az adatbázis innovatív jellege összefügghet esetleg egy újszerű megjelenítési mód alkalmazásával, vagy éppen kiegészítő ismeretelemekkel (fogalmi háló, szövegtörzset, oktatófilm, e-kurzus), akár az adatállományok összekapcsolásával.

Végül a terminológiai adatbázisok társadalmi hasznáról és szakmai jelentőségéhez kapcsolódóan vizsgálható, hogy mennyire hasznosítható a terminológiai adatbázis a különböző szakmai csoportok számára, van-e nyelv- és terminológiai politikai haszna,

kínál-e továbbképzési vagy együttműködési lehetőségeket, e-kurzust, tréninget vagy workshopot.

A kísérleti jellegű vizsgálati szempontrendszer jól tükrözi, hogy – a terminológiai szemléletmód és elvek viszonylag egységes megléte mellett – a terminológiai adatbázisok jellemzői milyen széles skálán mozognak, a domének, az irányzatok a felhasználói igényekkel összhangban más-más szerkesztési szempontokat helyeznek előtérbe. Ráadásul az egyes szempontok szorosan összefüggnek egymással, nem mindig különíthetők el egyértelműen (pl. szerkesztési elvek, dokumentáció, megbízhatóság, minőség). Ugyanakkor az oktatásban, recenziók készítésekor és a fordítók számára a kidolgozott szempontrendszer segít ezen eszközök alaposabb megismerésében és tudatos használatában: lépésről lépésre történő alkalmazásával egy eszköznek akár új funkciói is felfedezhetők. A szempontrendszer segíthet abban is, hogy objektív szakmai véleményt lehessen kialakítani és közölni a terminológiai adatbázisokról, akár recenzió formájában is.

2.3. Magyar nyelven (is) elérhető néhány terminológiai adatbázis tartalmi és szerkezeti vizsgálata

A jelen fejezetben négy, magyar nyelvű bejegyzésekkel is bővített terminológiai adatbázis elemzése olvasható. A jellemzők leírását egy-egy keresési példa követi, valamint a szerkezeti és tartalmi vizsgálaton túl az elemzés arra is kiterjed, hogy a vizsgált adatbázisok tartalmazzák-e az ISO-szabványok által előírt három alapvető fontosságú adatkategóriát: a fő terminust, az adatok rögzítésének időpontját, valamint az adatok forrásának feltüntetését. Az elemzés a rendelkezésre álló szakirodalom és az adatbázisok felhasználói felülete alapján valósult meg, nem terjedt ki azonban az adatbázisok szerkesztési felületének tanulmányozására.¹⁸

2.3.1. DictionELI, lézerágazati terminológiai adatbázis/szótár

Napjainkra az angol nyelv mint *lingua franca* vált a tudomány, az ipar és a gazdaság legfőbb közvetítő nyelvává a világban, és általános gyakorlat, hogy az egyes területek szakemberei angolul kommunikálnak egymással.¹⁹ Számos kutatóközpontban nemzetközi kutatógárda működik, ahol közös nyelvként az angolt használják, valamint nagy mennyiségű angol nyelvű dokumentáció keletkezik, melynek általában egyéb nyelvű fordításai is megszületnek. Fóris (2015) leírja, hogy gyakori tévhit a kutatók,

¹⁸ Az adatbázisokra vonatkozó adatok a kézirat lezárásának időpontjában (2021. október 31.) érvényes állapotot tükrözik.

¹⁹ A lézerek terminológiájáról lásd pl. Fóris 2005, 2018b, 2020.

számos esetben a természettudományos területeken dolgozó kutatók körében, hogy nincs szükség fordításra, mert a kutatók jól ismerik szakterületük terminológiáját mind angolul, mind pedig az anyanyelvükön. Gyakran megfélekednek arról, hogy a dokumentáció fordítását sok esetben olyan fordítók végzik, akik nem az adott terület szakemberei, és valóban szükségük van hatékony fordítói segédeszközökre, megbízható adatokat tartalmazó terminológiai adatbázisokra.

A 2013 óta Szegeden működő ELI-ALPS Kutatóintézet is nemzetközi központként működik, ahol a lézerfizikával foglalkozó szakemberek felismerték, hogy a lézerfizika magyar nyelvű terminológiájának egységesítése és rögzítése érdekében hatékony segédeszközre, terminológiai adatbázisra van szükségük, így kezdeményezték az adatbázis létrehozását. A DictionELI a lézerek, elsősorban a nagy energiájú, atto- és femtoszekundumos, impulzusüzemű lézerek témakörében készült angol és magyar nyelvű szakszótár, összesen 5.200 terminológiai egységet tartalmaz. A szótár szerkesztésének folyamata a szakirodalomból megismerhető (Fóris, 2018b, 2020; Fóris & B. Papp, 2015, 2016), az ELI (Extreme Light Infrastructure) nemzetközi „szuperlézer” projekt részeként készült el nyelvészek, terminológusok, lézerfizikus szakemberek és informatikusok együttműködésének eredményeképpen. Az adatbázis alapjául szolgáló kétnyelvű (angol és magyar) szövegtörzset a projekt során keletkezett dokumentáció alkotta, ennek párhuzamosított (angol és magyar) elemeiből fordítási memória készült. A fordítási memóriából kézi terminuskivonatolás történt az alábbi lépésekkel: a terminológusok kiemelték a terminusjelölteket a forrás megjelölésével, kigyűjtötték a definíciókat, amennyiben azok rendelkezésre álltak, több célnyelvi alternatíva esetén ellenőrzést végeztek referenciamunkákban, ellenőrizték és egységesítették a terminusok helyesírását, megalkották a hiányzó magyar terminusokat, elvégezték a szakmai ellenőrzést lézerfizikus szakértők bevonásával, majd átvezették a változtatásokat a dokumentációba. A munkafolyamat számos pontján a terminológusok lézerfizikus szakértőkkel működtek együtt.

A szakértők az adatokat a munka következő fázisában Excel-táblázatban rögzítették, ennek nagy előnye, hogy tartalma később adatbázis-kezelő rendszerekbe is importálható. A táblázatba az alábbi adatmezők kerültek: az angol nyelvű terminus (EN term), az angol nyelvű terminus szófaja (szófaj), az esetleges rövidítés feloldása (rövidítés feloldása), az angol terminus kontextusa (EN kontextus), a magyar nyelvű terminus (HU terminus), a magyar nyelvű szinonimák (HU szinonima), a magyar nyelvű terminus minősítése (HU minősítés), a magyar nyelvű terminus forrása (HU forrás), a magyar nyelvű terminus kontextusa (HU kontextus), egyéb információk (egyéb). Ezen adatkategóriák közül a szótár felhasználói felületén nem jelenik meg mindegyik, csak a felhasználó számára releváns adatkategóriák láthatóak.

Általános jellemzőit vizsgálva a szótár lézerfizikusok és fordítók számára készült. Felhasználói felülete angol és magyar nyelvű, felhasználóként regisztrálhatunk a

weboldalra, de a szótár regisztráció nélkül is használható. A szótárhoz felhasználói feltételek, impresszum és előszó is kapcsolódik, amelyből megismerhetjük a szótár szerkesztésének folyamatát, illetve a szótár-projekt eredményeinek ismertetését. Tartalmi jellemzőiről az előszóban olvashatunk: a szótár 5000 terminológiai egységet tartalmaz angol és magyar nyelven egyetlen tárgykörben, a nagy energiájú, atto- és femtoszekundumos, impulzusüzemű lézerek tárgykörében. Formai jellemzőit tekintve a keresőfelület csak egyszerű keresést tesz lehetővé. Ha a keresőmezőbe begépeljük például a *lézernyaláb* terminust, a keresés eredményeképpen az összes olyan szókapcsolatot láthatjuk angol és magyar nyelven glosszárrium-szerű elrendezésben, amelyben a keresett terminus szerepel (pl. *kimeneti lézernyaláb – extraction beam*, *intenzív lézernyaláb – intense laser beam*, *áthaladó lézernyaláb – traversing laser beam* stb.) Ha az oszlopos elrendezésű oldalon a *lézernyaláb* terminusra kattintunk, akkor kétnyelvű oldalra jutunk, ahol a fő terminus angol és magyar változata mellett információt kapunk a terminus szófajáról, illetve egy-egy kontextusmondatot is találunk. A regisztrált felhasználók a szótár szerkesztőinek megjegyzést is küldhetnek.

A DictionELI szótár nem tekinthető a szabvány és a szakirodalom értelmében vett terminológiai adatbázisnak, mivel esetében nem valósul meg a fogalomközpontúság, és hiányzik a fogalmak definiálása is, ugyanis a szótár felhasználói felülete nem tartalmaz *definíció* elnevezésű adatkategóriát, a bejegyzésekben nem szerepel az adatok forrása sem. A szótár tanulmányozásának alapján megállapítható, hogy a DictionELI inkább online szótár jellegű szógyűjtemény.

2.3.2. Az IATE, az Európai Unió intézményeinek egyesített adatbázisa

Az IATE (InterActive Terminology for Europe) az Európai Unió intézményeinek egyesített adatbázisa, amely az EU 24 hivatalos nyelvén összesen 8 millió terminust tartalmaz, ezzel jelenleg a világ legnagyobb terminológiai adatbázisa. 1999-ben kezdték kidolgozni, 2007 óta adatainak egy része nyilvánosan is elérhető. Interaktív jellegű, az uniós intézmények bármely fordítója kiegészítheti új információval, a bejegyzéseket terminológusok ellenőrzik, validálják.

Az IATE elméletileg megalapozott, többnyelvű adatbázis, amely nagy szerepet játszik az Unió működéséhez szükséges többnyelvű dokumentumokban szereplő terminusok közti ekvivalencia megteremtésében. A szócikkek felépítése hierarchikus, a fogalomhoz kapcsolódó információk három szinten jelennek meg: ezek a nyelvfüggetlen szint, nyelvi szint, valamint a terminus szintje. A nyelvfüggetlen szint valójában a fogalom szintje, itt jelölik meg a tárgykört, a fogalom eredetét, vagyis, hogy melyik országhoz, kultúrához kötődik a fogalom. A nyelvi szint köztes szintet képez a fogalom nyelvfüggetlen és a terminus nyelvspecifikus szintje között, itt van lehetőség a fogalommal kapcsolatos további irodalom, forrás megjelölésére, valamint ábrák csatolására. A terminus szintjén találhatóak az egyes nyelvek terminusai a hozzájuk kapcsolódó egyéb

információkkal együtt (kontextus, grammatikai adatok, megjegyzés, megbízhatósági kód), amelyek hitelességét a terminológusoknak megbízható források megadásával kell biztosítaniuk (Lesznyák Á., 2010).

Az adatbázis keresőfelületén kiválaszthatjuk az adatbázis nyelvét, magyar domainről bejelentkezve a keresőfelület automatikusan magyar nyelven áll a rendelkezésünkre. A keresési kritériumok közül az alábbiak kötelezőek: kifejezés keresése, forrásnyelv, célnyelvek. A forrásnyelvet legördülő menüből választhatjuk ki, míg a célnyelveket, melyek közül többet is megjelölhetünk, a nyelvi azonosítókkal jelölt mezőkbe való kattintással lehet kiválasztani. A kötelező kritériumokon túl további választható keresési szempontokat is találunk: választhatunk kódszámokkal jelzett témaköröket, ha egy adott tárgykörön belül kívánjuk elvégezni a keresést, de választhatjuk a *bármely témakör* kategóriát is. Végül kijelölhetjük a keresés típusát: kifejezés, rövidítés, mind. Ha a keresőmezőbe begépeljük a *környezeti hatás* terminust, forrásnyelvként kiválasztjuk a magyar, célnyelvként pedig az angol nyelvet, és elvégezzük a keresést, akkor az alábbi három témakörből kapunk találatot: 1. Mezőgazdaság, erdészet és halászat, környezet; 2. Egészségügy, környezetromlás; 3. Környezetvédelmi politika. A témakör megadása mellett zárójelben szerepel a neve vagy a rövidítése annak az uniós intézménynek, amelyhez az adott bejegyzés tartozik. Az első fogalom esetében a témakör megjelölése mellett a *Council* szerepel, vagyis az adott bejegyzés az Európai Tanácshoz tartozik. Két magyar és két angol terminus szerepel a bejegyzésben nyelvi azonosítókkal együtt (HU, EN), és a magyar nyelvű környezeti hatás terminus mellett zárójelben értékelő címkét is találunk (*preferred*, azaz javasolt terminusról van szó). A másik, értékelő címke nélküli terminus pedig a *környezetre gyakorolt hatás*. Ezen az oldalon a fogalmakra és a terminusokra vonatkozó információkat még nem találjuk meg, hogy ezekhez hozzáférjünk, rá kell kattintanunk a kiválasztott terminusra, így jutunk el a hozzá tartozó bejegyzéshez. Ha a két angol nyelvű terminus közül (*environmental effect* és *environmental impact*) az előbbire rákattintunk, megkapjuk az angol terminushoz kapcsolódó bejegyzést. Az IATE esetében fogalomalapú adatbázisról van szó, a bejegyzésben a témakör megadását követően a fogalom meghatározása következik definíció formájában, és a definíció forrását is megtaláljuk. Ezt követően mindkét angol terminus esetében az alábbi kategóriák jelennek meg: megbízhatósági kód, kifejezés referenciája, dátum. A bejegyzés forrásaként szintén az Európai Tanács szerepel, akárcsak a témakör mellett, valamint a bejegyzéshez kapcsolódóan fogalmi azonosítószámot is találunk. Mivel a két angol terminust az adatbázis egy bejegyzésben, egy fogalomhoz tartozóként tünteti fel, ezért az IATE adatbázison belül a két terminus azonos fogalmat jelölő, szinonim terminusként jelenik meg.

Az IATE esetében megvalósul a fogalomközpontúság, mivel a bejegyzések központi eleme a definíció által jelölt fogalom, a bejegyzések tartalmazzák a források

megjelölését, valamint az adatok rögzítésének időpontját is. Összességében az IATE hagyományos terminológiai adatbázisnak tekinthető.

2.3.3. Microsoft Terminology Collection

Számos vállalat végez terminológiai munkát, adataikat azonban üzletpolitikai okokból általában nem teszik nyilvánossá. A Microsoft cég termékeit számos nyelvre lokalizálják, így a cégnek üzleti érdeke is fűződik ahhoz, hogy az általa alkotott terminológia széles körben ismertté váljon, és minél többen használják. A lokalizáció soklépcsős, összetett folyamat, amely nyelvi és műszaki lépéseket egyaránt igényel, és a forrásnyelvi szöveges erőforrások (például szoftver) egyes elemeinek a célkultúrához való adaptálását is magában foglalja. A folyamatban kulcsfontosságú szerepet tölt be a fordítás, amely nagyobb projektek esetében fordítói csoportok munkája nyomán valósul meg fordítástámogató szoftver(ek) segítségével (lásd részletesebben Doherty, 2016; Faludi, 2020; Pym, 2005; Sandrini, 2005; Sermann, 2011).

A Microsoft *Language Portal* honlapon található a *Microsoft Terminology Collection* terminológiai adatbázis, amely 7500 szabványosított terminust tartalmaz közel 100 nyelven, azok angol nyelvű definícióit, a célnyelvi ekvivalensekkel kiegészítve szabványos, .tbx formátumban, amely lehetővé teszi az adatbázis importálását nagyobb, például nemzeti adatbázisokba. A .tbx fájl tartalmazza a fogalmi azonosítót, a definíciót, a forrásnyelvi terminust, a forrásnyelv azonosítóját, a célnyelvi terminust és a célnyelv azonosítóját.

Ha az adatbázis felületét vizsgáljuk, láthatjuk, hogy egyszerű keresési mód áll a rendelkezésünkre. A keresési mezőbe begépelhetjük a keresett terminus, hasonló módon kiválaszthatjuk a forrásnyelvet és a célnyelvet. Ha forrásnyelvként az angoltól eltérő nyelvet adunk meg, csak angol célnyelvi formát kaphatunk, angolról viszont 100 különböző nyelven érhetünk el ekvivalenseket. Ha a keresőmezőbe beírjuk a *user interface* terminust, és a legördülő menüből kiválasztjuk az angol–magyar nyelvpárt, a nyelvpár kiválasztása után újabb legördülő menü áll a rendelkezésünkre, hogy megjelöljük, melyik Microsoft termék kapcsán keressük az adott terminus magyar nyelvű ekvivalensét. Ha nem jelölünk ki egy specifikus terméket, akkor az *All products* menüpont marad aktív, és a keresést a szótár az összes terméken belül végrehajtja. A keresés eredményeképpen tizenkilenc találatot kapunk oszlopos elrendezésben: angol nyelvű terminus, magyar nyelvű terminus és definíció. A keresés nem ad pontos terminustalálatot, de az adatbázisban fellelhető minden angol nyelvű terminus megtalálható a listában. Az első találat például a pontos terminus, a *user interface*, melynek a magyar nyelvű ekvivalense a *felhasználói felület*, a definíció pedig a következőképpen hangzik: *the portion of a program with which a user interacts* (valamely programnak azon része, amellyel a felhasználó érintkezik). A listában további tizennyolc kifejezés áll a

rendelkezésünkre, amely tartalmazza a *user interface* terminust magyar nyelvű ekvivalensekkel és a hozzá tartozó definíciókkal együtt.

Az adatbázis felhasználói felületének elemzése alapján elmondható, hogy a *Microsoft Terminology Collection* esetében a megjelenítés alapján nem érvényesül a fogalomközpontúság elve, egy bejegyzésben nemcsak egy, hanem több fogalmat jelölő terminus is szerepel. A Microsoft cég termékeinek megjelölése viszont a terminológiai adatok forrásaként is értelmezhető. Összességében a szójegyzékben túlnyomó részben az online szótár jelleg érvényesül.

2.3.4 A Termin, az Igazságügyi Minisztérium terminológiai adatbázisa

A Termin terminológiai adatbázist Magyarország uniós csatlakozásakor az igazságügyért felelős tárca hozta létre azzal a céllal, hogy az uniós joganyag fordításához szükséges adatbázis álljon rendelkezésre a terminusok következetes fordítása érdekében. Négy nyelvű, magyar, angol, francia és német nyelvű bejegyzései Magyarország csatlakozása idején hatályos uniós joganyag jellemző terminusait tartalmazzák. 2004. május 1-től kezdve a joganyagok fordításának feladata az uniós intézményekhez került, így az újabb terminusok már az IATE adatbázisban találhatók meg.

A Terminben a négy nyelv bármelyikén végezhetünk keresést, ennek többféle módja lehetséges: kereshetünk teljes kifejezésre (*egyenlő*), a kifejezés egy részének megadásával (*tartalmazza*), valamint rövidítésre. Kiválaszthatjuk a számos szakterület egyikét (például egészségügy, energia, hírközlés, ipar stb.), valamint tematikus kötetek közül is kijelölhetünk egyet vagy akár az összeset. Három kötet áll a kereső rendelkezésére: magyar állami kifejezéstár, a Szellemi tulajdoni kifejezéstár és az Uniós Jog. Ha a keresési mezőbe begépeljük a *környezetvédelem* terminust, akkor egyszerű, oszlopos elrendezést kapunk, ahol a négy terminus szerepel az adatbázis négy nyelvén (*környezetvédelem*, *protection of the environment*, *Umweltschutz*, *protection du milieu*), szakterületként a környezetvédelem, kötetként pedig az Uniós Jog van megjelölve. A terminusok számára vonatkozóan az adatbázis honlapján pontos adatokat nem találunk, a honlap szerint az utolsó feltöltés 2011-ben történt.

Az adatbázis felhasználói felülete inkább online szótár jelleget tükröz, a fogalmakra vonatkozóan semmilyen információ nem áll az adatbázist böngésző rendelkezésére, valamint az alapvető grammatikai adatok feltüntetése is hiányzik.

3. A TERMINOLÓGIAI SZABVÁNYOSÍTÁS MINT A NYELVPOLITIKA ESZKÖZE. SPANYOLORSZÁGI TERMINOLÓGIAI SZERVEZETEK ÉS ADATBÁZISOK²⁰

3.1. Fordítástudomány és terminológia Spanyolországban

Egy többnyelvű országban, amely tágabb kontextusban az Európai Unióba illeszkedik, különösen fontosak a nyelvi közvetítés kérdései, amelyek számos ponton összefonódnak a terminológia kérdéseivel. A fordítástudomány és terminológiatudomány összefüggéseivel több szerző is részletesen foglalkozik (pl. Fóris, 2018a, 2019, 2020; Fischer, 2015a, 2015b; Klaudy, 2014, 2015, 2017; Sermann, 2013a, 2019a; Tamás, 2014), a két terület gyakorlati vonatkozásaiban pedig számos ponton összekapcsolódik. Az egységes, szabványosított, validált terminológiai adatok rögzítése és közzététele alapfeltétele a fordítások minőségbiztosításának, ezáltal hozzájárul az egyes tárgykörök szakemberei közötti zökkenőmentes kommunikációhoz. Ennek fontosságát Spanyolországban sokan felismerték, így az utóbbi évtizedekben sorra alakultak meg autonóm tartományi irányítás mellett a nyelvi kérdésekkel, terminológiával szakszerűen foglalkozó szervezetek. A kötet jelen fejezetében esettanulmány olvasható a fordítástudomány és a terminológia spanyolországi összefonódásairól, a spanyolországi terminológiai egységesítési törekvésekről és néhány terminológiai adatbázisról.

3.1.1. A nyelvi közvetítés kezdetei

A fordítás kezdetei Spanyolországban a XII. század első évtizedeire tehető, és a nyelvi közvetítői tevékenység a XII. és XIII. században máris a virágkorát élte. A XII. századot megelőző időszakban az Ibériai-félszigeten élő vizigótok az irodalomnak és a fordításnak nem szenteltek különösebb figyelmet. Az addigi helyzet 712-től kezdve

²⁰ A fejezet megírásához felhasználtam – friss kutatási eredményeimmel kiegészítve – az alábbi munkák néhány tartalmi elemét: Sermann, E. (2015). A terminológiafejlesztés eszközei és módszerei Spanyolországban. In Károly, K. & Fóris, Á. (szerk.), *A fordítás titkos ösvényein: Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére II* (pp. 197–209). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó; Sermann, E. (2016). A toledói fordítóiskolától a számítógépes fordítástámogatásig: A fordításról való gondolkodás fejlődése Spanyolországban. In Csikós, Zs. (szerk.), *A mi santeránk: tanulmányok Dornbach Mária 70. születésnapjára* (pp. 197–207). Szeged, Magyarország: JATEPress Kiadó; Sermann, E. (2020b). A Neoloteca katalán terminológiai adatbázis mint a nyelvi identitás kifejezésének eszköze. In Bakti, M. & Újvári, E. (szerk.), *Nyelv és identitás*. (pp. 49–60). Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó; Sermann, E. (2021). A dokumentáció terminushoz kapcsolódó fogalmak a Cercaterm katalán terminológiai adatbázisban. In Fóris, Á. & Bölcskei, A. (szerk.), *Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti kutatások*. (pp. 247–262). Budapest: KRE, L'Harmattan.

változott meg, amikor Toledót, amely addig vizigót uralom alatt állt, elfoglalták az arabok, majd 1085-ben a keresztények VI. Alfonz vezetésével győztesen vonultak be a városba. A 373 évig tartó arab uralom Toledót az iszlám világ egyik legbefolyásosabb nyugati központjává tette, ahol az arab tudományos művek fordítása folyamatos és igen termékeny volt. Rajmund érsek (1126–1152) kezdeményezésére a XII. század elején arab és latin tanulmányokkal foglalkozó iskola jött létre, amely később toledói fordítóiskola néven vált ismertté, és a XII–XIII. századi Európában a fordítói tevékenység legjelentősebb központja lett. A városban, ahol igen gazdag könyvtárak voltak, békében éltek együtt muzulmánok, keresztények és zsidók. A zsidók gyakran közvetítő szerepet tölthettek be a másik két csoport között, mivel minden művelt zsidó ismerte az arab nyelvet. A spanyol, és azon keresztül az európai kultúra fejlődésére nagy hatással voltak a toledói iskolában készült fordítások, ugyanis ezeknek köszönhetően a nyugati emberek megismerhették az arab világ vívmányait, a kereszténység pedig hasznosíthatta azt a tudásanyagot, amelyet az arab világ halmozott fel az asztronómia, az asztrológia, a matematika és az orvostudomány területén (Pym, 2000; García Yebra, 1989).

A fordítók csoportban dolgoztak, a munka két fő fázisból állt: egy tudós, aki ismerte mind az arab, mind pedig a kasztíliai nyelvet, szóban mondatról mondatra lefordította arabból a fordítandó művet kasztíliai nyelvre, majd a fordító latinra ültette át, és lejegyezte a végleges szöveget. A fordítói munkában arabul beszélő mozarabok (keresztények, akik hűek maradtak vallásukhoz a muzulmán uralom idején is), valamint zsidók vettek részt, ők adták az arab nyelvű szövegek szóbeli fordítását, valamint szerephez jutottak azok a mozarab tisztviselők is, akik latin nyelven papírra vetették a hallottakat (Pym, 2000). Főleg görög szerzők műveit fordították arab nyelvből, arab kommentárokkal, valamint eredetileg arab nyelven született tudományos műveket ültettek át. Egyes kutatók nem tartják megfelelőnek az 'iskola' elnevezést, mivel a toledói központ nem felel meg a mai értelemben vett fordítóiskola kritériumainak, az viszont bizonyos, hogy itt gyűltek össze és közös módszerek alapján dolgoztak együtt a kor tudósai (García Yebra, 1989).

A toledói iskola fénykora folytatódott X. (Bölcs) Alfonz uralkodása alatt (1254–1284). A király, akit inkább vonzottak a betűk, mint a fegyverek, meg akarta ismertetni alattvalóival az arab tudomány és irodalom kincseit, s nem csak a művelt emberekkel, akik értették a latint. A király támogatta a kasztíliai nyelv elterjesztését a katolikus egyház eszközének tartott latinnal szemben, kasztíliai nyelvre fordíttatta a XIII. században az Ótestamentumot, valamint támogatta a XII. században latinra fordított arab és görög művek kasztíliai változatának népszerűsítését (Pym, 2000). A legnagyobb hasznot azonban mégsem a spanyolok húzták az arab tudásanyag birtoklásából. Franciaország és Itália a XII–XIII. században felkészültebb volt, hogy magába olvassza a szellemi kincseket, ennek ellenére X. Alfonz uralkodása alatt a tudományok oly mértékű

virágzásának lehetünk tanúi, amely a toledói iskola nélkül csak évszázadokkal később érkezhett volna el (García Yebra, 1989).

Számos spanyol szerző működött fordítóként is, Fray Luis de León (1530–1591) neve azonban fordítástudományi szempontból is jelentős, mivel fordításait elméleti kérdéseket boncolgató magyarázatokkal látta el. Latinul és kasztíliai nyelven írott művei mellett kiemelkednek világi és egyházi művekből készült fordításai. Az első fordítását 33 évesen készítette, az Énekek énekét ültette kasztíliai nyelvre. Az Inkvizíció azzal vádolta, hogy a fordításban Ovidius erotikus költeményeihez hasonló nyelvezetet használ. A vádra Fray Luis azt válaszolta, hogy vádlója bizonyára nem értette meg a szent szöveget, mert a fordítás éppen ugyanazt mondja, mint az eredeti. A mester munkamódszere az, hogy először szó szerint fordít, majd magyarázatot, kommentárt fűz a fordításhoz (García Yebra, 1989).

3.1.2. A nyelvészeti megközelítés felé

Ha a spanyol fordítástudomány gyökereit kutatjuk, gyakran találkozhatunk José Ortega y Gasset nevével. 1937-től kezdődően a *La Nación* című folyóiratban Ortega y Gasset öt cikkből álló sorozatot közölt, melyek közül a legismertebbet, a *Miseria y esplendor de la traducción* (A fordítás kínja és gyönyörűsége) címűt napjainkban is gyakran idézik a fordítástudománnyal foglalkozó spanyol kutatók. Ebben olyan, a fordítástudomány számára máig időszerű kérdéseket vet fel, mint például a fordítás lehetőségessége, lehetetlensége vagy a fordító láthatatlansága.

Fontos dátum a spanyol fordítástudomány önálló területként való megjelenésében az 1965-ös év, ugyanis ekkor jelenik meg Spanyolországban az első monografikus mű e tárgy körben: Francisco Ayala *Problemas de la Traducción* (A fordítás problémái) című munkája. A tanulmány mindössze negyven oldalas, jelentősége mégis óriási, mert ez az első spanyol szerzőtől, kasztíliai nyelven született, teljes egészében fordításméleti témájú mű. Korábban a fordítástudomány tárgykörébe tartozó művek szórványosan jelentek meg folyóiratokban, nyelvészeti munkákhoz írott bevezetőkben vagy más témájú kiadványok egy-egy fejezeteként, gyakran metodológiai, didaktikai jellegűek voltak, esetleg a műfordítás kérdéseit is érintő, írók közötti irodalmi viták részeként kerültek felszínre. 1984-ben még egyáltalán nem voltak fordítástudományi szakkönyvtárak Spanyolországban, a madridi *Biblioteca Nacional*ban fordítás címszó alatt csupán húsz-harminc könyv szerepelt. Nem létezett spanyol fordítástörténeti szakirodalom sem.

A nyelvészeti megközelítés a '70-es évek végén, a '80-as évek elejének táján kezdett elválni az irodalmitól angol és német nyelvészek műveinek hatására. Az igazi áttörést az 1977-es év hozta: ebben az évben jelent meg Alonso Schökel és E. Zurro *La traducción bíblica: lingüística y estilística* (Bibliafordítás: Nyelvészet és stilsztika) című könyve. Alonso Schökel számos bibliafordítással kapcsolatos nyelvészeti, hermeneutikai és

irodalmi problémát megfogalmazó cikk szerzője, akinek munkássága nagy lendületet adott a spanyol fordítástudomány fejlődésének.

Ugyanebben az évben írta meg Emilio Lorenzo a *Sobre el menester de la traducción* (A fordítás szükségességéről) című tanulmányát, és Gerardo Vázquez Ayora a washingtoni Georgetown Egyetemen kiadta *Introducción a la Traductología* (Bevezetés a fordítástudományba) című művét, amely ugyan nem Spanyolországban, de spanyol nyelven jelent meg, s amely már valóban komoly fordításelméleti összegző munka. 1978-1979-ben két új fordító- és tolmácsképző intézet is alakult két spanyolországi egyetemen: Barcelonában és Granadában (Rabadán, 1991).

A következő években robbanásszerűen megnőtt az érdeklődés, konferenciák egész sorát rendezték meg a fordítástudomány egy-egy speciális területéről. Az első már nemzetközi szinten is jelentős konferenciát 1980-ban rendezte meg az *Asociación Profesional Española de Traductores e Intérpretes*, az APETI (Fordítók és Tolmácsok Spanyolországi Szakmai Társulása) Madridban *1er Simposio Internacional sobre el Traductor y la Traducción* (Első nemzetközi szimpózium a fordítóról és a fordításról) címmel. 1983-ban a X. Alfonz Alapítvány és a Kulturális Minisztérium a *Biblioteca Nacional* termeiben kerekasztal-beszélgetést szervezett három gyakorlati témáról: a tulajdonnevek, a passzív szerkezet és a kölcsön- és tükörszavak fordításáról.

Ezt követően 1986-ban a Granadai Egyetem adott otthont a *Jornadas Europeas de Traducción e Interpretación* (Fordítási és Tolmácsolási Európai Napok) című rendezvénysorozatnak. 1987-ben a Leóni Egyetemen tartották meg a *Primeras Jornadas Nacionales de Historia de la Traducción* című fordítástörténeti témájú konferenciát, amelyre a szervezők legnagyobb meglepetésére 107 előadó jelentkezett a legváltozatosabb témájú absztraktokkal.

1989-ben ugyancsak Leónban volt az első *Coloquio Internacional de Traductología*. Ezzel szinte egy időben rendezték meg Madridban *Encuentros Complutenses en torno a la Traducción* címmel az első fordítástudományi találkozót, mely attól kezdve mindmáig minden évben várja az érdeklődőket. Az első évben még csak néhány előadó szerepelt, ám remekül előkészítette a talajt a második találkozónak, amelyet 1988 novemberében tartottak, s amelyen több mint hatvan szakember tartott előadást. Ahogyan láthatjuk, néhány év alatt rendezvények egész sora adott lehetőséget a fordítástudománnyal foglalkozó spanyol és nemzetközi szakembereknek és érdeklődőknek, hogy eszmét cserélhessenek, megismerjék egymás munkáját, illetve a nemzetközi kutatási eredményeket (Rabadán, 1991).

3.1.3. Modern kutatási irányok a spanyolországi fordítástudományban

Míg a kilencvenes évek első felében a spanyol kutatók figyelme főként a fordítástörténet, az irodalmi fordítás és a fordítás oktatásának kérdései felé fordult, az évtized második felében a fordítás szociokulturális aspektusai kerültek előtérbe. A kilencvenes

évek végén a fordítástudomány legtöbbet kutatott területe Spanyolországban még mindig a próza fordítás volt, ezt követte a dráma- és a versfordítás. Előtérbe került az irodalmi művek elemzése szövegnyelvészeti szempontok alapján (kohézió-, koherenciakutatás), illetve azok a kutatások, melyek a középpontba az olvasót mint befogadót helyezik (Valero Garcés, 1999). A kilencvenes évek közepétől rendkívüli módon megnőtt az érdeklődés a fordítás gyakorlati területei iránt, mint például a lexikai problémák különböző szakszövegekben (pl. informatika, orvostudomány), a velük kapcsolatos fordítási nehézségek. A kilencvenes és a kétezres években a másik, igen sokat kutatott téma Spanyolországban az audiovizuális fordítás volt, ennek hagyománya napjainkban is érezhető (pl. Mayoral Asensio, 1993, 2002; Martínez Sierra, 2012; Orero, 2005). A korábban is kutatott témák közé a fordítóképzések kapcsán újabban bekerült a fordítói kompetencia vizsgálata, például a PACTE-kutatócsoport munkája nyomán (PACTE, 2000, 2008, 2014), illetve a fordítói piaci változások nyomán a gépi fordítás kutatása (pl. Casacubierta Nolla & Peris Abril, 2017; Cid Leal et al., 2019). Napjainkban Spanyolország számos egyetemén található fordító- és tolmácsolás, jellemző azonban, hogy a tolmácsolást külön képzésként indítják, a fordításhoz pedig az interkulturális kommunikációt, illetve a kulturális mediációt társítják. Ezekhez az egyetemekhez sok esetben fordítástudományi kutatócsoportok is tartoznak, ezek körül pedig pezsgő tudományos élet alakult ki, ilyen például a madridi Complutense Egyetem irodalmi fordítási kutatócsoportja (INTRAL), a barcelonai Pompeu Fabra Egyetem audiovizuális fordítással foglalkozó MUFITAVI kutatócsoportja, a Granadai Egyetemen pedig több kutatócsoport is működik olyan változatos témákban, mint a terminológia és a szakfordítás összefüggései, valamint a kontrasztív lexikográfia fordítási vonatkozásai.

3.1.4. Spanyolország nyelvei és a terminológiafejlesztés

Spanyolország a tudatos terminológiafejlesztési munkát végző országok körébe tartozik, különösen a társhivatalos nyelvek esetében figyelhetjük meg a jó gyakorlatok megvalósulását. Soknyelvű országról van szó, az érvényben lévő 1978-as alkotmány értelmében hivatalos államnyelve a kasztíliai spanyol (a továbbiakban: spanyol), amelyet minden spanyol állampolgárnak kötelessége ismerni, és joga van használni, de egyéb hivatalos nyelveket is (katalán, galego, baszk) elismernek saját autonóm közösségeikben. Az alkotmány kimondja, hogy Spanyolország nyelvi sokszínűsége olyan kulturális örökség, amelyet tisztelni és védelmezni kell, a tartományok nyelvi autonómiával rendelkeznek, amelyet autonómia-státútumok rögzítenek (Estatuto de Autonomía).

A spanyol polgárháborút követő időkben, a Franco-korszakban (1939–1975) a katalán, a baszk és a galego nyelv használatát az összes hivatalos területen betiltották. Ez évtizedekre visszavetette a történelmi nyelvek fejlődését, majd az 1978-ban elfogadott demokratikus alkotmány a katalánt, a baszkot és a galegot társhivatalos (cooficial)

nyelvként egyes tartományokban elismerte (Berta, 2008). A mai Spanyolországban a Spanyol Királyi Nyelvi Akadémia (Real Academia Española de la Lengua) irányítja a művelt nyelvhasználattal kapcsolatos valamennyi tevékenységet, feladata – egyebek mellett – a helyesírási szabályzat szerkesztése. Az Akadémia időnként állást foglal nyelvhasználati kérdésekben is (Horváth, 2008).

A katalán nyelvet ma négy európai államban beszélik, főként Spanyolország északi területein (Katalónia, Valencia, Baleári-szigetek, és Aragónia egy része), továbbá Andorrában, Franciaország egy részén és az olaszországi Szardínia szigetén található Alghero városában. Katalónia 1979-es autonómia-státútuma kimondja, hogy a két hivatalos nyelv közül a helyi hatóságok a katalánt helyezik előtérbe, és a 2006-ban újra kiadott alaptörvény előírja azt is, hogy Katalónia állandó lakosai számára kötelező a helyi nyelv ismerete (Faluba, 2008). A baszk nyelv helyzete sajátos az Ibériai-félszigeten, hiszen nem indoeurópai nyelv, és eredete mindmáig vitatott. Használata a Franco-korszakban szintén tiltott volt, ma viszont Baszkföldön és Navarra tartományban társhivatalos nyelv. A baszk nyelvet a televízió, a rádió és a sajtó is használja, valamint az oktatás minden szintjén jelen van, normalizációja, a helyesírás rögzítése, az irodalmi nyelv megteremtése az 1919-ben alapított Baszk Nyelv Akadémiájához (Euskaltzaindia) kötődik (Echenique Elizondo, 2006; Morvay, 2008).

A galego nyelvet Galícia tartományban beszélik. A Franco-korszakot követően a galíciai parlament Nyelvpolitikai Főigazgatóság létrehozását írta elő, amelynek munkája nyomán a hivatalos norma elsőként 1982-ben jelent meg. A főbb elvek között szerepelt „az élő, beszélt nyelv elsődleges figyelembevétele, de ezt szükséges megtisztítani a spanyol interferenciáktól; a nyelvjárások tisztelete, de a variánsok közül előnyben részesül a területileg és demográfiaileg elterjedtebb alak; a történeti szempont, vagyis az etimológia és a középkori nyelvállapot figyelembevétele; a többi újlatin nyelvvel való harmónia”. A szókinccs sztenderdizációja a nyelvművelők beavatkozásával zajlott, a spanyol helyett a portugálból vagy a középkori spanyolból vettek át szavakat, tükröfordításokat, neologizmusokat alkottak (Szijj, 2008, p. 120). A felsorolt nyelveken túl Spanyolországban számos nyelvjárás is jelen van, ezek egyike a Kanári-szigeteken beszélt, az Ibériai-félsziget déli nyelvjárásaihoz és az amerikai spanyol nyelvi változataihoz sorolható kanári nyelv (Fóris, 2008).

Spanyolországban a terminológia művelése szabálytalan képet mutat: a katalán, a baszk és a galego nyelvek területén, a hozzájuk kapcsolódó autonóm közösségekben szervezettebb terminológiai munkálatok zajlanak, mint a többségi, kasztíliai spanyol nyelv területén. Cabré (1996a) ennek okait abban látja, hogy Spanyolországban a történelmi nyelvek a Franco-korszakot követően sokéves hallgatás után találtak magukra, ekkor indultak meg szervezett formában a terminológiai egységesítési törekvések, ugyanis a szakemberek és a nyelvészek részéről nagy érdeklődés mutatkozott a terminológia kérdései iránt. Mivel a katalánt, a baszkot és a galegot 1975 előtt nem

használhatták a hivatalok és az oktatás nyelveként, az ezt követő időszakban a tudományos és műszaki fejlődéshez nyelvfejlesztéssel és terminológia-tervezéssel is fel kellett zárkózni, így központi, autonóm tartományi irányítás mellett indult meg a terminológiai munka. A spanyol nyelv területén azonban, amely viszonylagos stabilitással bírt, nem végeztek ilyen intenzív, szervezett terminológiai munkát.

Spanyolországban az egyetemek nagy hangsúlyt fektetnek a fordító-, tolmácsolásra, valamint a terminológus mesterképzés is számos intézményben jelen van. A fordítástudomány, a fordító- és tolmácsolás legaktívabb központjai Madrid, Barcelona, Salamanca és Granada (Universidad Complutense, Madrid, Universidad Autónoma de Barcelona, Universidad de Salamanca, www.usal.es, Universidad de Granada) (Sermann, 2005, 2016). A terminológusképzés ezekben az intézményekben szintén jelen van, a nappali rendszerű képzések mellett online kurzusokat is szerveznek. A fogalmi rendezés, az egységes terminológia, a terminusok és egyéb nyelvű ekvivalenseik kijelölése, valamint az adatok terminológiai adatbázisokban való elhelyezése egy soknyelvű országban különösen fontos, mivel a dokumentumok többnyelvű megjelenítése olyan feladatot ró a szakemberekre, szerkesztőkre, fordítókra, amely rendszerezett terminológia, hatékony segédeszközök megléte nélkül szinte lehetetlen volna. A terminológiai munka Spanyolországban legfőképpen az egyetemekhez kapcsolódó kutatócsoportok munkája nyomán valósul meg, ezenkívül minisztériumok, kutatási központok és nyelvi, terminológiai szervezetek is végeznek ilyen jellegű munkát állami, autonóm tartományi támogatás mellett. 1975 után Spanyolországban terminológiai rendezésre számos kezdeményezés született, a terminológia harmonizált fejlődését elősegítő szervezetek létesültek, a kasztíliai spanyolon kívül egyéb hivatalos nyelvvel is rendelkező autonóm közösségek pedig autonómia-státútumukban rögzített nyelvpolitikai tervet, terminológiai szabványosítási programokat dolgoztak ki az új terminusok megalakítására és a terminológiai adatok rögzítésére.

3.2. Spanyolországi terminológiai szervezetek és adatbázisok

Spanyolországban számos terminológiai kezdeményezést és adatbázist találunk, főként a társhivatalos nyelvek területén; a kötet jelen fejezetében esettanulmány olvasható terminológiai szervezetekről és adatbázisokról. Az adatbázisok elemzése a kötet 2.2. fejezetében leírt szempontrendszer szerint történik.²¹

²¹ Az adatbázisokra vonatkozó adatok a kézirat lezárásának időpontjában (2021. október 31.) érvényes állapotot tükrözik.

3.2.1. A spanyol nyelvhez kötődő kezdeményezések

3.2.1.1. A Spanyol Terminológiai Társaság (*Asociación Española de Terminología*)

A Spanyol Terminológiai Társaság 1997-ben jött létre Madridban a terminológiában, a szaknyelvekben, a terminológiai források létrehozásában érdekelt személyek és intézmények kezdeményezésére, célja – a honlapról letölthető működési szabályzat szerint – a terminológia mint tudományterület fejlesztése, a szükséges terminológiai források kidolgozása, a már meglévők terjesztése, valamint a spanyolországi hivatalos nyelveken folyó terminológiai munka és kutatások elősegítése. Feladata ezenkívül a Spanyolországban működő terminológiával foglalkozó szervezetek, intézmények munkájának összefogása, összehangolása, Spanyolország nyelveinek harmonizált fejlesztése nemzeti és nemzetközi tudományos-műszaki területeken. A szervezet tagjai a terminológiát mint elméletet és mint tudományt művelő intézmények, egyetemi intézetek, személyek: a Spanyol Királyi Akadémia (Real Academia Española), a kasztíliai spanyol nyelv szabályozására, ápolására létrehozott nagy múltú intézmény, a Granadai és a Salamancai Egyetem Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke, a Spanyol Szabványügyi Hivatal (AENOR), a Spanyol Fordítóirodák Egyesülete, Spanyolország egyéb hivatalos nyelveihez kapcsolódó terminológiai társaságok (UZEL, TermCat, TERMIGAL), nyelvtechnológiával, könyvkiadással foglalkozó magáncégek, szakemberek, egyetemi oktatók, kutatók. A tagok teljes listáját megtaláljuk a honlapon.

Rendszeresen megrendezett konferenciái (Jornadas AETER) alkalmával a társaság közzéteszi az új tudományos eredményeket, valamint tudatosítja a terminológia létrehozóiban és felhasználóiban, hogy milyen fontos szerepe van e tudományágnak a szakemberek közötti kommunikációban; programjaikban a terminológia elméleti és gyakorlati kérdései egyaránt helyet kapnak. A honlapról hiperlinkek útján eljuthatunk egyéb, terminológiával foglalkozó szervezetek, intézmények honlapjaira, s a feltüntetett három kategória megkönnyíti a tájékozódást a felhasználó számára: 1) terminológia és nyelv spanyolul, 2) terminológia Spanyolország egyéb nyelvein és 3) terminológia a világban. A Spanyolországban, illetve más országokban kidolgozott terminológiai adatbázisok internetes lelőhelyeit is megtaláljuk (pl. IATE, EUSKALTERM, Neoloteca, Termium Plus), a honlap egybegyűjti továbbá a terminológiai vonatkozású kiadványok, folyóiratok elérhetőségét (Meta, International Journal of Lexicography, Tradumática), a szabványosítással foglalkozó spanyol és nemzetközi szervezeteket (ISO, CEN, CENELEC, AENOR), illetve a fordítók és tolmácsok munkájához hasznos egyéb forrásokat.

A spanyol terminológiai adatok online elhelyezésének céljából 2005-ben az AETER elindította a TERMINESP-projektet, amelyhez terminológiai szervezetek, intézmények, cégek és magánszemélyek csatlakoztak (Sermann, 2009). Célkitűzéseik között szerepelt az új terminusok kezeléséhez, létrehozásához kapcsolódó kritériumok

meghatározása. A TERMINESP azért jött létre, mert a fordítók és tolmácsok részéről felmerült az igény egy olyan terminológiai adatbázis létrehozására, amely megbízható adatokkal szolgál, és amelynek révén nem kell internetes keresőmotorokra hagyatkozniuk. Cabré (2007) a projekt fázisait így írta le: a) a spanyolországi spanyol nyelv terminológiai rendezése; b) a társhivatalos nyelvek terminológiájának összehangolása a spanyoléval; c) Latin-Amerika spanyolajkú országaiiban a terminológiai munkálatok előmozdítása; d) egy olyan hálózat létrehozása, amely összehangolja a spanyolországi és a latin-amerikai terminológiai központok működését.

A TERMINESP ma egy olyan terminológiai adatbázis, amely az interneten ingyenesen hozzáférhető, s melyhez a honlapon olvasható információk szerint az adatokat a Spanyol Szabványügyi Hivatal (AENOR) szolgáltatta. Része a Wikilenguának, amely a spanyol nyelv használatáról szóló gyakorlati információkat tartalmazó honlap (www.wikilengua.org).

3.2.1.2. ONCOTERM (*Granadai Egyetem*)

Az Oncoterm adatbázis a Granadai, a Valladolidi, a Málagai Egyetemnek és az Hospital Virgen de las Nieves kórháznak az orvosi terminológia tárgykörén belül végzett három évig tartó, 2002-ben lezárt interdiszciplináris kutatási projektjének eredménye. Az adatbázis honlapján olvasható, hogy a projekt befejezése óta az adatbázis nem frissült, az adatok azóta változatlan formában hozzáférhetőek. Az anyag nyelvészek és egészségügyi dolgozók együttműködéséből született, a spanyol Oktatási Minisztérium finanszírozta. A kétnyelvű (angol–spanyol) terminológiai adatbázist nemcsak fordítóknak és szakszövegíróknak szánták, hanem egészségügyi dolgozóknak, betegeknek, illetve családtagjaiknak is. A kutatócsoport munkájának célja sokrétű volt: egy spanyol és angol orvosi szövegekből álló korpusz létrehozása, fogalmi rendezés az onkológia területén, valamint a terminusok pontos definíciójára épülő terminológiai adatbázis létrehozása, amely megkönnyíti az orvosi szakfordítók munkáját.

Szerkezeti jellemzőit tekintve a terminusok besorolása ábécérendes, az adatbázis 1896 onkológiával, onkoterápiával kapcsolatos fogalmat és 4033 terminust tartalmaz: betegségeket, gyógyszereket, kezelési módokat, és az ezekhez kapcsolódó fogalmakat, amelyek hiperlinkek útján is összekapcsolódnak egymással, egységes fogalmi rendszert alkotnak. Az Oncoterm egy kb. 32 millió angol és spanyol szövegszóból álló korpusz alapján született, amelyet internetről származó dokumentumokból, CD-ROM formátumú orvosi enciklopédiákból, kézikönyvekből, rákbetegséggel foglalkozó nemzetközi szervezetek honlapjairól származó általános közönségnek szánt informatív anyagokból állították össze. A korpusz alapján szógyakorisági listát készítettek, ebből kiindulva vázolták fel a tárgykör fogalmi rendszerét (López Rodríguez et al., 2006a). A terminológusok egészségügyi szakemberekkel együttműködve rendelték a fogalmakhoz a preferált formákat angol és spanyol nyelven. Az adatbázis elkészítéséhez tanulmányozták

az ISO 12620-as szabványát, és megalkották az ONTOTERM nevű adatbázis-kezelő programot (López Rodríguez et al., 2006).

Ha belépünk az Oncoterm honlapjára, bal oldalon találjuk az angol nyelvű terminusok listáját ábécérendben, és az egyes terminusokra kattintva a következőket látjuk: a terminográfiai bejegyzés címe, azaz a fő terminus angol nyelven, ezt követi a tárgykör (*subject field*), amelyhez a terminussal jelölt fogalom tartozik, az adminisztratív adatok, majd egyes esetekben olyan honlapok elérhetőségét is feltüntetik, amelyek segítik a fogalom megértését, esetenként képeket is találunk. Majd a fogalmi struktúrák (*conceptual structures*) elnevezésű táblázat következik, ahol megtalálhatjuk a fogalmi címkét (*is a*), a hozzá kapcsolódó alkategóriákat, illetve azokat a fogalmakat, amelyekhez a terminus kapcsolódik (*ancestors, descendants*). Ezután következik a spanyol, illetve angol nyelvű definíció, majd a fogalom jelölőire vonatkozó terminológiai adatok (a terminus típusa, nyelvtani kategóriája, valamint megbízhatósági kódja). A 2002-ben készült terminológiai adatbázist elkészülése óta nem frissítették, csak egyszerű keresés alapján böngészhetünk benne.

Ha példaként megvizsgáljuk a *diet* terminushoz tartozó bejegyzést, azt látjuk, hogy a tárgykör meghatározása után (*medicine: risk factor, orvostudomány: kockázati tényező*) az adminisztratív adatok következnek. A fogalmi struktúrát táblázatos formában jelenítik meg: a terminus fogalmi címkéje a *food* (étel), majd néhány kapcsolódó fogalom (*macrobiotic-diet, ingestible, object*) is látható. Ezután két külön táblázat következik az angol nyelvhez és a spanyol nyelvhez kapcsolódó adatokról: a fogalom definíciója, a terminushoz kapcsolódó grammatikai adatok, majd a megbízhatósági kód olvasható.

3.2.2. A katalán nyelvhez kötődő kezdeményezések és adatbázisok

Az utóbbi években a Katalóniában tapasztalható függetlenségi törekvések nyomán a katalán nyelv mint a katalán identitás egyik eleme is az érdeklődés középpontjába került. A katalán nyelv helyzete Spanyolországban belül sajátos, használatát – a baszkhoz és a galegóhoz hasonlóan – a spanyol polgárháborút követő időkben, a Franco-korszakban (1939–1975) az összes hivatalos területen betiltották. Ez évtizedekre visszavetette a fejlődését ezeknek a történelmi nyelveknek, melyek majd csak az 1978-ban elfogadott demokratikus alkotmánynak köszönhetően kerülhettek egyes autonóm közösségekben társhivatalos (*cooficial*) nyelvi státuszba. Az új nyelvi státusszal együtt járt annak felismerése is, hogy a sokéves hallgatás után terminológiai egységesítési törekvésekre van szükség, a tudományos és műszaki fejlődéshez nyelvfejlesztéssel és terminológiatervezéssel is fel kellett zárkózni, így központi, autonóm tartományi irányítás mellett indult meg a terminológiai munka. A terminológia elméletének és gyakorlatának művelése ennek következtében Spanyolországban szabálytalan képet mutat: a katalán, a baszk és a galego nyelvek területén, a hozzájuk kapcsolódó autonóm

közösségekben sokkal szervezettebb terminológiai munkálatok zajlanak, mint a többségi spanyol nyelv esetében (Cabré, 1996b).

Katalóniában a katalán és a spanyol nyelvek státuszában, hivatalos használatában az utóbbi években számos változás volt megfigyelhető, Katalónia függetlenségének kérdéskörével párhuzamosan a nyelvi autonómia gyakorlati megvalósulási formáit is többször újraértelmezték. A következő alfejezetekben katalán terminológiai adatbázisok elemző bemutatása olvasható.

3.2.2.1. A katalán nyelv hivatalos színtereken és az oktatásban

A katalán nyelvet ma négy európai államban tízmillióan beszélik, főként Spanyolország északkeleti területein (Katalónia, Valencia, Baleári-szigetek, és Aragónia egy része), továbbá Andorrában, Franciaország egy részén és az olaszországi Szardínia szigetén található Alghero városában. A katalán a neolatin nyelvek családjába tartozik, legközelebbi rokona az oksztán, szűkebb besorolásáról, galloromán vagy iberoromán jellegéről mindmáig tipológiai viták zajlanak a nyelvtörténészek között (Berta, 2001).

Spanyolországban 1978 után, az alkotmány megszületésének nyomán az autonóm közösségek is megalkották saját autonómia-statútumaikat, amely dokumentumok részletesen tárgyalják a nyelvi autonómia kérdéskörét. Az 1979-ben született katalán autonómiatörvény kimondja, hogy Katalónia hivatalos nyelve a katalán, de a dokumentum hivatalos nyelvként ismeri el ezzel együtt a spanyolt is mint államnyelvet. Sente-Varga (2012) az 1979 és 2010 közötti időszakra vonatkozóan összefoglalja a katalán nyelvi autonómiához kapcsolódó legfontosabb lépéseket, törvényi intézkedéseket. Az autonómia-státútum megszövegezését követően 1983-ban a katalán nyelvi normalizációs törvény is megszületett, amely hangsúlyozta annak fontosságát, hogy a katalán nyelv a hivatalos szférában, az oktatásban és a közmédiában is elfoglalhassa méltó helyét. A '80-as években induló nyelvi kampányok a lakosság bevonásával, a társadalmi felelősség hangsúlyozásával jelentős eredményeket értek el ezeken a kiemelt területeken. 1998-ban új nyelvtörvény, majd 2006-ban új autonómia-státútum született, melyekben nagy hangsúlyt kapott a Katalónián kívüli, katalánul beszélő területeknek a nyelv segítségével történő összekapcsolása (pl. Spanyolországban a Baleári-szigetek és Valencia, Spanyolországon kívül pedig Andorra, Szardínia szigetén Alghero városában, Franciaország egy részén). Pujol Berché (2013) kiemeli, hogy a katalán nyelv kérdése egyben mindig katalán politikai kérdés is volt, az identitás kifejezésének megnyilvánulása, melyet a politikusok gyakran eszközként használtak. A 2006-os státútum nem csak azt mondja ki, hogy Katalóniában a katalán az elsődlegesen használt nyelv a közigazgatásban, a médiában és az oktatásban, és hogy Katalónia lakosainak ismernie kell mind a katalán, mind pedig a spanyol nyelvet, de azt az alapelvet is rögzíti, mely szerint nyelvi alapon senkit sem érhet diszkrimináció.

A Franco korszak után a katalán nyelv státuszának változása a nyelvnek az oktatásban betöltött szerepét is megváltoztatta. Az 1980-as évekre Katalónia fejlett ipari központtá vált, amely vonzotta a bevándorlókat, a 80-as évek közepére a lakosság fele már bevándorló volt. Miközben az autonóm közösségekről szóló 1979-es törvény engedélyezte a katalán használatát Katalónián belül, a közoktatásban oktató tanárok egy része nem tudott katalánul, vagy éppen nem tudott katalán nyelven tanítani. Az 1983-as nyelvi egységesítésről szóló törvény ezért azt is előírta, hogy a katalán legyen a közoktatásban általánosan használt nyelv, és a közoktatásban részt vevő gyermekek felzárkóztatását mind spanyol, mind katalán nyelvből az iskoláknak kell megszervezni. Az 1998-as törvény és a 2006-os nyelvi törvények eredményeképpen az iskolákban mind több tantárgyat tanítottak katalánul, és lassanként a katalán nemcsak a közoktatásban, de a hivatalos és a mindennapi életben is általánosan használt nyelvvé vált. A folyamat ellenpontjaként 2014-ben a spanyol parlament kidolgozott egy tervezetet, melynek értelmében a spanyol nyelvnek nagyobb teret követeltek Katalóniában, ám a tervezetet többször visszautasították, és máig nem lépett hatályba (Németh, 2018).

3.2.2.2. Katalán nyelv, katalán identitás

Lénárt (2018) Katalónia 20. századi történetét összefoglaló munkájában felhívja a figyelmet arra, hogy az autonóm közösség huszadik századi történelme egyenes következménye az előző évszázadok feszültségeinek. Fontos momentumként a szerző kiemeli, hogy Spanyolország GDP-jének 20%-át Katalónia termeli ki, és a központi kormány ennél jóval kevesebbet juttat vissza az autonóm közösségnek, a 2008-as válság pedig még inkább elmélyítette az ellentéteket Katalónia és Madrid között. A katalán identitás kialakulásában a nyelvnek fontos szerepe van, és a függetlenségpárti politikusok, valamint a társadalom egy része ma is a nyelvet tartja az identitás elsődleges jelképének, így a nyelv a napjainkban zajló függetlenségi törekvések fontos eszközévé vált.

A katalán identitás elengedhetetlen részét képezi a nyelv; Berta (2018) szerint napjainkban a függetlenedési törekvések és az egységesség mellett érvelők szándékai még e politikai kérdés megvitatásának nyelvhasználatában is megmutatkoznak, mivel a függetlenséget hangoztatók katalánul, az egység megmaradását szorgalmazók spanyol nyelven érvelnek. A társhivatalos nyelvi státusz bizonyos szempontból aszimmetrikus helyzetet hozott létre, mivel a katalán nyelvpolitika katalán nyelvű közoktatásra törekszik, melynek célja Katalónia „újrakatalanizálása”, ez azonban a nem katalán nyelvű lakosságra nézve hátrányokkal jár és feszültségeket teremt. A katalán nyelvnek tiltott státusza ellenére a Franco-korszakban is fontos szerep jutott, mivel a munkásréteg fontosnak tartotta, hogy a gyerekeik megtanuljanak katalánul, hiszen a nyelvtudást a társadalmi felemelkedés eszközének tartották. A katalán nép ellenállása a diktatúra alatt érezhető volt, ez az ellenállás pedig a nyelvhasználatban is megmutatkozott: a

katalánok kétnyelvűek lettek ugyan, de ragaszkodtak a nyelvükhöz, és folyamatosan küzdöttek azért, hogy a nyelvük egyenrangú legyen a spanyollal (Nemes, 2015; Soler Costa, 2009).

Déri és Faluba (2018) a nyelvet szintén a katalán identitás egyik fontos összetevőjeként határozza meg, további tényezőkként a saját történelmet és a saját kulturális teljesítményt, valamint az ezekre való büszkeséget írják le. A szerzők szerint ez az oka a függetlenségi törekvéseknek, nem pedig a viszonylagos jólét, az életszínvonal féltése, hiszen a függetlenség hiánya miatt a katalánok úgy érzik, nehéz biztosítani nyelvük fennmaradását, valamint a kulturális teljesítményük megítélése a zene, a képzőművészet, az építészet, a sport terén elveszik a spanyolság ernyője alatt. A katalánok nyelvféltésének másik okát Nemes (2015) ismerteti. A nyelv akkor marad élő, ha a társadalom valamennyi nyelvhasználati szintjén jelen marad, a kétnyelvűség azonban átmeneti állapotnak tekinthető, így a szerző valószínűnek tartja, hogy a katalán egy olyan világnyelvvé való érintkezés során, mint a spanyol, vissza fog szorulni, és a katalánok előbb-utóbb nyelvet váltanak. Ha a mindennapi kommunikációban, az üzleti ügyekben, a bíróságon a szélesebb körben elterjedt spanyol nyelv válik uralkodóvá, a katalán pedig visszahúzódik a családi, iskolai használat szintjére, akkor valószínűbb egy olyan forgatókönyv, mely szerint hosszabb távon a spanyol a demokráciában is kiszoríthatja a katalánt.

3.2.2.3. A Neoloteca és a Cercaterm adatbázisok (TermCat)

A jelen fejezetben a tárgyalt adatbázisok elemzéséhez egy átfogó, több szempontra kiterjedő értékelési rendszer alkalmazása olvasható, amely négy kategóriaelem mentén vizsgálja a nyilvánosan elérhető központi terminológiai adatbázisokat (Tamás & Sermann, 2019a, 2019b). A nyomtatott és online szótárak vizsgálatához készült elemzési szempontokból kiinduló rendszer négy fő szempont köré épül fel: 1) az adatbázissal kapcsolatos háttérinformációk (az adott domén fellelhető adatbázisainak áttekintése, irányzatok szerinti besorolás, az adatbázis-előállító jellemzői, a célcsoport és a felhasználási cél); 2) technikai paraméterek (a szoftver jellege, az adatbázis hozzáférhetősége); 3) tartalmi információk (az adatbázis általános jellemzői, szerkezetének részletes jellemzői); 4) az adatbázis használatával kapcsolatos információk (az adatbázis kezelhetősége, az adatok frissítése, megbízhatósága, az adatbázis innovatív jellege, társadalmi haszna és szakmai fontossága).

Mivel a két adatbázis a fenti négy szempontot tekintve nagyon hasonló, ezért a jellemzőiket összefoglalva ismertetem, majd a részletes elemzést követően példaképpen megvizsgálom a Cercatermben a dokumentáció terminushoz kapcsolódó bejegyzések tartalmát, különös tekintettel az adatbázisban fellelhető könyvtártudományi és a dokumentum-menedzsmenthez kapcsolódó fogalmakra.

Az adatbázisokhoz kapcsolódó háttérinformációk

Mindkét adatbázist a Termcat katalán terminológiai intézmény hozta létre, amely 1985-ben alakult meg a Katalán Kormány (Generalitat de Catalunya) és a Katalán Tanulmányok Intézetének (Institut d'Estudis Catalans) kezdeményezésére. A szervezet a honlapján olvasható információk szerint küldetésének tartja a katalán terminológia fejlesztését és a különböző tárgykörök terminológiai rendezését innovatív források és eszközök folyamatos létrehozásával, állandó kapcsolatot tartva a szakemberekkel és a terminológia felhasználóival. A szervezet honlapja spanyol, katalán és angol nyelven is tanulmányozható, célkitűzése a katalán nyelv szabványosítási folyamatának elősegítése a soknyelvűség és a sokszínűség tiszteletben tartásával. Felépítését tekintve a szervezet élén az Igazgatótanács (Consell de Direcció) áll, a terminológiai szabványosítási munkát, azaz a különböző tárgykörökben megjelenő új ismeretek elterjesztéséhez szükséges terminusjelöltek közül a preferált formák kijelölését a Felügyelőtanács (Consell Supervisor) végzi. A TermCat együttműködik a terminológia mellett elkötelezett spanyol és nemzetközi szervezetekkel, szorgalmazza a soknyelvű terminológiai munkát a katalán nyelv nemzetközi szintereken való elterjesztésének céljából, szorosan együttműködik a katalán nyelvterületen működő egyetemekkel, kapcsolatot tart terminológiai projekteken részt vevő szakemberekkel, egyetemi képzésekhez is hozzájárul azáltal, hogy gyakorlati lehetőséget biztosít graduális és posztgraduális hallgatók számára a terminológia, a bölcsészettudományok, valamint fordító- és tolmácsolás területéről (TermCat, 2006).

Az adatbázisok az irányzatok szerinti besorolásukat tekintve egyrészt nyelvpolitikai célokat szolgálnak, másrészt pedig szabványosító szerepük is van. Célcsoportjukat tekintve elsősorban fordítók, tolmácsok, valamint dokumentációkészítők számára szolgálhatnak hasznos segédeszközként. Arra a kérdésre, hogy a Cercaterm esetében előíró vagy leíró jellegű adatbázisról van szó, a Cercaterm súgójában, a források és munkamódszerek leírásánál találhatunk választ. A leíró jellegű adatbázisok (lásd bővebben Tamás & Sermann, 2019a, 2019b) információt nyújtanak a felhasználóknak a terminológiai adatokról, míg az előíró adatbázisok normatív jellegűek. A Cercaterm-ben mindkét jelleg egyszerre érvényesül: egyrészt a Felügyelőtanács által szabványosított fogalmakat és terminusokat tartalmazza, ilyen esetekben inkább az előíró jelleg válik nyilvánvalóvá, másrészt a TermCat által végzett terminológiai kutatások eredményeit gyűjti egybe, ezért leíró adatbázisnak is tekinthető. A Neoloteca esetében inkább előíró adatbázisról van szó, bár a terminusok használata nem válik kötelező érvényűvé, mint például a szabványokhoz kapcsolódó terminológia esetében, inkább ajánlásnak tekinthetők.

Az adatbázisok technikai paraméterei

Az adatbázisok esetében a technikai paraméterek esetenként csak a szerkesztési elvek ismeretében írhatók le, így van ez a Neoloteca és a Cercaterm felhasználói felületén is, mivel a honlapon található tájékoztató anyagokból nem derül ki egyértelműen, milyen szoftverrel készültek. Kiderül viszont az, hogy az intézmény kutatók, doktoranduszok rendelkezésére bocsátja az általa összeállított terminológiai korpuszokat, honlapjáról szabadon letölthető a GesTerm terminológiakezelő szoftver, amely lehetővé teszi a terminológiai munkához kapcsolódó főbb feladatok elvégzését: terminográfiai bejegyzések létrehozását, a bejegyzésekhez kapcsolódó információk rögzítését, nyomtatható listák létrehozását. A GdTweb nevű szoftverük terminológusok és szakemberek számára készült, akik távolról működnek együtt a TermCattal, és lehetővé teszi számukra, hogy a weben keresztül a központ terminológiai adatbázisával összeköttetésben álló adatbáziskezelő programot használják. Feltételezhető tehát, hogy az adatbázis kidolgozásához is saját fejlesztésű szoftvert alkalmaztak.

Mindkét adatbázis nyilvános, bárki által regisztráció nélkül hozzáférhető, hiszen az alkotók célja az intézmény által szabványosított terminológiai adatok minél szélesebb körű elterjesztése. A felhasználónak lehetősége van az adatbázis felhasználói felülethez szolgálat oldalra regisztrálni, a regisztrációt követően pedig felveheti a kapcsolatot a TermCat ügyfélszolgálatával, javaslatokat tehet, megjegyzéseket küldhet. Speciálisan mobiltelefonokra kifejlesztett alkalmazás nem tölthető le az adatbázisokhoz, a telefon böngészőjében azonban telefonos megjelenítésre optimalizált formában jelenik meg a felhasználói felület, amely így kényelmesen tanulmányozható. Az adatbázisok honlapján a Terminologia Oberta (Nyílt terminológia) fülre kattintva a Neolotecához és a Cercatermhez hasonló felhasználói keresőfelület nyílik meg, amelyről különböző formátumban (PDF, XML, HTML) letölthetők a TermCat által folytatott terminológiai kutatásokból származó különböző adatok. Az adatok letölthetőségének nagy előnye például az, hogy az így kapott adatok terminológiakezelő szoftverekbe importálhatók, és fordítás közben hatékonyan felhasználhatók.

Az adatbázisok tartalmáról szóló információk

Az adatbázisok általános jellemzőinek felméréséhez elsőként annak vizsgálata olvasható, hogy kidolgozások szemasziológiai vagy onomasziológiai elveket érvényesítettek. A Neoloteca és a Cercaterm felhasználói felületének szintjén a fogalomalapú szerkesztési mód azáltal válik nyilvánvalóvá, hogy minden bejegyzésnél szerepel a tárgyköri besorolás, valamint definíció is megtalálható legalább egy nyelven, a Neoloteca és a Cercaterm ezek alapján onomasziológiai szemléletű adatbázisnak tekinthető. Az általános jellemzők vizsgálatakor megállapítható, hogy az adatbázis egyszerű, hagyományos vagy összetett (lásd bővebben Tamás 2014, p. 111), ilyen értelemben a Neoloteca és a Cercaterm hagyományos adatbázisként értékelhető; fogalomalapúak,

érvényesül bennük a terminusautonómia, a terminusok önálló szerepeltetésének elve, a bejegyzések kidolgozottak, tartalmazzák a definíciót, kereséskor pedig az egyes fogalmak a találati lista alapján tárgykörök szerint különülnek el.

Az elemzésre alkalmazott szempontrendszer (Tamás & Sermann, 2019a, 2019b) a nyomtatott és elektronikus szótárak tartalmi elemzéséhez használt kritériumokat adaptálja a terminológiai adatbázisok vizsgálatához, ennek megfelelően a mega-, makro-, mikro- és mezostruktúra elemeit rendszerezi. A megastruktúra szintjén mindkét adatbázis esetében elmondható, hogy részletes segédlet áll a felhasználó rendelkezésére mind az alkalmazott rövidítések feloldásával, mind pedig a nyelvi azonosítókhoz tartozó nyelvekkel kapcsolatban.

A mega- és a makrostruktúra szintje

A Neoloteca felületén a *Presentació* (Bemutakozás) fülre kattintva katalán, spanyol és angol nyelvű ismertetőt találunk, amelyből kiderül, hogy az adatbázisban a TermCat Felügyelőtanácsa által szabványosított műszaki és tudományos tárgykörökhöz tartozó neologizmusok katalán nyelvű definíciókkal és egyéb nyelvű ekvivalensekkel együtt található meg. Az ismertető linket is tartalmaz az adatbázis kidolgozásához a szerkesztők által felhasznált források listájáról, és fellelhető a legutóbbi frissítés időpontja is. A bejegyzések, fogalmak, nyelvek, tárgykörök számáról a bemutatkozó részben explicit információt nem találunk, a felhasználó azonban küldhet közvetlen üzenetet az adatbázis szerkesztőinek, ha segítségre van szüksége, vagy éppen megjegyzést fűzne valamelyik bejegyzéshez.

A Cercaterm esetében, ha a megastruktúra szintjén vizsgálódunk, a keresőfelületen az adatbázis címe alatt alcímként láthatjuk az adatbázis leírását, mely szerint a gyűjtemény a TermCat által kidolgozott valamennyi terminográfiai bejegyzést tartalmazza. A keresőfelületen a kérdőjel ikonra kattintva linkek útján négy rövid katalán nyelvű dokumentumot nyithatunk meg: az adatbázis ismertetőjét, a terminológiai adatok forrásainak jegyzékét, a rövidítések feloldását, valamint a nyelvi azonosítókhoz tartozó jelmagyarázatot. Az ismertetőben tájékoztatást kapunk a keresés és az adatok megjelölésének módjairól, valamint a bejegyzések számáról.

Ha a makrostruktúra szintjén vizsgálódunk, azt láthatjuk, hogy az adatbázisok felülete katalán, spanyol, oksztán és angol nyelven tanulmányozható, egyszerű és összetett keresési mód áll a rendelkezésünkre. A tartalmi jellemzőiket tekintve katalán, spanyol, angol, német, olasz és francia alfabetikus tárgymutató útján lehet hozzáférni a TermCat Felügyelőtanácsa által szabványosított terminusokhoz, valamint latin nyelvű nomenklatúrákhoz a botanika és a zoológia tárgykörében. Ha az egyszerű keresési módot választjuk, kereshetünk terminusra, illetve kiválaszthatjuk a nyelvet a Neoloteca esetében alábbiak közül: katalán, spanyol, francia, német, angol, latin, a Cercatermben pedig 45 nyelv közül, melyek között olyanok is megtalálhatók, mint a japán, a szárd

vagy a guaraní. Természetesen nem minden terminushoz található minden nyelven ekvivalens, sajnos azonban a kereséshez a fő terminust mindenképpen fel kell tüntetni, nyelv szerinti keresés nem lehetséges, így nem lehet információhoz jutni arról, mely terminusok találhatóak meg az adatbázisban az egyes nyelveken. Mindkét adatbázisban összetett keresés útján kutathatunk az elnevezések, a definíciók tartalmában és a definíciókhoz fűzött megjegyzésekben, megadhatjuk a keresés nyelvét, valamint a keresett elem nyelvtani kategóriáját is. A Neolotecában 29, a Cercatermben 33 tárgykör terminusait és definícióit találjuk meg a legkülönbözőbb tárgykörökben (pl. egészségügy, társadalomtudományok, sport, fizika). Az adatbázisokat rendszeresen frissítik, az újonnan jóváhagyott terminusokat külön részben rögzítik (nuevas incorporaciones). Feltüntetik a használatban lévő, bár a TermCat által elutasított formákat is, ezeket *-gal jelölik, és megkülönböztetik az általuk preferált formát, melyet a Felügyelőtanács olyan kutatómunka során jelöl ki, amely a honlapon olvasható információk szerint nyelvi, terminológiai, társadalmi szempontokat éppúgy szem előtt tart, mint a tárgykör szakembereinek véleményét. Ha rákeresünk egy-egy terminusra egyszerű kereséssel, és kiválasztjuk a nyelvet, a kapott találati listában a terminus előtt található nyílra kattintva lenyílik a terminushoz kapcsolódó bejegyzés. A bejegyzésekben kizárólag szöveges információkat találunk, képi, multimédiás anyagok nem láthatók.

A mikro- és a mezostruktúra szintje

A fő terminus mindkét adatbázisban katalán nyelvű, ez adja a bejegyzések címét, majd ismét a katalán terminust látjuk a nyelvi azonosítójával és a grammatikai kategória megjelölésével. Ezután következnek az egyéb nyelvű ekvivalensek ugyancsak nyelvi azonosítóval ellátva, majd a tárgykör megjelölése, a katalán nyelvű definíció, valamint a definícióhoz fűzött esetleges megjegyzések. A mikrostruktúra szintjén a bejegyzések rendezettségét a továbbiakban konkrét példákon keresztül mutatom be.

Amikor a Neolotecában egyszerű keresés útján a keresett terminus mezőjébe begépeljük a *ciberseguridad* (kiberbiztonság) spanyol terminust, akkor a találati listában egyetlen katalán terminus jelenik meg: *ciberseguretat*. A terminus előtti nyílra kattintva lenyílik a fogalomhoz tartozó bejegyzés, melynek felületén a fő terminus tehát a katalán nyelvű, az első adat szintén a katalán terminus a rá vonatkozó grammatikai információval (nőnemű főnév), a második az elfogadott szinonimája (*seguretat informàtica*) majd a spanyol, francia és angol nyelvű ekvivalensek és szinonimáik következnek nyelvi azonosítókkal ellátva. Feltüntetik a tárgyköri besorolást (*Telecomunicacions, Telemàtica*), a fogalom katalán nyelvű definícióját, majd megjegyzésben katalán nyelven azt is olvashatjuk, hogy a szerkesztők milyen megfontolások alapján döntöttek a két párhuzamos alak együttes szerepeltetése mellett. A bejegyzéseken belül nem tüntetik fel egyenként a terminológiai adatok forrását, mivel a bejegyzéseket a Felügyelőtanács döntései alapján dolgozzák ki.

Ha például a Cercatermben egyszerű keresés útján a keresett terminus mezőjébe begépeljük a *península* (félsziget) katalán terminust, akkor a találati listában egyetlen pontos egyezésként a *península* jelenik meg. A terminus előtti nyílra kattintva lenyílik a fogalomhoz tartozó bejegyzés, melynek felületén a fő terminus tehát a katalán nyelvű, az első adat szintén a katalán terminus a vonatkozó grammatikai információval (nőnemű főnév), majd a spanyol, francia és angol nyelvű ekvivalensek következnek, a francia alatt szinonimával együtt. Feltüntetik a tárgyköri besorolást (*Geografía física, Geomorfología*), valamint a fogalom katalán nyelvű definícióját. A bejegyzés jobb felső sarkában a Font linkre kattintva lenyílik a bejegyzésben található adatok forrását ismertető adatlap.

A mezostruktúrát illetően az adatbázison belül az utalások rendszerét kell megvizsgálnunk: a bejegyzések elkülönülnek egymástól, belső linkek és külső forrásra irányító linkek nem találhatók. Mindkét adatbázis esetében érdekes sajátossága a bejegyzéseknek, hogy a megosztás ikonon keresztül az egyes bejegyzések közvetlenül megoszthatók a Facebookon és a Twitteren, valamint másolható link is létrehozható.

Az adatbázisok használatáról szóló információk

Az adatbázis használatáról szóló információkat illetően elsőként a kezelhetőséget és az adatbázis felhasználóbarát jellegét kell megvizsgálnunk. A TermCat adatbázisaiban a rövidítések rendszere logikus felépítésű, a keresőfelületen a kérdőjel ikonra kattintva megtaláljuk az alkalmazott rövidítések listáját és azok feloldását. A keresőfelület egyszerűen kezelhető, felhasználóbarát, felesleges, zavaró elemektől mentes, így a keresés gyorsan, hatékonyan kivitelezhető. A használatnál kapcsolatban szintén fontos kérdés az adatok frissítésének rendszeressége, különösen igaz ez egy olyan adatbázisra, amely neologizmusokat gyűjt össze és tesz közzé. A Neolotecában az utolsó frissítés időpontját a *Presentació* rész tartalmazza, a tanulmány megírásának időpontjában ez a jelen kötet megírásának időpontjában 2021. október 28. A Cercaterm esetében a legutóbbi frissítés időpontjára vonatkozó pontos adatot nem találunk, de az adatbázis ismertetőjében azt olvashatjuk, hogy havonta történik a frissítés. A használathoz kapcsolódó szempontok körébe tartozik az adatbázis társadalmi hasznának vizsgálata: a Neoloteca és a Cercaterm egyaránt nyelvpolitikai célokat szolgál, és alkalmas is ezen célok megvalósítására, mivel hozzájárul a terminológiai adatok minél szélesebb körben való elterjesztéséhez.

A dokumentáció terminushoz tartozó bejegyzések a Cercaterm adatbázisban

A dokumentáció fogalmába Fóris és Faludi – Cabré (1998) besorolásával egyetérve – a szakírást, a szakfordítást és a műszaki dokumentációt sorolja, a szintén dokumentáció terminussal jelölt könyvtári dokumentációt pedig a dokumentum-menedzsment tárgykörébe utalja (Fóris & Faludi, 2019). Az alábbiakban megvizsgálom a Cercaterm

adatbázisban a dokumentáció fogalmához tartozó bejegyzések tartalmát, a fogalom tárgyköri besorolását, valamint az adatbázisban fellelhető katalán nyelvű definíciókat és egyéb nyelvű ekvivalenseket.

Ha egyszerű keresés útján a terminus keresőmezőjébe katalán nyelven beírjuk a dokumentáció (*documentació*) kifejezést, és a keresés nyelveként kiválasztjuk a katalánt, a tárgykör megjelöléséhez pedig kiválasztjuk az összes tárgykört (*Totes*), akkor a keresés eredményeként nyolc pontos (*exactes*), tizenöt részleges (*que conté*), száznyolcvan körülbelüli (*aproximats*) találatot kapunk. A pontos találatok listászerű felsorolásban jelennek meg, a katalán nyelvű fő terminus alatt a tárgykör megjelölése látható, a terminus melletti nyílra kattintva pedig lenyílik az adott fogalomhoz tartozó bejegyzés. A lista alaposabb vizsgálatokor rögtön szembetűnik, hogy három olyan bejegyzés is szerepel, amelyben a fogalom a könyvtártudomány tárgykörébe tartozik (*Biblioteconomia. Documentació*), tehát a listából arra következtetünk, hogy a homónia jelenségével állunk szemben. Az első találat bejegyzésén belül jobb oldalon a Forrás (*Font*) fül lenyitásával ablak nyílik meg, melyben az olvasható, hogy a bejegyzés revízióra szorul, és kérdés esetén a felhasználó keresse fel a TermCat ügyfélszolgálatát. Ezután következnek a katalán nyelvű fő terminus a grammatikai kategória megjelölésével (nőnemű főnév), az egyéb nyelvű ekvivalensek: spanyol, francia, olasz és angol, majd a fogalom katalán nyelvű definíciója. Ennek értelmében a dokumentáció az információgyűjtésre és -feldolgozásra szolgáló folyamatosan és szisztematikusan végzett műveletek és technikák összessége, melyek lehetővé teszik a dokumentációs folyamat során keletkezett dokumentumok kezeléséhez kapcsolódó feladatok elvégzését. A definíciók az adatbázisban kizárólag katalán nyelven olvashatók. A második, szintén a könyvtári dokumentáció tárgykörébe tartozó fogalomhoz tartozó bejegyzésnél a forráshoz kapcsolódó megjegyzésként szintén azt olvashatjuk, hogy a bejegyzés revízióra szorul. A fő terminus katalán nyelvű, ekvivalensek ebben az esetben is spanyol, francia, olasz és angol nyelven olvashatók. A definíció megfogalmazása eltér az előzőtől, így nyilvánvalóvá válik, hogy ebben az esetben egy másik fogalomról van szó. A definíció a következőképpen hangzik: összegyűjtött vagy benyújtott dokumentumok összessége. A harmadik, azonos terminussal jelölt könyvtári dokumentációs fogalom bejegyzésében szintén megtalálható a forráshoz fűzött, fentebb leírt megjegyzés és az egyéb nyelvű ekvivalensek, a definíció pedig így írja le a fogalmat: valamely tény, tanulmány vagy érvelés bizonyítására szolgáló dokumentumok összessége.

A találatok közül a következő megvizsgált bejegyzés tárgyköri besorolása *Gestió documental*, azaz dokumentum-menedzsment. A forrásmegjelölésnél az alábbiakat olvashatjuk: a bejegyzésben megtalálható információk az UNE-ISO 30300:2011 *Informació i documentació. Sistemes de gestió per a documents. Fonaments i vocabulari* (Információ és dokumentáció: dokumentumkezelő rendszerek. Alapvetések és szógyűjtemény) című katalán nyelvű szabványból származnak. Az ISO-szabványt a Spanyol

Szabványügyi Hivatal az AENOR (www.aenor.com) spanyol szabványként vezette be, a TermCat pedig, amely szervezet a spanyol nyelvű szabványok katalán nyelvre fordításáért is felelős, gondoskodott a szabvány katalán nyelvű bevezetéséről. A bejegyzés érdekessége, hogy nemcsak a terminus spanyol, francia és angol nyelvű ekvivalenseit sorolja fel, hanem ezek mellett egy kódszám is szerepel, melynek segítségével a definíció könnyedén visszakereshető a szabvány szövegében. A dokumentum-menedzsment tárgykörébe tartozó fogalom meghatározása így hangzik: meghatározott funkcióra, folyamatra vagy tranzakcióra vonatkozó műveleteket, instrukciókat, határozatokat, eljárásokat vagy szervezeti szabályokat leíró dokumentumok összessége. Az ismertetett bejegyzéseken túl a keresés az alábbi tárgykörökben eredményezett találatokat: földrajz, térképészet; büntetőjog, gazdaság, vállalati kommunikáció. A térképészeti fogalom a definíció forrásaként a TermCat földrajzi elektronikus szótárát jelöli meg, a büntetőjogi fogalomhoz kapcsolódó bejegyzésben hiányzik a definíció, forrásként pedig szintén a TermCat egyik online, tematikus szótárát jelöli meg, melyhez link útján juthatunk el. A bejegyzések közös vonása, hogy a definíciókban a dokumentáció fogalma minden esetben dokumentumok összességként jelenik meg.

A részleges találat (*que conté*) arra utal, hogy a bejegyzéshez kapcsolódó fő terminus több szóból álló kifejezés, melynek egyik eleme a dokumentáció terminus. A részleges találatok elemzését a jelen kötet nem tartalmazza, ezekre vonatkozóan csak néhány releváns szempontot ismertetek. A találatok között a dokumentum-menedzsment tárgykörében nem látható egyetlen bejegyzés sem, a könyvtártudomány tárgykörben viszont több is megtalálható. Az első példa a dokumentáció factográfica (faktografikus dokumentáció) fogalma, amelynek esetében a definíció a következőképpen hangzik: terminológiai kérdésekkel és terminológiai projektekkel foglalkozó szervezetekre, adatbankokra, szakértőkre vonatkozó dokumentáció. A találatok között megjelenő, a könyvtártudomány tárgyköréhez kapcsolódó további fogalmak: *centre de documentació de viatges* (utazási dokumentációs központ), *documentació activa* (aktív dokumentáció), *documentació semiactiva* (félig aktív dokumentáció), *documentació inactiva* (inaktív dokumentáció), *servei de documentació* (dokumentációs szolgálat). A felsoroltak közül a legrészletesebben kidolgozott bejegyzés a *servei de documentació* fogalmához kapcsolódik. Az adatok forrásaként a TermCat egyik tematikus nyomtatott szótára látható, a bejegyzésben katalán nyelvű szinonima is megtalálható (biblioteca especialitzada, szakkönyvtár), valamint egyéb nyelvű ekvivalensek spanyol, francia és angol nyelven. A bejegyzés érdekessége, hogy az egyes terminusok mellett valamennyi nyelven egy-egy szinonima is látható, az angol terminusok között brit és amerikai változat is szerepel. A *servei de documentació* fogalmát leíró definíció a következőképpen hangzik: különböző adathordozókon tárolt dokumentumok kezelését végző szervezet vagy szolgálat, amely a dokumentumokat terjeszti és a felhasználók rendelkezésére bocsátja. A definícióhoz kiegészítésként történeti jellegű megjegyzés is kapcsolódik:

korábban a szakkönyvtárak hagyományos könyvtári állománnyal (*fondo bibliográfico*) rendelkeztek, ezekben az intézményekben viszont nem lehetett hozzáférni adatbázisokhoz, külső katalógusokhoz, nem rendelkeztek tematikus kutatási szolgáltatásokkal, a felsorolt feladatokat dokumentációs központok látták el. Napjainkban mind a szakkönyvtárak, mind pedig a dokumentációs központok egyaránt elvégzik ezeket a feladatokat, ezért a két megnevezés közül a megfelelő kiválasztása egyéni intézményi döntés kérdése. A kiegészítő magyarázattal, a szinonimák használatának indoklásával együtt a bejegyzés kifejezetten alkalmas a fogalom tartalmának megismerésére. A harmadik kategóriába, a körülbelüli találatok (*aproximats*) csoportjába tartozó bejegyzések részletes bemutatására a jelen kötet terjedelmi keretei nem nyújtanak lehetőséget, ezek a fogalmak nem tartoznak sem a könyvtártudomány, sem pedig a dokumentum-menedzsment tárgykörébe, esetükben pénzügyi és gazdasági területekről van szó.

A Cercaterm adatbázisban a dokumentáció fogalmához kapcsolódó bejegyzésekről összességében elmondható, hogy a nyolc pontos találat közül három fogalom tartozik a könyvtári dokumentáció tárgyköréhez. A fogalmak tartalmának összevetéséből közös vonásként rajzolódik ki, hogy mindegyik esetben dokumentumok összességéről van szó, a dokumentumok típusai azonban eltérőek: az első fogalom esetében műveletekről és eljárásokról, a másodikban általánosabb megjelölés szerint hitelesített dokumentumokról, a harmadikban pedig bizonyító erejű dokumentumokról van szó. A pontos találatok közül a dokumentum-menedzsment tárgykörébe egy fogalom tartozik, melynek ISO-szabvány szerinti meghatározását tüntetik fel a bejegyzésben. A keresés eredményeképpen kapott részleges találatok közül a dokumentum-menedzsment tárgyköréből egy fogalmat sem, a könyvtártudomány tárgyköréből viszont több fogalmat is megtalálunk.

Napjainkban a fogalmak és a terminusok tömegével jelennek meg, a fogalmak körülhatárolása, definiálása, a terminusoknak a fogalmakhoz való rendelése olyan feladat, amely elengedhetetlen a szakmai kommunikáció egyértelművé tételéhez. A terminológiai adatbázisok szerkesztése és széles körben való elérhetővé tétele hozzájárul az egyes szakterületek terminológiájának egységesítéséhez, a szakmai dokumentumok és fordításaik minőségének javításához. A terminológiai adatbázisok használatának azonban nem csak közvetlen, gyakorlati haszna van, mivel a terminológiai alapelvek szerint megszerkesztett, optimális minőségű adatbázisok nyelvpolitikai célokat is szolgálnak, terminológiapolitikai feladatokat látnak el. Ilyen a TermCat katalán terminológiai intézmény által szerkesztett, szabványosított neologizmusokat tartalmazó, a fentiekben részletesen elemzett Neoloteca adatbázis. A katalán identitásnak számos összetevője van, melyek közül egyik fontos elem a nyelv; a katalán kormány különös figyelmet fordít a nyelvhasználat hivatalos szintjeinek szabályozására, kiemelt területként kezeli a terminológia fejlesztését, amely a múlt évszázadban több évtizedes lemaradást szenvedett el. A terminológiáért felelős szakemberek tudatos erőfeszítésének

nyomán jött létre a bemutatott adatbázis, amely a hozzá kapcsolódó munkafolyamatokkal együtt jó gyakorlatként szolgálhat más beszélőközösségek számára is.

3.2.2.4. Az UBTerm adatbázis (Barcelonai Egyetem)

Az UBTerm a Barcelonai Egyetem terminológiai adatbázisa, az egyetemi közösség, oktatók és hallgatók, valamint a Serveis Lingüístics (Nyelvi Szolgálat) által összeállított összes szótár, glosszárium terminusait tartalmazza, az egyetemhez kapcsolódó tevékenységek során (oktatás, kutatás) használatos terminusokat gyűjti egybe. Az egyetem Nyelvi Szolgálata küldetésének tartja a katalán nyelven folyó oktatás elősegítését, az oktatás többnyelvű támogatását, az angol nyelven született anyagok, publikációk lektorálását, katalán nyelv oktatását. A honlap tanúsága szerint az UBTerm adatbázis összeállításának és közzétételének elsődleges célja a katalán nyelv használatának szorgalmazása volt, elsősorban egyetemi oktatók, hallgatók, műszaki és tudományos szövegek fordítói, szerkesztői, valamint szaknyelvet oktató tanárok számára készült. Az adatbázis regisztráció nélkül a nagyközönség számára is elérhető. Technikai paramétereit tekintve az adatbázis a honlap felhasználói felületén tanulmányozható, nem található arra vonatkozó adat, hogy milyen szoftverrel készült, az adatok nem letölthetők.

Az adatbázis szerkezetét vizsgálva azt látjuk, hogy felhasználói felülete egyszerű, online szótár jellegű. Elsődleges nyelve katalán, minden bejegyzésben a katalán terminus szerepel fő terminusként, ebből kiindulva juthatunk el a vonatkozó egyéb információkhoz, valamint az egyéb nyelvű ekvivalensekhez (spanyol, angol, francia, német, olasz). A terminusok besorolása alfabetikus, de végezhetünk keresést az egyes szótárak tartalmán belül is, így összesen 45 műszaki és tudományos tárgykörben (pl. anatómia, biokémia, ökológia, statisztika, fizika) kutakodhatunk. A bejegyzésben központi helyet foglal el a fő terminus katalán nyelven, majd az esetleges szinonimák, egyéb nyelvű ekvivalensek, a grammatikai kategória megjelölése, a definíció és egyéb megjegyzések következnek. Többféle keresési mód áll a rendelkezésünkre: beírhatjuk a keresett terminust, de pontosabb eredményt kapunk abban az esetben, ha a legördülő menüből kiválasztjuk a tárgykört vagy a konkrét szótárt, amelyen belül a keresést végezzük, illetve alfabetikus tárgymutató is a rendelkezésünkre áll. Esetenként vizuális információk, ábrák is feltűnnek a bejegyzésekben. Összességében elmondható, hogy az adatbázis gyorsan használható, könnyen kereshető, felhasználóbarát felülettel rendelkezik. Egyszerű adatbázisnak tekinthető, és megjelenésében inkább online szótárra emlékeztet: nem érvényesül benne a terminusautonómia elve és a fogalomközpontúság sem, ugyanis nem minden terminushoz tartozik definíció.

3.2.2.5. UPCTerm, Terminología Técnica Multilingüe (Katalóniai Műszaki Egyetem)

Az UPCTERM műszaki, technológiai tárgykörű többnyelvű (katalán, spanyol, angol és francia) terminológiai adatbázis, amelyet a Servicios de Lengua y Tecnología de la Universidad Politécnica de Cataluña (a Katalóniai Műszaki Egyetem Nyelvtchnológiai Szolgálat) dolgozott ki. Az egyetem különböző egységeinek munkatársai közösen hozták létre, megalkotásának célja az volt, hogy összegezzék a szolgálat több mint 20 éves terminológiai munkájának eredményeit, valamint hatékony segítséget nyújtsanak az egyetemi tudományos közösségen belül született dokumentumok szerzőinek és fordítóinak. Rendszeresen frissítik, bővítik a nyelvi szolgálat új kiadványaival a felhasználók megjegyzéseit is figyelembe véve.

Szerkezetét tekintve a terminusok besorolása ábécérendű, de végezhetünk tematikus keresést is, amelynek eredményeképpen a kiválasztott tárgykörhöz tartozó összes terminust megtaláljuk ábécérendben. Az adatbázis több mint 100.000 terminust tartalmaz, 30 tárgykörben (pl. matematika, statisztika, építészet, optika, gépészet, elektronika, informatika, telekommunikáció, földtan, textilipar, gazdaság, vegyészet), a bejegyzések számáról a honlapon nem kapunk információt. A terminológiai adatok forrását főként a nyelvtchnológiai szolgálat kiadványai, valamint a műszaki szövegek fordítási projektjei során kinyert terminusok adják, az egyes bejegyzéseken belül azonban a forrásra vonatkozó adatokat nem találunk.

A bejegyzésekben a központi helyen a fő terminust találjuk a nyelvi azonosítóval és a tárgykör megjelölésével, majd az egyéb nyelvű ekvivalenseket szintén nyelvi azonosítókkal ellátva. Grammatikai információ (a nyelvtani nem feltüntetése) minden esetben csak a katalán terminushoz tartozik. Esetenként a bejegyzésekben megtalálható a katalán nyelvű definíció, a definícióhoz fűzött megjegyzések, illetve katalán szinonimák. Kétféle keresési mód áll rendelkezésünkre: ábécérendes vagy interaktív. Ábécérendes keresés esetén először kiválaszthatjuk a keresési nyelvet, kijelölhetjük a tárgykört, majd az ábécérendű listából kiválaszthatjuk a terminus kezdőbetűjét. A keresési mód hátránya, hogy ilyen esetben végig kell lapoznunk, amíg a keresett terminust meg nem találjuk, és ez esetenként sok időt vesz igénybe. Interaktív kereséssel a keresési mezőbe beírjuk a terminust, ilyen módon az oldal minden kifejezést kiad, amely a keresett elemet tartalmazza, de szűkíthetjük is a keresést: pontos terminustalálást (*exactament*), a keresett elemet tartalmazó terminusok (*termes que contenen*), a terminus elején található elem (*termes que comencen por*), a terminus végén található elem (*termes que acaben en*) szerint. Választhatjuk azt az opciót is, hogy az adatbázis a keresést a definíciókban is elvégezze. Az adatbázis mind a felhasználói felületét, mind pedig szerkezetét tekintve nagyon hasonló az UBTermhez. Szintén egyszerű adatbázisnak tekinthető, és megjelenésében inkább online szótárra emlékeztet.

3.2.2.6. Katalán nyelvű glosszárium az IATE-adatbázisban

A katalán nem szerepel az Európai Unió hivatalos nyelvei között, mivel Spanyolország egész területén nem minősül hivatalos nyelvnek. Számos kezdeményezés történt annak előmozdítására, hogy mégis hivatalos nyelvvé válhasson, mivel ha az uniós terminológia nem születik meg katalán nyelven, a katalán beszélőközösség hátrányos helyzetbe kerülhet. A TermCoord (az Európai Parlament Terminológiai Koordinációs Osztálya) és a TERMCAT, valamint az Universitat Oberta de Catalunya (Katalónia Nyitott Egyeteme) együttműködésének köszönhetően 2019-ben létrejött a Terminologia de IATE en català (az IATE-terminológia katalán nyelven) olyan online adatbázis formájában, amely terminológiai elvek és munkamódszerek alkalmazásával született. Az adatbázishoz kapcsolódó projekt célja az volt, hogy az Európai Unió 24 hivatalos nyelvén az IATE adatbázisban megtalálható adatok katalán nyelven is megszülessenek, és széles körben elérhetővé váljanak. Ilyen formán szótár nem előíró jellegű, inkább arra szolgál, hogy a fordítók, terminológusok, szakemberek, valamint a nagyközönség számára elérhetővé tegyék az adatbázisban szereplő adatokat, és ezeket katalán nyelven is egységesítsék, illetve terjesszék.

Az adatbázis 16.417 bejegyzést tartalmaz, a bejegyzések felülete az alábbi adatokat jeleníti meg: 1) egy vagy több katalán nyelvű terminus, szófaji besorolás, grammatikai kategória, az adatok forrását minden bejegyzésben feltüntetik; 2) egy vagy több, az IATE-adatbázisból származó angol, spanyol és francia nyelvű fordítási ekvivalens az IATE adatbázisból, a megbízhatósági kód, valamint az adatok forrása; 3) az IATE fogalmi azonosító, amely azonos az adatbázisban az angol, a spanyol és a francia terminushoz tartozó azonosítóval; 4) a definíció a TermCat valamelyik forrásából; 5) a tárgykör megjelölése. A tárgykörök az EU-s doméneknek megfelelően rendkívül változatosak, a legtöbb bejegyzés a jog, a gazdaság, valamint az egészségügy területén tanulmányozható. Az adatbázisban a bejegyzések tárgykörök szerint rendezve szerepelnek.

Az adatbázis létrehozásának módszertani háttere részletesen megismerhető a TermCat honlapján található dokumentumokból, valamint a vonatkozó szakirodalomból (Nin Aranda, 2016; Vázquez et al., 2018, 2019). Az adatok forrásaként a szerkesztők terminológiai szótárakat, kézikönyveket, szaknyelvi kiadványokat, enciklopédiákat használtak fel, valamint szaknyelvi párhuzamos korpuszokat hoztak létre, amelyekből automatizált módszerrel kivonatolták az IATE adatbázisban már megtalálható angol és spanyol nyelvű terminusokat a katalán terminusokkal együtt.

Az IATE-ban csaknem egymillió bejegyzés szerepel, és természetesen nem volt lehetőség arra, hogy az összes bejegyzés megszülessen katalán nyelven, ezért a megbízhatósági kódok alapján a legmegbízhatóbb 35.000 bejegyzést jelölték ki (ezeket a 3-as és 4-es kóddal ellátott bejegyzések). A katalán terminusok hozzárendelése 2 lépésben zajlott: 1) automatikus keresés a korpuszban, és az angol terminusoknak

megfeleltethető katalán terminusok kivonatolása; 2) az így kapott adatok validálása. A validálás után a katalán terminológiai adatok bekerültek az IATÉ-ba, de kizárólag a belső használatra szánt változatba, a nagyközönség számára az adatok nem váltak elérhetővé. A projektnek köszönhetően a *Terminologia de IATE en català* 2019-ben megjelent a TermCat honlapján az online szótárak között. A gyűjtemény a TermCat honlapján tanulmányozható, valamint TBX formátumban onnan le is tölthető.

3.2.3. A baszk nyelvhez kötődő kezdeményezések és adatbázisok

Az Euskaltzaindia (a Baszk Nyelv Akadémiája) kulcsszerepet játszik a baszk nyelv ápolása, nyelvészeti, terminológiai kutatások felügyelete, a nyelvhasználati normák rögzítése területén. A szervezet honlapja érdekes adalékokkal szolgál a baszk nyelv történetéről, amely nem tartozik az indoeurópai nyelvek sorába, és amelyet Baszkföldön kívül Navarrában, valamint Franciaország egy részén is beszélnek. A baszk reneszánsz mozgalom időszakában (*Euskal pizkundea*, 1887–1936), 1918-ban létesült szervezet 1968 óta aktív szabványosító és nyelvmodernizáló munkát végez, történetéről a honlapon részletes leírást találunk. Az Euskaltzaindiának 24 rendes tagja van, céljait 1920-ban fektették le alapító okiratukban, amelyet – a mindenkori nyelvi és kulturális körülményekhez igazodva – többször módosítottak. Az akadémia lexikográfiai, nyelvtani, névtani, irodalmi és beszélt nyelvi munkabizottságokból áll, a lexikográfiai bizottság feladata a baszk nyelv lexikai örökségének rendszerbe foglalása, valamint a Baszk Nyelv Általános Szótárának szerkesztése, folyamatos frissítése. A bizottságok javaslatai nyomán az Akadémia normákat tesz közzé, éves részletes jelentéseit a honlapon jelenteti meg, számos kiadványa megrendelhető különböző témakörökben: baszk klasszikus irodalom, nyelvészet, szociolingvisztika, névtan, szótárak, dialektológia.

Az UZEI, Terminologia eta Lexikografia Zentroa (Baszk Terminológiai és Lexikográfiai Központ) 1977-ben alakult a nyelv modernizálására annak érdekében, hogy minden baszk ajkú megfelelőképpen használhassa az anyanyelvét műszaki, tudományos területeken. A honlap szerint a szervezet célja sokrétű: hozzá kíván járulni a baszk nyelv szabványosításához a nyelvhasználathoz kapcsolódó szolgáltatások útján; alkalmassá szeretné tenni a nyelvet arra, hogy megfeleljen a jövőbeni kulturális, tudományos elvárásoknak; együttműködik azokkal a szervezetekkel, amelyek a baszk nyelv kutatásán, szabványosításán és elterjesztésén dolgoznak; kidolgoz és terjeszti a terminológiát különböző tárgykörökben; szótárakat, terminológiai termékeket szerkeszt; a baszk nyelvhez kapcsolódó terminológiai projekteket koordinálja; figyelemmel kíséri és folyamatosan elemzi a nyelv természetes fejlődését; előmozdítja az alkalmazott nyelvészet területén folyó kutatásokat; terminológiai és lexikográfiai adatbázisokat épít és frissít; terminológiai és lexikográfiai kurzusokat, konferenciákat szervez. Az UZEI 1987 óta hivatalosan is a Baszk Kormány felügyelete alatt álló kutatóintézet, amelynek elsődleges feladata a baszk nyelv ápolása, fejlesztése, a szervezet továbbá tagja a

Baszk Kormány által felállított, a terminológiai szabványosításért felelős Terminológiai Bizottságnak, lexikográfiai osztályának kutatási eredményeit pedig az Euskaltzaindia egységesített szótárában teszi közzé. A szervezet korpuszépítő munkát is végez, kiemelkedő eredménye a baszk nyelv XX. századi korpuszának összeállítása, jelenleg pedig fordítói korpuszkezelő rendszerek kifejlesztésével is foglalkozik. Szolgáltatásai között szerepel a szakfordítás, honlapok, szoftverek lokalizációja, terminológiai, lexikográfiai témájú konferenciák szervezése. Honlapjuk négynyelvű: baszk, spanyol, francia és angol.

A szervezet hitvallása szerint a terminológia, a tudományos és műszaki kommunikáció hatékonysága a nyelvek életképességének mutatója, jövőjük garanciája. 25 év munkája során a tagok közel 80 terminológiai szótárt szerkesztettek a legkülönbözőbb tárgykörökben az autószereléstől a szociolingvisztikáig, a kosárlabdától a vízvezeték-szerelésig, ezek fúziójából született az 1987-ben létrehozott EUSKALTERM terminológiai adatbázis, amelybe fokozatosan integrálták a később elkészült szótárakat. 2001-ben az EUSKALTERM-et baszk nemzeti terminológiai adatbázissá nyilvánították, amely ma több mint 100.000 terminográfiai bejegyzést tartalmaz spanyol, francia, angol, esetenként pedig latin ekvivalenseikkel együtt. Az UZEI kiadványai között terminológiai szótárak (pl. földrajzi nevek, halászat, gyógyszerészet, informatikai, sport), valamint lexikográfiai szótárak (gyakorisági, szinonima) szerepelnek. Szakfordítási Osztállyal is rendelkeznek, ahol fordítók terminológusokkal együttműködve műszaki, tudományos szövegeket fordítanak, fontosabb ügyfelek, referenciaanyagaik szintén megtalálhatóak a honlapon. Terminológiai, fordítástechnikai kurzusokat is tartanak, konferenciáikon pedig bemutatják az EUSKALTERM és a korpusz létrehozásának lépéseit.

Az EUSKALTERM adatbázisban, szerkezeti jellemzőit tekintve, a terminusok besorolása kizárólag alfabetikus, a tárgykör szerinti keresés nem lehetséges, az adatbázis a honlapon található információk szerint több mint 100 ezer terminográfiai bejegyzést tartalmaz 38 tárgykörben (pl. kereskedelem, jogtudomány, sport, informatika). A terminográfiai bejegyzéseket rendszeresen frissítik az Euskaltzaindia (a Baszk Nyelv Akadémiája) normái szerint és a terminológiai szabványosító műszaki bizottságok munkája nyomán. Az adatbázis frissítése három szinten valósul meg: 1) új terminusok hozzáadásával, 2) a terminusok frissítésével 3) az újonnan szabványosított terminusok rögzítésével. A honlapon megtaláljuk, hogy melyik évben milyen szótárak tartalmát adták hozzá az adatbázishoz, és hogy ez hány bejegyzést jelent.

A tartalmi jellemzőket megvizsgálva azt látjuk, hogy a terminográfiai bejegyzések nyelve a baszk, a bejegyzésben legfelül a tárgyköri besorolást találjuk, majd a baszk terminus következik grammatikai információk nélkül, ezt követi a baszk nyelvű definíció, majd az egyéb nyelvű ekvivalensek, legalul pedig az adatok forrásának megjelölését, és a rögzítés évét találjuk. Ha a spanyol, francia, angol vagy latin nyelvű ekvivalensekre

kattintunk, akkor a bejegyzés megfordítható, ilyen esetben az egyéb nyelvű terminus lesz a fő terminus, és megtaláljuk azokat a kiegészítő információkat, amelyek nem a baszk nyelvhez tartoznak. Az adatbázis egyszerű és összetett keresési módot egyaránt kínál: egyszerű keresés esetén beírhatjuk a keresett elemet, valamint kiválaszthatjuk a nyelvet és a tárgykört, összetett keresés útján pedig kijelölhetjük azt a glosszáriumot vagy terminológiai szótárat, amelyen belül vizsgálandni szeretnénk.

Ha kiválasztjuk a nyelvet, a keresési mezőbe beírjuk a keresett terminust, akkor a keresés eredményeképpen megkapjuk azoknak a terminusoknak a listáját, amelyekben a keresett elem szerepel a tárgykör megjelölésével együtt. Ha például kiválasztjuk a spanyol nyelvet, és a keresési mezőbe beírjuk a *ratón* (egér) terminust, akkor a keresés eredményeképpen 31 terminust találunk, a terminus alatt a tárgykörök megjelölésével. Ha a *ratón* terminus alatt az *informática* linkre rákattintunk, akkor megtaláljuk a terminushoz kapcsolódó bejegyzést. Legfelül található a tárgykör megjelölése és pontos besorolása, majd a baszk nyelvű terminus és a fogalom baszk definíciója, azután a spanyol, francia és angol ekvivalensek, majd legalul a forrás, amely az UZEI egyik szótára.

3.2.4. A galego nyelvhez kötődő kezdeményezések és adatbázisok

A SGaT, Sociedade Galega de Terminoloxía (Galego Terminológiai Társaság) 2004-ben alakult Galíciában a terminológia fejlesztésében és elterjesztésében érdekelt személyek kezdeményezésére. Honlapjuk kizárólag galego nyelven olvasható, és meglehetősen régen, 2008-ban frissítették utoljára. A santiago de compostelai központú szervezet célja az információcsere és a kapcsolattartás elősegítése a terminológiával foglalkozó galíciai szakemberek között, a galego terminológia elterjesztése az egyes tárgykörökben, konferenciák, kurzusok, szemináriumok szervezése. Céljainak elérése érdekében a galego nyelvű terminológiai termékek, valamint a terminológiai munkához kapcsolódó új kiadványok népszerűsítését tekinti feladatának, terminológusok képzésével is foglalkozik, és együttműködik spanyol és nemzetközi terminológiai szervezetekkel. Működési szabályzata megtalálható a honlapon, a szervezet tagjai nyelvészeti szolgáltatásokat nyújtó intézmények dolgozói, illetve magánszemélyek, fordítók, lektorok, dokumentumszerkesztők, a galego terminológia iránt érdeklődő különböző területeken dolgozó szakemberek, hivatásos tolmácsok és fordítók, informatikus nyelvészek, nyelvészettel, terminológiával foglalkozó egyetemi oktatók, hallgatók. A szervezet honlapja egybegyűjti számos, a galego nyelvhez kapcsolódó webhely elérhetőségét: galego terminusokat is tartalmazó terminológiai adatbázisokat, terminológiai profilú galíciai szervezeteket, a galego nyelv két korpuszát, online könyvtári katalógusokat, terminográfiai forrásokat, terminológiával foglalkozó galíciai, spanyolországi, portugáliai honlapokat, valamint online galego terminológiai repertóriumok internetes elérhetőségét találjuk meg itt különböző tárgykörökben (matematika, fizika, kémia, közgazdaságtan, botanika, orvostudomány, informatika, közlekedés, irodalom stb.).

A galíciai, 2014-ben alapított Ramón Piñeiro Központ feladata a galego nyelvhez kapcsolódó humánytudományi kutatási projektek kidolgozása és megvalósítása, központja Santiago de Compostelában található. A szervezet többféle adatbázist állított össze, köztük a műszaki és tudományos fogalmakat összegyűjtő TERGAL terminológiai adatbázist. Célcsoportját tekintve a galego nyelvet használók számára készült, a felhasználási szempontok közül elsősorban az előíró jelleg érvényesül, mivel a Real Academia Galega (Galego Királyi Akadémia) által szabványosított és validált terminológiai adatokat rögzítik. A felhasználói felületen nem találunk utalást arra, hogy milyen fejlesztésű szoftverrel készült az adatbázis, az adatok nyilvánosak, de nem letölthetők, kizárólag a honlapon tanulmányozhatók. Az adatbázis tartalma kapcsán elmondható, hogy minden bejegyzéshez tartozik galego nyelvű definíció, így a fogalomközpontúság érvényesül. Egyféle keresési mód áll a felhasználó rendelkezésére, indíthatunk keresést terminusra, tárgykörre, nyelvre és grammatikai kategóriára vonatkozóan is. A felhasználói felület galego nyelvű, a szerkesztők elsődlegesen vállalt feladata a galego nyelvű terminológia rendezése, illetve a helyesírás egységesítése. A bejegyzések nagy részében egyéb nyelvű, spanyol, portugál, katalán, francia, angol stb. nyelvű ekvivalensek és megbízhatósági kódok is megtalálhatók.

ÖSSZEGZÉS

A kötet megírásának célja a terminológiai szabványosítás és harmonizáció elméleti és gyakorlati kérdéseinek vizsgálata, a terminológiai munkafolyamatokra és a nyelvi közvetítésre vonatkozó ISO-szabványok elemzése, valamint a terminológiai szabványosítás néhány fordítási vonatkozásának vizsgálata volt.

A terminológiai szabványosítás olyan nyelvtervezési, elsősorban korpusztervezési folyamatként értelmezhető, amely a szakmai diskurzusban az egyértelmű kommunikáció biztosítása érdekében elengedhetetlen, és amelynek során a terminológia használói közmegegyezés útján, onomasziológiai megközelítéssel egy pontosan körülhatárolt fogalomra preferált terminust jelölnek ki. Szabványosítási munkát egyrészt nyelvtervezésre szakosodott intézmények (pl. a katalán TermCat), másrészt nemzetközi, európai és nemzeti szabványosító szervezetek műszaki bizottságai végeznek (Magyarországon az MSZT). Mivel a terminológiai szabványosítást egyfelől a műszaki szabványosításhoz kapcsolódó, másfelől nyelvtervezési folyamatként értelmeztem, részletesen megvizsgáltam, hogy a szakirodalom alapján hogyan kapcsolhatók össze a terminológiai szabványosítás kérdései a nyelvpolitika és a nyelvstratégia kérdéseivel, továbbá áttekintettem a terminológiastratégia, valamint a műszaki szabványosításhoz kapcsolódó terminológiai munkálatok magyarországi vonatkozásait. Mivel a terminológiai szabványosítás mélyebb megértéséhez az ISO-szabványok tanulmányozása szükséges, a terminológiai munkafolyamatok és a nyelvi közvetítés szempontjából releváns ISO-szabványokon dokumentumelemzést végeztem. A dokumentumelemzés részeként összegeztem a tolmácsolásra mint szolgáltatásra, a szinkrontolmacsoláshoz szükséges berendezésekre, tárgyi feltételekre, valamint a közösségi tolmácsolásra vonatkozó ISO-szabványok ajánlásainak néhány elemét. A szabványok egyes részeinek ismerete a tolmácképzésben is hasznos lehet, mivel a hallgatók e szabványdokumentumok tanulmányozásán keresztül megismerhetik, hogy milyen nemzetközi alapelvek vonatkoznak munkájuk elméleti, gyakorlati, valamint műszaki aspektusaira.

A terminológiai szabványosítás és a nyelvi közvetítés összefüggései között legfőbb kapcsolódási pontként a fordítói segédeszközök, azon belül a terminológiai adatbázisok szerkesztésének tanulmányozását emeltem ki. A terminológiai adatbázist (Sermann & Tamás, 2010, 2013 alapján) olyan elektronikusan tárolt terminológiai adatok összességként határoztam meg, amely onomasziológiai szemléletet követve készült, megalkotásának előfeltétele pedig az adott szakterület fogalmi rendszerének kidolgozása volt. Az ilyen adatbázis egy vagy több szakterület terminusait és a hozzájuk tartozó definíciókat tartalmazza egy vagy több nyelven. A központilag létrehozott, szakemberek által jóváhagyott adatbázisok a terminológiai szabványosítás és harmonizáció szempontjából egy-egy szakterületen belül rendkívüli jelentőséggel bírnak, mivel a bennük

közzétett terminusok és definícióik a fordítók és szakemberek számára elsődleges referenciaként szolgálnak. Előnyük, hogy interneten keresztül könnyen hozzáférhetőek, egyszerűen, gyakran interaktív módon frissíthetőek. Az adatbázisok szerkesztésére ISO-szabványok is léteznek: a fogalmak, fogalmi viszonyok azonosítására, a fogalmi rendszerek felvázolására, a definíciók megfogalmazására, a terminusoknak a fogalmi rendszerekhez való hozzárendelésére, az adatbázisok fajtáinak, tartalmi jellemzőinek leírására, valamint az adatkategóriák meghatározására a szabványdokumentumokban egytől-egyig találunk ajánlásokat. Végül összevettem a terminológiai adatbázisok jellemzőit az online szótárakéval, és (Sermann & Tamás, 2013 alapján) megkíséreltem elkülöníteni a terminológiai adatbázisokat az online szótáraktól. A szerzőtársammal (Tamás & Sermann, 2019a, 2019b) közösen kidolgozott, a központi, intézményi adatbázisok elemzésére, osztályozására, recenzálására szolgáló átfogó szempontrendszer bemutatása után elemeztem néhány magyar nyelven (is) elérhető terminológiai adatbázist.

A spanyolországi fordítástudomány és terminológia kapcsolatáról szóló esettanulmányban érintettem a nyelvi közvetítés kezdeteit, a modern fordítástudomány aktuális irányzatait, valamint a spanyolországi nyelvek és a terminológia összefüggéseit. Az esettanulmány megmutatta, hogy Spanyolországban főként a társhivatalos nyelvek területén figyelhetünk meg tudatos terminológiai törekvéseket, melyek nyomán terminológiai szervezetek, intézmények, egyetemek autonóm tartományi irányítás mellett végeznek terminológiai munkát, készítenek adatbázisokat. A spanyol, a baszk és a galego nyelvek mellett kiemelten foglalkoztam a katalán nyelv szerepének az utóbbi évtizedekben lezajlott változásaival, valamint a Katalóniában működő terminológiai szervezetekkel és a munkájuk nyomán születő adatbázisokkal. Az esettanulmányban bemutatott honlapok tanúsága szerint Spanyolországban tudományosan megalapozott, rendszerezett terminológiai munkálatok folynak főként a katalán, a baszk és a galego nyelvek területén. Az általam elemzett spanyolországi szakmai és tudományos közösségeknek közös jellemzője a műszaki, tudományos terminológia fejlesztése, a terminológia szabványosítása, harmonizált fejlesztése, a neologizmusok megfelelő kezelése, valamint a terminológiai adatok online megjelenítése (lehetőség szerint gyakran) frissített terminológiai adatbázisokban. További közös vonásként említhető a különböző tárgykörök szakembereinek és a terminológusoknak szoros együttműködése, a terminológiai munkálatok összehangolása az ország többi nyelvén folyó munkálatokkal, s végül a terminográfiai adatok közzététele és minél szélesebb körű terjesztése. A spanyolországi központok, szervezetek összehangolják egymással munkájukat, terminológiai adatbázisok, szakszótárak, glosszáriumok születnek, ezen folyamatok pedig példaként szolgálhatnak más országok, például Magyarország számára is.

Szakemberek és terminológusok együttműködésével, valamint a szabványokban rögzített útmutatók alapján immár hazánkban is elindulhatna az elméletileg

megalapozott terminológiai szabványosítási munka, amely megteremthetné az egyértelmű kommunikáció feltételeit, s a folyamat gyakorlati eredményeként a terminológiai adatokat a fordítók számára kiemelten fontos terminológiai adatbázisokban lehetne elhelyezni. A szabványok ismerete egyéb területeken is hasznos lehet: a fordítóképzésben útmutatást nyújthatnának a hallgatóknak terminuslisták szabványosított formában való elkészítéséhez, a gyakorló fordítók pedig segítségükkel megismerkedhetnének az elméletileg megalapozott terminológiai munkamódszerekkel.

A terminológiai szabványosítás nyomán születő, majd adatbázisokban elhelyezendő egységes terminológia nemcsak a szakemberek közötti gördülékeny kommunikáció érdekében fontos, hanem a fordítók mindennapi munkájának elengedhetetlen eszköze is. Magyarországon ugyanakkor a nyelvészeti szolgáltatás részének tekintendő terminológiai szabványosítás még ma sem kap kellő figyelmet. Ezen a területen hazánkban azonnali szemléletváltásra volna szükség, s a jelen kötet ehhez a paradigmaváltáshoz kíván hozzájárulni.

IRODALOM

- Alonso Schökel, L. Zurro, E. (1977). *La traducción bíblica: lingüística y estilística*. Madrid: Cristiandad.
- Altay, A. (2011). Initiating a terminology policy, the case of Turkey: TermTurk project. *Magyar Terminológia*4(2) 151–159.
- Arntz, R., Picht, H. & Mayer, F. (2009). *Einführung in die Terminologearbeit*. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag. (6. Aufl.).
- Arntz, R., Picht, H., Schmitz, K-D. (2014). *Einführung in die Terminologearbeit*. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag.
- Ayala, F. (1965). *Problemas de la traducción*. Madrid: Taurus.
- B. Papp, E. (2019). A terminológiastratégia kérdései Európában. In Fóris, Á. & Bölcskei, A. (szerk.), *Terminológiastratégiai kihívások magyar nyelvterületen*. (pp. 94–104). Budapest: L'Harmattan–OFFI.
<https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen> [2021. 10. 05.]
- B. Papp, E., Fóris, Á. & Bölcskei, A. (2014). Terminográfiai módszerek és eszközök a terminológusképzésben. In Bocz, Zs. (szerk.), *Porta Lingua 2014. Szaknyelvi regiszterek és használati színterek* (pp. 205–212). SZOKOE. <http://real-j.mtak.hu/16753/1/porta2014.pdf> [2021. 10. 23.]
- Baksy, P. E. (2006). *A nyelvi tervezés lehetőségei és korlátai a norvég írott normák kialakulásának tükrében*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE.
- Bakti, M. (2020). Visszafogott extrovertáltság és intuición. Tolmácskompetencia-modellek. In Szabó, Cs. & Bakti, M. (szerk.), *Iránytű a tolmácsolás oktatásához. A kompetenciafejlesztés új fókuszai* (pp. 17–36). Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Balázs, G. (2000). *Lehetséges nyelvi szabványok*. Budapest: A-Z Kiadó.
- Balogh, A. & Földesi, T. (2019). A minőségügy magyar terminusainak értelmezése. In Fóris, Á. & Bölcskei, A. (szerk.), *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai* (pp. 191–210). Budapest: KRE, L'Harmattan.
- Benő, A. & Péntek, J. (2019). A terminológiastratégia szintjei és feltételei Erdélyben. In Fóris, Á. & Bölcskei, A. (szerk.), *Terminológiastratégiai kihívások magyar nyelvterületen*. (pp. 59–72). Budapest: L'Harmattan–OFFI.
<https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen> [2021. 10. 05.]
- Berta, T. (2001). A katalán az iberorómán nyelvek között. In Anderle, Á. (szerk.), *Kutatási közlemények III. A magyar katalán kapcsolatok ezer éve* (pp. 87–95). Szeged: Hispania Kiadó.
- Berta T. (2008). *Az Ibériai-félsziget újlatin nyelvei*. Szeged: JATE Press.
- Berta, T. (2018). Nyelv és identitás: a katalán esete. *Szépirodalmi Figyelő* 2018/1. 45–54. http://www.epa.hu/01400/01433/00084/pdf/EPA01433_szepirodalmi_figyelo_2018_1.pdf [2021. 10. 23.]

- Besznyák, R. (2020). Tolmácsolási gyakorlószövegek graduálása lexikai csapdák elemzésével. In Szabó, Cs. & Bakti, M. (szerk.), *Iránytű a tolmácsolás oktatásához. A kompetenciafejlesztés új fókuszai* (pp. 109 – 122). Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Boda, I. K. & Porkoláb, J. (2001). Metaforák a kognitív nyelvészetben. Informatikai szaknyelvi metaforák vizsgálata. In Kemény, G. (szerk.), *A metafora grammatikája és stilisztikája. Tanulmánykötet a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvtudományi Tanszéke által 1999. október 11-12-én rendezett konferencia előadásából*. Budapest: Tinta Kiadó. 45–56.
- Bölcsei, A. (2010). A szabványosítás online vetülete: angol nyelvű webhelyek. *Magyar Terminológia*3(1), 21–40.
- Bölcsei, A. (2011a). A szabványügy és a magyar nyelv: a szabványosítás online forrásai az információszerezés, a terminológiai munka és az oktatás szolgálatában. *Magyar Nyelvőr*135(3), 274–285.
- Bölcsei, A. (2011b). A szabványosítás online forrásai a Kárpát-medencében. In Híres-László, K., Karmacsi, Z. & Márku, A. (szerk.), *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. (pp. 445–450). Budapest, Beregszász: Tinta Könyvkiadó.
- Bölcsei, A. (2019). A szabványosítás online vetülete: angol nyelvű webhelyek. In Fóris, Á. & Bölcsei, A. (szerk.), *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai* (pp. 111–135). Budapest: KRE, L'Harmattan.
- Bölcsei, A. & Fóris, Á. (2022). A névtudomány, a nevezéktan és a terminológia viszonya, érintkezési pontjai. *Névtani Értesítő*(44), megjelenés alatt.
- Brekke, M. (2001). LSP Lexicography and Terminography: A Complementary View. In Mayer, F. (szerk.), *Language for Special Purposes. Perspectives for the New Millenium. Vol. 1., Linguistic and Cognitive Aspects, Knowledge Representation and Computational Linguistics, Terminology, Lexicography and Didactics* (pp. 179–187). Tübingen: Gunter Narr.
- Bucher, A. L. (2011). Act, Awareness & Availability – Sweden's current terminological infrastructure. *Magyar Terminológia*4(2) 142–150.
- Cabré, M. T. (1996a). L'attività terminologica: armonizzazione e prospettive di interscambio. In Intini, G. (ed.), *La terminologia tecnica e scientifica. Attualità e prospettive*. (pp. 35–44). Roma: Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato.
- Cabré, M. T. (1996b). Terminology Today. In: Somers, H. (ed). *Terminology, LSP and Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 15–34.
- Cabré, M. T. (1998). *Terminology. Theory, Methods and Applications, Terminology and Lexicography Research and Practice 1*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Cabré, M. T. (2001). Importancia de la terminología para la comunicación en las lenguas europeas. *Lingua e stile*36(2), 383–394.
- Cabré, M. T. (2003). Theories of terminology. Their description, prescription and explanation. *Terminology*9(2), 163–200. [megjelent fordításban 2008-ban (ford. B. Papp, E.), A terminológia elméletei. Leírás (deskripció), előírás (preskripció) és magyarázat. *Magyar terminológia*1(1) 11–42.]
- Cabré, M. T. (2005a). La Terminologia, una disciplina en evolución: pasado, presente y algunos elementos de futuro. *Debate Terminológico*1(1) París: RITERM (Red Iberoamericana de Terminología). http://www.riterm.net/revista/n_1/index.htm [2018. 02. 11.]

- Cabré, M. T. (2005b). Estandardització o harmonització? In Cabré, M. T. *La terminología: representación y comunicación*. (pp. 50–53). Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, Institut Universitari de Lingüística Aplicada.
- Cabré, M. T. (2007). Una propuesta de organización de la terminología del español: el proyecto Terminesp. *Dónde dice...* 9 4–7.
- Casacubierta Nolla, F. & Peris Abril, A. (2017). Traducción automática neuronal. *Tradumàtica* 15, 66–74.
- Chiocchetti, E. (2019). Terminology Work in South Tyrol: New Approches, New Termbase, New Contents. *Terminologija* 26(1), 6–23.
- Chiocchetti, E., Ralli, N. & Stanizzi, I. (2017). From DIY Translations to Official Standardization and Back Again? 50 Years of Experience with Italian and German Legal Terminology Work in South Tyrol. In Faini, P. (ed.), *Terminological Approaches in the European Context* (pp. 254–270). Cambridge: Cambridge Scholars.
- Chiocchetti, E., Kranebitter, K., Ralli N. & Stanizzi, I. (2019). 25 Jahre bozner Methode: Terminologiearbeit in Südtirol. In Drewer, P. & Pulitano, D. (eds.), *Terminologie: Epochen, Schwerpunkte, Umsetzungen. Zum 25-jährigen Bestehen des Rats für deutschsprachige Terminologie* (pp. 175–191). Berlin: Springer Vieweg.
- Cid Leal, P., Espín García, M. C. & Presas, M. (2019). Traducción automática y posesición: perfiles y competencias en los programas de formación de traductores. In Tolosa Igualada, M. & Álvaro Echeverri (eds.), *Porque algo tiene que cambiar. La formación de traductores e intérpretes: Presente & futuro/Because something should change: Present & Future Training of Translators and Interpreters. MoriTI 11* 187–214.
- Ciobanu, G. (2010). A terminológia Romániában. (ford. B. Papp E.). *Magyar Terminológia* 3(1) 127–144.
- Constantinovits, M. & Vladár, Zs. (2013). A terminológia rendező elvének változása az INCOTERMS tükrében. *Magyar Terminológia* 6(1), 84–96.
- Constantinovits, M. & Vladár, Zs. (2019). A terminológia rendező elvének változása az INCOTERMS tükrében. In Fóris, Á. & Bölskei, A. (szerk.), *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai* (pp. 211–225). Budapest: KRE, L'Harmattan.
- Csörgő, Z. (2020). A bírósági tolmács kompetenciái és azok fejlesztési lehetőségei. In Szabó, Cs. & Bakti, M. (szerk.), *Iránytű a tolmácsolás oktatásához. A kompetenciafejlesztés új fókuszai* (pp. 181–196). Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Déri, B. & Faluba, K. (2018). Fejezetek a katalán kultúra történetéből. *Szépirodalmi Figyelő* 2018/1. 26–44.
- Doherty, S. (2016). The Impact of Translation Technologies on the Process and Product of Translation. *International Journal of Communication* (10) 947–969.
- Drewer, P., Pulitano, D. & Schmitz, K-D. (2014). *Terminologiearbeit. Best Practices 2.0*. Köln: Deutscher Terminologie-Tag e.V.
- Dróth, J. (2000). Legyen egységes az EU magyar nyelvű terminológiája. Az EU adminisztratív és közigazgatási nyelvezetének magyar fordítása. *Magyar Nyelvőr* 124(3) 287–297.

- Dróth, J. (2011). A fordítások értékelése a szakfordítóképzésben és a fordítói munka világában. *Fordítástudomány*13(2), 5–36.
- Echenique Elizondo, M. T. (2006). La lengua vasca: pasado y presente. In Buitrago Gómez, M. C. (ed.), *Las lenguas españolas: un enfoque filológico* (pp. 59–76). Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia.
- Eszenyi, R. (2020). Susotázs. Amit a fülbesúgásos tolmácsolásról tolmácsnak és ügyfélnek egyaránt tudni érdemes. In Szabó, Cs. & Bakti, M. (szerk.), *Iránytű a tolmácsolás oktatásához. A kompetenciafejlesztés új fókuszai* (pp. 59–72). Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Faluba, K. (2008). Katalán nyelvművelés. In Balázs, G. & Dede, É. (eds.), *Európai nyelvművelés. Az európai nyelvi kultúra múltja, jelene és jövője* (pp. 131–135). Budapest: Inter Kht.–PRAE.HU.
- Faludi, A. (2020). *A terminológiai munka helye és szerepe a dokumentációkészítés és -fordítás komplex folyamatában*. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest: ELTE.
- Fischer, M. (2010). *A fordító mint terminológus, különös tekintettel az Európai Unió kontextusra*. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest: ELTE.
- Fischer, M. (2015a). A fordító mint terminológus – a fordítás folyamatában. In Bocz, Zs. (szerk.), *Porta Lingua – A XXI. századi szakmai, szaknyelvi kommunikáció kihívásai: tanári és tanuló kompetenciák* (pp. 93–107). Budapest: SZOKOE.
- Fischer, M. (2015b). Terminológia a fordítástudományban – Fordítás a terminológiaelméletben. In Károly, K. & Fóris, Á. (szerk.), *A fordítás titkos ösvényein: Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére II* (pp. 175–197). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Fischer, M. (2017). Kompetenciafejlesztés a szakfordítóképzésben – örök dilemmák, régi-új módszerek és a terminológiai kompetencia. In Kóbor, M. & Csikai, Zs. (szerk.), *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez. A kompetenciafejlesztés új fókuszai* (pp. 17–50). Pécs: Kontraszt. http://real.mtak.hu/120311/1/Iranytu_spo_2017.pdf [2021. 10. 19]
- Fischer, M. (2019). A terminológiai kompetencia fejlesztési lehetőségei, különös tekintettel a terminusok felismerésére. In Szoatak, Sz. (szerk.), *Diszciplínák találkozásai: Nyelvi közvetítés a XXI. században* (pp. 197–210). Budapest: OFFI.
- Fóris, Á. (2002). *Szótár és oktatás*. Pécs: Iskolakultúra.
- Fóris, Á. (2005). *Hat terminológia lecke*. Pécs: Lexikográfia Kiadó.
- Fóris, Á. (2008). Nyelvi patriotizmus – a Kanári-szigetek példája. In Balázs, G. & Dede, É. (szerk.), *Európai nyelvművelés. Az európai nyelvi kultúra múltja, jelene és jövője*. Budapest: Inter Kht.–PRAE.HU. 299–310.
- Fóris, Á. (2011). A magyar terminológia-politika elvei, a gyakorlat és az elmélet viszonya. In Híres-László K., Karmacsi Z. & Márku A. (szerk.) *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. Budapest, Beregszász: Tinta Könyvkiadó, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 421–428.
- Fóris, Á. (2013a). Terminológiai szótárak és adatbázisok tipológiai kérdései. In Tóth, Sz. (szerk.), *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14. A MANYE Kongresszusok előadásai 9.* (pp. 433–437). Budapest–Szeged: MANYE–Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.

- Fóris, Á. (2013b). A terminológia-oktatás mint a magyar nyelv, kultúra és identitás támogatása. *Magyar Terminológia*6(2) 185–195.
- Fóris, Á. (2015). A terminológiai szemlélet szerepe a szakmai kommunikációban. *Tudásmenedzsment*7(3), 90–99.
http://epa.oszk.hu/02700/02750/00015/pdf/EPA02750_tudasmenedzsment_2006_03_091-100.pdf
- Fóris, Á. (2018a). *Lexikológiai és lexikográfiai ismeretek magyar (mint idegen nyelv) tanároknak*. Budapest: KRE, L'Harmattan.
http://www.kre.hu/nyelveszet/images/foris_agota_web.pdf [2021. 10. 15]
- Fóris, Á. (2018b). Tudományos kommunikáció a lézerfizikában. A nagy energiájú, atto- és femto-szekundumos, impulzusüzemű lézerek terminológiai harmonizációja. *Magyar Nyelvőr*(142) 2, 187–205.
<http://real.mtak.hu/88003/1/Pages%20from%20MagyarNyelv%C5%91r2018.2.Bel%C3%ADv-187-205.pdf> [2021. 10. 05.]
- Fóris, Á. (2018c). Fordítás és terminológia: a terminológia szerepe a fordítási folyamatban. In Robin, E. & Zachar, V. (szerk.), *Fordítás ma és holnap* (pp. 7–90). Budapest: L'Harmattan.
- Fóris, Á. (2019). Új tendenciák és módszerek a fordítási folyamatban: a terminológia és a dokumentáció szerepe. In Szoták, Sz. (szerk.), *Diszciplínák találkozása: Nyelvi közvetítés a XXI. században* (pp. 211–218). Budapest: OFFI.
- Fóris, Á. (2020). *Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat*. Budapest: KRE, L'Harmattan.
- Fóris, Á. (2021). Alkalmazott nyelvészet, korpuszok és adatbázisok: A nyelvtudomány és a korpusz-nyelvészet a terminológiaoktatásban. In Dodé, R. & Ludányi, Zs. (szerk.), *A korpusznyelvészettől a neurális hálókig: Köszöntő kötet Váradi Tamás 70. születésnapjára* (pp. 91–102). Budapest, Magyarország: Nyelvtudományi Kutatóközpont.
- Fóris, Á. & B. Papp, E. (2011). A terminológiai szabványosítás és harmonizáció a nyelvi jogok érvényesítésének szolgálatában. In Híres-László, K. & Karmacs, Z. & Márku, A. (szerk.), *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai* (pp. 429–434). Budapest, Beregszász: Tinta Könyvkiadó.
- Fóris, Á. & B. Papp, E. (2015). Creating an English-Hungarian termbase for laser physics, The DictionaryELI. *Terminologija*22, 26–38. <http://lki.lt/terminologija-22/> [2021. 10. 13.]
- Fóris, Á. & B. Papp, E. (2016). Lézerágazati terminológiai szótár létrehozása. In Reményi, A. Á., Sárdi, Cs. & Tóth, Zs. (szerk.), *Távlatok a mai magyar alkalmazott nyelvészetben* (pp. 343–352). Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Fóris, Á. & Bölcskei A. (2019a). Szabványosítás, fordítás, terminológia. In Fóris, Á. & Bölcskei A. (szerk.), *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai* (pp. 9–18). Budapest: KRE, L'Harmattan.
- Fóris, Á. & Bölcskei, A. (2019b). Ajánlások a magyar terminológiastratégiához. In Fóris, Á. & Bölcskei, A. (szerk.), *Terminológiastratégiai kihívások magyar nyelvterületen* (pp. 140–164). Budapest: L'Harmattan – OFFI.
<https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen> [2021. 10. 05.]

- Fóris, Á. & Faludi, A. (2019). A dokumentáció és a dokumentum-menedzsment kapcsolatai, összefüggései a terminológiával és a fordítói gyakorlattal. In Fóris, Á. & Bölcskei, A. (szerk.), *Dokumentáció, tartalomfejlesztés és szakírás* (pp. 17–36). Budapest: KRE, L'Harmattan.
- Fóris, Á. & Rihmer Z. (2007). A szótárak minősítési kritériumairól. *Fordítástudomány*9(1), 109–113.
- Fóris, Á. & Sermann, E. (2007). Cenni sul 'terminology policies' in Ungheria. *Quaderni Vergeriani*3(3), 131–140. http://real.mtak.hu/42758/1/Matyas_2007_u.pdf [2021. 10. 15.]
- Fóris, Á. & Sermann, E. (2010). A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció. *Magyar Terminológia*3(1) 41–54.
- Gaál, P. (2012). Szempontrendszer online szótárak minősítéséhez. *Magyar Terminológia*5(2) 225–250.
- Gaál, P. (2016). *Online szótárak és használók: onlineszótár-használati kutatások, online szótárak értékelési és minősítési szempontjai*. Doktori értekezés. Kézirat. Pécs: PTE.
- Galinski, Ch. & Weissinger, R. (2010). Terminológiai szabványosítás és fordítási szabványok. (Ford. B. Papp E.) *Magyar Terminológia*3(1) 8–20.
- Galinski, Ch. (2012). Terminology in the Web (accessibility), via the Web (distribution) and through the Web (creation). Considerations in conjunction with the development of the ISO/CDB (Concept DataBase). *Magyar Terminológia*5(1) 12–40.
- García Yebra, V. (1982). *Teoría y práctica de la traducción I-II*. Madrid: Gredos.
- García Yebra, V. (1989). *En torno a la traducción. Teoría. Crítica. Historia*. Madrid: Gredos.
- Haugen, E. (1959). Planning for a standard language in modern Norway. *Anthropological Linguistics*1(3), 8–21.
- Horváth, I. (2002). Nyelvi jogok és az Európai Unió nyelvpolitikája. *Fordítástudomány*6(1) 15–47.
- Horváth, I. (2015). Az együttműködő tanulás szerepe a fordító- és tolmácképzésben. In Horváth, I. (szerk.), *A modern fordító és tolmács* (pp. 205–212). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Horváth, I. (2021). *Tolmácsolás, digitalizáció, mesterséges intelligencia*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Horváth, P. I. (2008). A spanyolországi nyelvművelés. In Balázs, G. & Dede, É. (szerk.), *Európai nyelvművelés. Az európai nyelvi kultúra múltja, jelene és jövője* (pp. 291–298). Budapest: Inter Kht.–PRAE.HU.
- Igaz, J. (2013). A terminológiai munka szabványosításban betöltött szerepének vizsgálata egy kozmetikai szabvány példáján. *Magyar Terminológia*6(2), 169–184.
- Igaz, J. (2019). A terminológiai munka szabványosításban betöltött szerepének vizsgálata egy kozmetikai szabvány példáján. In Fóris, Á. & Bölcskei A. (szerk.), *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai* (pp. 171–189). Budapest: KRE, L'Harmattan.
- Kálóczy, V. & Kern, A. (2002). Hadijelentés az angol és magyar informatikai szakszavak csatájáról. In Balázs, G. (szerk.), *Informatikai technológia és nyelvhasználat* (pp. 45–67). Budapest: Trezor Kiadó.
- Kis B. & Mohácsi-Gorove, A. (2008). *A fordító számítógépe*. Bicske: SZAK Kiadó.
- Klaudy, K. (2014). Tízéves a Fordítástudományi Doktori Program (2003–2013). In Ladányi, M., Vladár, Zs. & Hrenek, É. (szerk.), *Nyelv, társadalom, kultúra: interkulturális és multikulturális perspektívák I II., A XXIII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus (ELTE BTK Budapest, 2013.*

- március 26–28.) előadásából készült tanulmánykötet, *A MANYE Kongresszusok Előadásai 10.* (pp. 172–178), Budapest: MANYE–Tinta Könyvkiadó.
- Klaudy, K. (2015). A fordítástudomány interdiszciplináris kapcsolatairól: Terminológia. In Benő, A., Fazakas, E. & Zsemlyei, B. (szerk.), *Többnyelvűség és kommunikáció Kelet-Közép-Európában. A XXIV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Kolozsvár. 2014. április 24–26* (pp. 175–181). Kolozsvár: EME.
- Klaudy, K. (2017). Egyirányú interdiszciplinaritás: a fordítástudomány kapcsolata a terminológiával és a pragmatikával. *Fordítástudomány*19(2), 5–21.
- Kloss, H. (1969). *Research Possibilities on Group Bilingualism: a Report*. Quebec: International Center for Research on Bilingualism.
- Kollár, A. (2006). *Sauris/Zahre. Nyelvpolitika és nyelvi jogok Olaszországban egy többnyelvű közösség tükrében*. Szeged: JATE Press.
- Kollár, A. (2012). Nyelvi nevelés vagy anyanyelvoktatás? Új pedagógiai kihívások a harmadik évezred Olaszországában. *Anyanyelv-pedagógia*5(1)
<https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=363> [2021. 10. 30.]
- Kollár, A. (2021). Language Rights and Minority Education in Italy. In Dávid, K. & Zentainé Kollár, A. (szerk.), *Műhelymunkák III., Fiatal kutatók TDK dolgozatai* (pp. 304–312). Szeged: SZTE BTK.
- Lakatos-Báldy, Zs. (2020). Vissza az alapokhoz! Avagy miért tanuljunk retorikát és stilisztikát, és miért tegyünk szert elmélyült kulturális ismeretekre a gépi fordítás korában? In Szabó, Cs. & Bakti, M. (szerk.), *Iránytű a tolmácsolás oktatásához. A kompetenciafejlesztés új fókuszai* (pp. 161–177). Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Láncos, P. L. (2011). A nyelvi sokszínűség jogi és gazdasági szempontjai az Európai Unióban. I. rész Az Európai Unió nyelvjoga. *Külgazdaság*55(11–12) 159–176.
- Láncos, P. L. (2012). A nyelvi sokszínűség jogi és gazdasági szempontjai az Európai Unióban. II. rész Az Unió nyelvi rezsim gazdasági értékelése. *Külgazdaság*56(1–2) 1.
- Láng, Zs. (2002). *A tolmácsolás felsőfokon. A hivatásos tolmácsok képzéséről*. Budapest: Scholastica.
- Lanstyák, I. (2004). Az Európai Unió nyelvpolitikája és a Szlovákiában beszélt nyelvek. *Társadalomtudományi Szemle*6(4) 43–66.
- Lanstyák I. (2010). A nyelvi problémák típusai. *Fórum. Társadalomtudományi Szemle*12(1) 23–48.
- Lanstyák I. (2019). Nyelvmenedzselés-elmélet és terminológia. In Fóris, Á. & Bölcskei, A. (szerk.), *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen* (pp. 73–93). Budapest: L'Harmattan–OFFI.
<https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterületen> [2021. 10. 05.]
- Lénárt T., A. (2018). Katalónia a 20. században. *RUBICON*28(11) 54–63. http://epa.oszk.hu/03100/03122/00019/pdf/EPA03122_rubicon_2017_11_054-063.pdf [2021. 10. 05.]
- Lesznyák, Á. (2010). Az európai uniós intézmények terminológiai adatbázisa: a IATE. *Magyar Terminológia*(3)2, 161–181.
- Lesznyák, M. (2007). A szótárhasználat jellegzetességeinek vizsgálata a fordítói tapasztalat függvényében. In Váradi, T. (szerk.), *I. Alknyelvdok Konferencia kötet (67–79)*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.

- López Rodríguez, C. I., Tercedor Sánchez, M. & Faber, P. (2006). Gestión terminológica basada en el conocimiento y generación de recursos de información sobre el cáncer: el Proyecto Oncoterm. *Revista E Salud*2(8) <https://www.webcitation.org/5u3v2ao0g> [2021. 10. 02.]
- Lorenzo, E. (1978). Sobre el menester de la traducción. In *Estudios ofrecidos a Emilio Alarcos Llorach, Vol. III* (207–220). Oviedo: Universidad de Oviedo.
- Martínez Sierra, J. J. (2012). *Introducción a la traducción audiovisual*. Murcia: Editum.
- Mayoral Asensio, R. (1993). Traducción cinematográfica: el subtítulo. *Sendeban: Revista de la Facultad de Traducción e Interpretación*(4). 45–68.
- Mayoral Asensio, R. (2002). Nuevas perspectivas para la traducción audiovisual. *Sendeban: Revista de la Facultad de Traducción e Interpretación*(13). 123–140.
- Mészáros, Z. (2000). Magyarítás a számítástechnikában. In Balázs, G. & Grétsy, L. (szerk.), *Anyanyelvünkéről anyanyelvünkért* (pp. 99–100). Budapest: Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma.
- Morvay, K. (2008). A baszk nyelvűművelés. In Balázs, G. & Dede, É. (szerk.), *Európai nyelvűművelés. Az európai nyelvi kultúra múltja, jelene és jövője* (pp. 35–42). Budapest: Inter Kht.–PRAE.HU.
- Montero Martínez, S. & Faber Benítez, P. (2009). Terminological competence in translation. *Terminology*15(1), 88–104. <https://doi.org/10.1075/term.15.1.05mon> [2021. 10. 05.]
- Muráth, J. (2005). Terminológiai iskolák. In Muráth, J. & Hubainé Oláh, Á. (szerk.), *A XXI. század kihívásai a szakfordítóképzésben* (pp. 37–45). Pécs: PTE KTK.
- Nemes K. (2015). Függetlenség – állam – nyelv: Katalónia különös esete. *Létünk* 2015/2. 117–128.
- Németh, T. (2018). Regionális autonómia és nyelvpolitika Katalóniában. *Új Pedagógiai Szemle*68(5–6), 116–122.
- Nin Aranda, A. (2016). *Catalan terminology for IATE*. Luxembourg: European Parliament. Terminology Coordination. <https://termcoord.eu/2016/03/termcoord-and-termcat-in-close-cooperation-to-enrich-iate-content/> [2021. 10. 20.]
- Nkwenti-Azeh, B. (1998/2001). Term Banks. In Baker, M. (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (pp. 249–251). London/New York: Routledge.
- Novák, B. (2018). *A terminológiai munkafolyamat a minőségi jogalkotásban. Magyar–olasz összehasonlító vizsgálat az alkotmányjogi terminológia területén*. Doktori értekezés. Kézirat. PTE: ÁJK.
- Orero, P. (2005). La inclusión de la accesibilidad en comunicación audiovisual dentro de los estudios de traducción audiovisual. *Quaderns. Revista de traducció*12, 173–185.
- Ortega y Gasset, J. (1937). Miseria y esplendor de la traducción. In Lafarga, F. (ed.) (1996). *El discurso sobre la traducción en la historia* (pp. 471–477). Barcelona: EUB.
- PACTE (2000). Acquiring Translation Competence: Hypotheses and Methodological Problems in a Research Project. In Beeby, A., Ensinger, D. & Presas, M. (eds.), *Investigating Translation* (pp. 99–106). Amsterdam: John Benjamins.
- PACTE Beeby, A., Fernández Rodríguez, M., Fox, O., Kozlova, I., Kuznik, A., Neunzig, W., Rodríguez, P. & Romero Ramos, L. (2008). First results of a translation competence experiment: 'Knowledge of translation' and 'Efficacy of the translation process'. In Kearns, J. (ed.), *Translator and interpreter training. Issues, methods and debates* (pp. 104–126). Continuum: New York.

- PACTE (2014). First results of PACTE group's experimental research on translation competence acquisition: the acquisition of declarative knowledge of translation. *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación. Special Issue. Minding Translation*. 85–115.
- Pónyai, Gy. (2010). Szabványosítás és a terminológia. *Magyar Terminológia*3(1) 3–7.
- Pődör, D. (2010). Terminológia-fejlesztés Írországban. *Magyar Terminológia*3(1) 145–160.
- Prószéky, G. (2018). A nyelvtudomány találkozása a gépi intelligenciával. In Tolcsvai Nagy, G. (szerk.), *A humán tudományok és a gépi intelligencia* (pp. 17–32). Budapest: Gondolat Kiadó.
- Prószéky, G. (2021). A gépi fordítás hetvenéves története. In Dodé, R. & Ludányi, Zs. (szerk.), *A korpusznyelvészettől a neurális hálókig: Köszöntő kötet Váradi Tamás 70. születésnapjára* (pp. 141–156). Budapest: Nyelvtudományi Kutatóközpont.
- Prys, D. (2011). Developing national terminology policies: A case study from Wales. *Magyar Terminológia*4(2) 160–168.
- Pujol Berché, M. (2013). Política lingüística: lengua cultura e identidad, el ejemplo de Cataluña. *Amnis. Revue d'études des sociétés et cultures contemporaines Europe-Amérique*. 12. <https://journals.openedition.org/amnis/2061> [2021. 10. 12.]
- Pusztai, I. (1980). A bécsi terminológiai iskola elmélete és módszertana. *Magyar Nyelvőr*104(1) 3–16.
- Pym, A. (2000). *Negotiating the Frontier. Translators and Intercultures in Hispanic History*. Manchester: St. Jerome.
- Pym, A. (2001). Nyelvpolitikai és fordításelméleti kérdések az Európai Unióban. (Ford. Horváth Ildikó). *Fordítástudomány*3(2) 5–20.
- Pym, A. (2005). Localization: On its nature, virtues and dangers (pp. 17–25). In Simonnaes, I. (szerk.), *SYNAPS 17*. Bergen: NHH.
- Rabadán, R. (1991). *Equivalencia y traducción. Problemática de la equivalencia transléctica inglés-español*. León: Universidad de León.
- Rádai-Kovács, É. (2009). *Az euroterminus avagy az európai uniós terminológia jellemzői, különös tekintettel az újlatin nyelvekben megjelenő sajátosságokra*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: ELTE.
- Reinke, U. (2012). Terminologiearbeit für und mit Sprachtechnologie. In Mayer, F. & Schmitz, K.-D. (eds.), *Terminologieprozesse und Terminologiewerkzeuge. Akten des Symposiums. Heidelberg, 19–21. April 2012. Deutscher Terminologie-Tag e.V.* (pp. 101–118). Koln: SDK Systemdruck Koln GmbH & Co. KG.
- Rohonyi, B. (2020). A szöveggel támogatott szinkrontolmácsoláshoz szükséges kompetenciák. In Szabó, Cs. & Bakti, M. (szerk.), *Iránytű a tolmácsolás oktatásához. A kompetenciafejlesztés új fókuszai* (pp. 73–86). Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Sager J. C. (1990). *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Sager, J. C. (2000/1998). Terminology standardization. In Baker, M. (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* (pp. 255–258). Routledge.
- Sándor, K. (2006). Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In Kiefer, F. (szerk.), *Magyar nyelv* (pp. 958–995). Budapest: Akadémiai Kiadó.

- Sandrini, P. (2005). Website Localization and Translation. In Gerzymisch-Arbogast, H. & Nauert, S. (eds.), *EU-High-Level Scientific Conference Series MuTra 2005 – Challenges of Multidimensional Translation: Conference Proceedings*. 131–138.
- Schirm, A. (2002). Nyelvhasználat az informatika korában. In Balázs, G. (szerk.), *Informatikai technológia és nyelvhasználat* (pp.7–43). Budapest: Trezor Kiadó.
- Seidl-Péché, O. (2015). Elvárások és lépéselőny: a technológiai kompetencia fejlesztése. In Horváth, I. (szerk.), *A modern fordító és tolmács* (pp. 123–142). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Seidl-Péché, O., Kóbor, M. & Sermann, E. (2020). A terminológiai kompetencia a fordítóképzésben. Egy intézményközi projekt tanulságai. In Fóris, Á. & Bölcskei, A. et al. (szerk.), *Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben: I. Terminológia, lexicográfia, fordítás*. (pp. 186–193). Budapest: Akadémiai Kiadó. https://mersh.hu/dokumentum/m673nyki1tlf__188 [2021. 10. 03.]
- Seresi, M. (2016). *Távtolemcsolás és távoktatás a tolemcsképzésben. Fordítástudományi értekezések II*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Sermann, E. (2005). Kórkép a spanyol fordítástudományról. *Fordítástudomány*7(2) 80–89.
- Sermann, E. (2009). Sobre un modelo de organización terminológica: el proyecto TERMINESP. In Mihalovics, Á. & Balogh, J. (szerk.), *Études Françaises 5. Languages de spécialité: recherches et formations. Linguaggi specialistici: ricerca e formazione. Lenguajes para propósitos específicos: investigación y formación. Nemzetközi, francia–olasz–spanyol nyelvű konferencia. A szaknyelvek oktatása és kutatása. 2008. június 13–14.* (pp. 265–270). Veszprém: Pannon Egyetem Kiadó.
- Sermann, E. (2011). A terminológiai szabványosítás szerepe a lokalizáció folyamatában. *Fordítástudomány*13(2), 72–87.
- Sermann, E. (2013a). *A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció fordítási vonatkozásai*. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest: ELTE BTK.
- Sermann, E. (2013b). Spanyolországi terminológiai adatbázisok tartalmi és formai jellemzőinek vizsgálata. In Tóth, Sz. (szerk.), *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14. (A MANYE Kongresszusok előadásai 9.)* (pp. 455–459). Budapest–Szeged: MANYE–Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Sermann, E. (2015). A terminologiafejlesztés eszközei és módszerei Spanyolországban. In Károly, K. & Fóris, Á. (szerk.), *A fordítás titkos ösvényein: Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére II* (pp. 197–209). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Sermann, E. (2016). A toledói fordítóiskolától a számítógépes fordítástámogatásig: A fordításról való gondolkodás fejlődése Spanyolországban. In Csikós, Zs. (szerk.), *A mi santeránk: tanulmányok Dornbach Mária 70. születésnapjára* (pp. 197–207). Szeged, Magyarország: JATEPress Kiadó.
- Sermann, E. (2018). Terminológiai adatbázisok mint a nyelvi korlátok áthidalásának eszközei. Magyar nyelven (is) elérhető néhány terminológiai adatbázis tartalmi és szerkezeti vizsgálata. In Hász-Fehér, K. (szerk.), *Acta Historiae Litterarum Hungaricum. Az SZTE BTK Magyar Irodalmi Tanszékének évkönyve*(34) 149–169.
- Sermann, E. (2019a). A terminológiai munkafolyamatok és a fordítás szempontjából releváns ISO-szabványok. In Fóris, Á. & Bölcskei, A. (szerk.), *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai* (pp. 87–108). Budapest: KRE, L'Harmattan.

- Sermann, E. (2019b). Lo sviluppo della competenza terminologica nell'ambito della formazione di traduttori ed interpreti. In Gazsi, R. D. (szerk.), *LINGUA CORVINUS NYELVI NAPOK: Tanulmánykötet: A megrendezett CORVINUS NYELVI NAPOK „Szaknyelvoktatás és vizsgáztatás perspektívái – interkulturális kihívások a nyelvoktatásban” című tudományos ülésszak előadójának tanulmányai* (pp. 160–169). Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem.
- Sermann, E. (2020a). A tolmácsolásra mint szolgáltatásra vonatkozó ISO-szabványok. In Szabó, Cs. & Bakti, M. (szerk.), *Iránytű a tolmácsolás oktatásához: a kompetenciafejlesztés új fókuszai* (pp. 229–240). Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Sermann, E. (2020b). A Neoloteca katalán terminológiai adatbázis mint a nyelvi identitás kifejezésének eszköze. In Bakti, M. & Újvári, E. (szerk.), *Nyelv és identitás.* (pp. 49–60). Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Sermann, E. (2021). A dokumentáció terminushoz kapcsolódó fogalmak a Cercaterm katalán terminológiai adatbázisban. In Fóris, Á. & Bölcskei, A. (szerk.), *Tartalomfejlesztés és dokumentáció. Nyelvészeti kutatások.* (pp. 247–262). Budapest: KRE, L'Harmattan.
- Sermann, E. & Tamás, D. (2010). Hogyan definiálhatjuk a fordítói adatbázist? Egy olasz és egy spanyol fordítói terminológiai adatbázis vizsgálata. In Károly, K. & Fóris, Á. (szerk.), *Nyelvek találkozása a fordításban. Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére* (pp. 101–116). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Sermann, E. & Tamás, D. (2013). Elektronikus szótár vagy terminológiai adatbázis? In Tóth, Sz. (szerk.), *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14. (A MANYE Kongresszusok előadásai 9.)* (pp. 450–454). Budapest–Szeged: MANYE–Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Sermann, E., & Tamás, D. M. (2020). Vizsgálati szempontrendszer online terminológiai adatbázisokhoz. In Fóris, Á. & Bölcskei, A. (főszerk.) *Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben. I. kötet.*, Budapest: Akadémiai Kiadó. https://mersz.hu/dokumentum/m673nyki1tlf__86 [2021. 10. 12]
- Skujina, V., Ilziņa, I. I., Vasiļjevs, V. & Borzovs, J. (2006). Terminology Standards in the Aspect of Harmonization for International Term Database. *Terminologija*(13) 17–32.
- Soler Costa, R. (2009). La lengua catalana en la construcción de la identidad social de Cataluña: análisis de este nacionalismo lingüístico. *REIFOP*(12)(4), 123–128.
- Szabó, Cs. (2020). Fejlesztő értékelés a tolmácsolás oktatásában. In Szabó, Cs. & Bakti, M. (szerk.), *Iránytű a tolmácsolás oktatásához. A kompetenciafejlesztés új fókuszai* (pp. 89–108). Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Szabómihály, G. (2005). Nyelvművelés – nyelvtervezés – nyelvi menedzselés. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*7(4) 67–75.
- Szente-Varga, M. (2012). Katalán nyelvpolitika. *Mediterrán világ*21, 53–63. http://real.mtak.hu/82493/1/Katalan_nyelvpolitika.pdf [2021. 10. 22.]
- Szépe, Gy. (2001). *Nyelvpolitika: múlt és jövő.* Pécs: Iskolakultúra.
- Szjij, I. (2008). Galego nyelvpolitika. In Balázs, G. & Dede, É. (szerk.), *Európai nyelvművelés. Az európai nyelvi kultúra múltja, jelene és jövője* (pp. 117–122). Budapest: Inter Kht.–PRAE.HU.
- Tamás, D. (2009). A trieszti TERMit adatbázis vizsgálata. *Magyar Terminológia*2(2), 213–236.

- Tamás D. (2010). La knowledge base EOHS Term, ossia un vocabolario online creativo. In Dávid, G. Cs. & Zelényi, A. (szerk.) *Corvinus nyelvi napok, "Kreativitás és nyelv". 2009. szeptember 23–24. Budapesti Corvinus Egyetem IOK Alkalmazott Nyelvészeti Kutató- és Továbbképző Központ* (pp. 349–355). Budapest: Aula Kiadó.
- Tamás, D. M. (2014). *Gazdasági szakszövegek fordításának terminológiai kérdéseiről*. ELTE Bölcsészettudományi Kar. <https://mek.oszk.hu/19100/19168/19168.pdf> [2021. 10. 11.]
- Tamás, D. M. (2015). Az SAPterm terminológiai adatbázis vizsgálata. In Károly, K. & Fóris, Á. (szerk.), *A fordítás titkos ösvényein: Doktori kutatások Klaudy Kinga tiszteletére II* (pp. 211–230). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- Tamás, D. M. (2019). Terminológiai adatbázisok mint a terminológiastratégia eszközei. In Fóris, Á. & Bölcskei, A. (szerk.), *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen* (pp. 105–119). Budapest: L'Harmattan–OFFI. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterulet-en> [2021. 10. 05.]
- Tamás, D. M. & Sermann, E. (2019a). Elemzési szempontrendszer terminológiai adatbázisokhoz. *Fordítástudomány*21(2), 46–62. <https://ojs3.mtak.hu/index.php/fordtud/article/view/2342/1682> [2021. 10. 19.]
- Tamás, D. M. & Sermann, E. (2019b). Evaluation System for Online Terminological Databases. *Terminologija*26(1), 24–46.
- Tanke, E. (2008). Die erste elektronische Terminologiedatenbank. In Hennig, J. & Tjarks-Sobhani, M. (eds.), *Terminologearbeit für Technische Dokumentation. tekomp Schriften zur Technischen Kommunikation, Band 12* (pp. 32–36). Lübeck: Verlag Schmidt-Römhild, S.
- TermCat (2006). *La normalització terminològica en català: criteris i termes (1986-2004)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Tolcsvai Nagy, G. (2019). Nyelvstratégia és terminológia. In Fóris, Á. & Bölcskei, A. (szerk.), *Terminológiastratégiai kihívások magyar nyelvterületen* (pp. 33–46). Budapest: L'Harmattan–OFFI. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterulet-en> [2021. 10. 05.]
- Ugrin, Zs. (2015). Számítógépes eszközök a terminológia oktatásában. In Horváth, I. (szerk.), *A modern fordító és tolmács* (pp. 143–172). Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
- UNESCO-irányelv (2005). Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities. Paris: UNESCO http://www.termnet.org/downloads/english/projects/IFAP/14_termtrain2005_sauberer_guidelines_ci2005.pdf [2021. 10. 22.] [megjelent fordításban 2018-ban (ford. Somogyi Zoltán): Terminológiapolitikai irányelvek. In Fóris, Á. & Bölcskei, A. (szerk.), *Terminológiastratégiai kihívások a magyar nyelvterületen* (pp. 167–218). Budapest: L'Harmattan–OFFI. <https://www.offi.hu/offi-akademia/kiadvanyok/terminologiastrategiai-kihivasok-a-magyar-nyelvterulet-en> [2021. 10. 05.]
- Valero Garcés, C. (1999). Los estudios de traducción en España. Evolución y producción de los estudios descriptivos. *El trujamán*. https://cvc.cervantes.es/trujaman/antiores/noviembre_99/30111999.htm [2021. 10. 12.]

- Válóczi, M. (2011). A tolmácsoláshoz szükséges képességek és a tolmács-személyiség alakulása napjainkban. Képességfejlesztés a Tolmácsolás-gyakorlat órán. *Tudományos Évkönyv 2010: Merre tovább? Gazdaság és társadalom, realitás és esély*. Budapesti Gazdasági Főiskola. 28–36.
- Vázquez Ayora, G. (1977). *Introducción a la traductología: curso básico de traducción*. Washington: Georgetown University Press.
- Vázquez, M., Oliver, A. & Ubide, G. (2018). La terminología jurídica del IATE en català. *Revista de Llengua i Dret*69 139–153.
<http://revistes.eapc.gencat.cat/index.php/rld/article/view/10.2436-rld.i69.2018.3010/n69-vazquez-oliver-ubide-ca.pdf> [2021. 10. 12]
- Vázquez, M., Oliver, A. & Casademont, E. (2019). Using open data to create the Catalan IATE e-dictionary. *Terminology: International Journal of Theoretical and Applied Issues in Special Communication*25(2) 175–197. [2021. 10. 12]
- Veresné Valentinyi, K. (2020). A blattolás a tolmács kompetenciáinak fejlesztésében. In Szabó, Cs. & Bakti, M. (szerk.), *Iránytű a tolmácsolás oktatásához. A kompetenciafejlesztés új fókuszai* (pp. 123–140). Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Wüster, E. (1931). *Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik*. Berlin: Verein Deutscher Ingenieure.
- Wüster, E. (1966). *Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik*. Berlin, VDI 1931. 2. erw. Aufl. Bonn: Bouvier.
- Wüster, E. (1970). *Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik*. Berlin, VDI 1931. 3. erw. Aufl. Bonn: Bouvier.
- Wüster, E. (Felber, H. Hrsg.) (1979). *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexicographie*. Wien: Technische Universität Wien.
- Zabóné Varga, I. (2011). A műszaki terület terminológia-politikája. In Híres-László, K., Karmacs, Z. & Márku, A. (szerk.), *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai*. (pp. 472–478). Budapest, Beregszász: Tinta Könyvkiadó.
- Zabóné Varga, I. (2012). Eugen Wüster két fő művének összehasonlítása. *Magyar Terminológia*5(2), 260–283.

FORRÁSOK

Szabványok [2021. 10. 31.]

- ISO 704:2009 Terminology work – Principles and methods
- ISO 860:2007 Terminology work – Harmonization of concepts and terms
- ISO 10241-1:2011 Terminological entries in standards – Part 1: General requirements and examples of presentation
- ISO 29383:2010 Terminology policies – Development and implementation
- ISO 29383:2020 Terminology policies – Development and implementation
- ISO 12616:2002 Translation-oriented terminography
- ISO 22128:2008 Terminology products and services – Overview and guidance
- ISO 18841:2018 Interpreting services. General requirements and recommendations
- ISO 13611:2014 Interpreting. Guidelines for community interpreting
- ISO 20228:2019 Interpreting services. Legal interpreting. Requirements
- ISO 2603:2016 Simultaneous interpreting. Permanent booths. Requirements
- ISO 4043:2016 Simultaneous interpreting. Mobile booths. Requirements
- ISO 22259:2019 Conference systems. Equipment. Requirements
- ISO 20108:2017 Simultaneous interpreting. Quality and transmission of sound and image input. Requirements
- ISO 20109:2016 Simultaneous interpreting. Equipment. Requirements
- UNE-ISO 30300:2011 Informació i documentació. Sistemes de gestió per a documents. Fonaments i vocabulari

Terminológiai és szabványosító szervezetek [2021. 10. 31.]

- Asociación Española de Normalización y Certificación (AENOR) <https://www.aenor.com/>
- Asociación Española de Terminología (AETER) <https://aeter.org/>
- European Committee for Standardization (CEN) <http://www.cen.eu>
- European Committee for Electrotechnical Standardization (CENELEC) <http://www.cenelec.eu>
- Euskaltzaindia <https://www.euskaltzaindia.eus/>
- Institut d'Estudis Catalans <https://www.iec.cat/>
- International Electrotechnical Commission (IEC) <http://www.iec.ch>
- International Information Centre for Terminology (Infoterm) <http://www.infoterm.info/>

International Network for Terminology (TermNet) <https://www.termnet.org/>
 International Organization for Standardization (ISO) <http://www.iso.org>
 International Telecommunication Union (ITU) <http://www.itu.int>
 Magyar Szabványügyi Testület (MSZT) www.mszt.hu
 Servizo de Terminoloxía Galega (TERMIGAL)
<https://www.cirp.es/w3/proxectos/proxecto-termigal.html>
 Sociedade Galega de Terminoloxía (SGaT) <http://www.terminoloxia.org/>
 TermCat. Centre de terminologia <https://www.termcat.cat/ca>
 Terminologia eta Lexikografia Zentroa (UZEI) <https://uzei.eus/es/>

Terminológiai adatbázisok [2021. 10. 31.]

bistro <http://bistrosearch.eurac.edu/>
 Cercaterm <https://www.termcat.cat/ca/cercaterm>
 DictionELI <http://dictioneli.stepp.hu/>
 DINTerm <https://www.din.de>
 EUROTERMBANK <https://www.eurotermbank.com/>
 EUSKALTERM https://www.euskadi.eus/web01s2oga/es/contenidos/informacion/euskalterm/es_7553/euskalterm.html
 IATE <https://iate.europa.eu>; <https://iate.europa.eu/home>
 Microsoft Terminology Collection <https://www.microsoft.com/en-us/language>
 Neoloteca <https://www.termcat.cat/ca/neoloteca>
 SAPTerm www.sapterm.com
 TERGAL <http://bernal.cirp.gal/ords/f?p=TERGAL:6>
 Termdat www.termdat.ch
 Termium Plus <https://www.btb.termiumplus.gc.ca>
 Termin <https://jogi-terminologia.im.gov.hu/>
 Terminologia de IATE en català
<https://www.termcat.cat/ca/diccionaris-en-linia/264/presentacio/en>
 UBTerm <https://www.ub.edu/ubterm/>
 UNTERM <http://untermportal.un.org>
 UPCTerm <https://www.upc.edu/slt/upcterm/>
 WIPO Pearl <https://www.wipo.int>

Kiadó:

Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó
Felelős kiadó: *Forró Lajos igazgató*
Terjedelem: 8 ív (B5)

Nyomdai kivitelezés:
Innovariant Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: *Drágán György*
www.innovariant.hu
www.facebook.com/Innovariant